

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРКАНД ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

Н. Мурадуллаев, А.Р.Рахимов, А.Э. Эшмуродов

ЕР ВА КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ ТАРИҚАСИДА ТАЙЁРЛАНГАН

Ў Қ У В   Қ Ў Л Л А Н М А

САМАРКАНД - 2006

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

САМАРКАНД ДАВЛАТ АРХИТЕКТУРА ҚУРИЛИШ ИНСТИТУТИ

«ЕР ТУЗИШ ВА ЕР КАДАСТРИ» КАФЕДРАСИ

« Чоп этишга рухсат бераман»
Ўқув ишлари бўйича проректор

т.ф.д. проф. Соатов У.А.
_____ 2006 й

СамДАКИ «ўқув-услубий
адабиётларни чоп этиш»
секциясида
«_____» _____ 2006й
№ _____ мажлис баёни билан
тасдиқланган.

ЕР ВА КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ

Ўқув қўлланма 5620700 – «Ер тузиш ва ер кадастри»,
5540100 – «Геодезия, картография ва кадастр» таълим йуналиши
талабалари учун мўлжалланган.

САМАРКАНД - 2006 й.

Мазкур қўлланмада «Ер ва кўчмас мулк кадастри» фанига тегишли булган лойиҳалаш ишлари ва баҳолашга оид мавзулар берилган.

Қўлланма «Ер тузиш ва ер кадастри» ва «Геодезия картография ва кадастр» соҳасида таълим олаётган талабалар учун мўлжалланган. Бундан ташқари шу соҳада фаолият олиб бораётган мутахассислар учун ҳам фойдаланишлари мумкин.

Муаллифлар: **Н. Мурадуллаев А.Р.Рахимов, А.Э.Эшмурадов**

Ер ва кучмас мулк кадастри. Ўқув қўлланма.

Самарқанд Давлат архитектура қурилиш институти.

Тақризчилар: Самарқанд Давлат архитектура-қурилиш институти «Ер тузиш ва ер кадастри» кафедраси доценти т.ф.н Ш.Д.Давлатов,
Самарқанд Ер ресурслари ва давлат кадастри бошқармаси бошлиғи т.ф.н доцент Д.О.Журақулов

Чикиш маълумотлари: СамДАКИ

Формат _____ буюртма № _____

Тираж _____ хажми _____ нашр вараги.

КИРИШ

Республикамиз мустақилликка эришгандан кейин иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маданий ва бошқа йўналишлардаги муаммоларни ҳал қилиш йўлида дадил қадам қўйилмоқда. Шу жумладан барча соҳалар каби геодезия, картография, кадастр соҳалари ҳам ривожланмоқда. Ҳозирда олиб борилаётган илмий ва амалий ишларни янада мукамаллаштириш мақсадида соҳага доир янги техника ва технологияни ҳаётга татбиқ қилишга катта аҳамият берилмоқда.

Сўнги вақтларда кадастр тузишга ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. Чунончи, соҳани ривожлантириш мақсадида кадрлар тайёрлаш, ривожланган Швеция, Россия, Германия мамлакатларининг кадастр тузиш борасидаги тажрибаларини ўрганиш ва янги, замонавий технология яратиш устида иш олиб борилмоқда.

Аввалам бор, шунини таъкидлаш жоизки, кадастрнинг барча турларини бажариш учун Давлат Геодезия тармоқлари (ДГТ) барча талабларга жавоб берадиган даражада барпо этилган бўлиши керак. Бу борада Республикамизда илмий ва амалий ишлар олиб борилмоқда.

Чунончи, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Давлат Геодезик тармоғини, Ер йўлдоши тизими технологияси бўйича такомиллаштириш масаласига кўп миқдорда маблағ ажратиб, бу ишнинг ривожига катта аҳамият берилмоқда.

Гап шундаки, барча ерлар, кучмас мулк чегаралари, бурчаклари ДГТ асосида жойда топилади ва белгиланади.

Ер ва бошқа турдаги кўчмас мулкларни рўйхатга олиш, улар ҳақида аниқ маълумотларни тўплаш, уларни бир жойга маълумотлар банкига (МБ) йиғиб, керак бўлганда улардан самарали фойдаланиш, ер кўчмас мулк эгаси бўлиши давлатнинг, жисмоний шахснинг ерга, кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқини ҳимоя қилиш солиқ тизимини мукамаллаштириш, кўчмас мулк ҳақидаги маълумотларни оммавий ахборат воситаларида эълон қилиш, уларни ким ошди бозорида сотиш ва сотиб олиш каби жуда кўп масалаларни ечиш мақсадида ер кадастри тузилди.

Ундан ташқари, кўчмас мулкка ёки унинг маълум бир қисмига эгалик ҳуқуқини расмийлаштириш, бу ҳуқуқни муҳофаза қилиш мақсадида кўчмас мулк кадастри тузилади.

Кундан кунга бозор мунособатлари ривожланаётган бир пайтда, кўпдан - кўп бозор иқтисодиётига оид масалаларни тез ва самарали қилиб ҳал қилиш кадастр тузувчилардан чуқур билим ва маҳорат талаб қилади.

Табиий ресурслар ичида ер айниқса катта аҳамиятга эгадир. Берилган маълумотларга қараганда Ўзбекистон Республикасининг умумий ер майдони 44890,1 минг га ни ташкил этади. Ер ресурслари республиканинг миллий бойлигидир.

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 29 апрелдаги "Ер кодекси", "Фермер -хўжалиги туғрисида"ги, "Дехқон хўжалиги туғрисида" ги 1993 йил 6 майдаги "Ер солиғи туғрисида"ги, 1998 йил августдаги "Давлат ер кадастри туғрисида"ги Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 17 июлдаги

"Ўзбекистон Республикасида Давлат кадастрининг Ягона тизимини яратиш ва юритиш тартиби тўғрисида"ги ҳужжатлар ер кадастрига бўлган муносабатни тубдан ўзгартириб юборди. Натижада ерга эгаллик қилиш ва ердан фойдаланишда янги шакллар вужудга келди.

Ўзбекистон Республикаси "Ер кодекси"нинг 15-моддасига мувофиқ, давлат ер кадастри ерларнинг табиий, ҳужалик ва ҳудудий тартиби тугрисидаги, уларнинг тоифалари, сифат курсаткичлари ва қиймати тугрисидаги, ер участкаларнинг жойлашган урни ва улчамлари тугрисидаги, уларни ер участкалари мулкдорларига, ер эгаларига ва ердан фойдаланувчиларга тақсимлаш тугрисидаги зарур, ишончли маълумотлар ва ҳужжатлар тизимидан иборат. Давлат ер кадастри ер муносабатларини тартибга солиш, ердан оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишни, ер тузиш ишларини ташкил этиш, ер тузиш, ер учун туланадиган ҳақ миқдорларини асослаш, ҳужалик фаолиятига баҳо бериш мақсадида. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасини, маҳаллий давлат ҳокимияти органларини, поселка, қишлоқ ва овуллар, узини-узи бошқариш органларини, манфаатдор юридик ва жисмоний шахсларни ер тугрисидаги маълумотлар билан таъминлашга мулжаллангандир.

Давлат ер кадастри муҳим халқ ҳужалиги аҳамиятига эга. Унинг маълумотларидан турли масалаларни ҳал қилишда, жумладан, ер солиғи, ер майдонларига ижара ҳақи миқдорларини белгилашда, қишлоқ ҳужалик экинлари ҳосилдорлигини режалаштиришда, ер тузишда, ердан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган барча масалаларни ҳал қилишда фойдаланилади.

ЕР КАДАСТРИ

КАДАСТР ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТЛАР

Режа:

1. Қадимда ер кадастурининг тузилиши

2. Кадастр турлари

Кадастр сузи юнонча katastichon сузидан франсуз тилига kadastre шаклида утган булиб, узбек тилига айнан таржима килинса варақ, мол- мулк дафтари ёки мулкый дафтар маъносини билдиради.

Бу суз купгина бошка қадимги атамалар каби вақт утиши билан узининг илк бор кузда тутилган мазмунига унча тугри келмайди. Ҳозирги кадастр деганда ер ва бошка купкина кучмас мулклар ҳақида кенг камровли, ниҳоятда теран, анча мураккаб тушунча назарда тутилади.

Шу боис қаластр сузини таърифлаётганда, аввал унга қуйилаётган талаб ва вазифаларга, нима мақсадда бажарилаётганига қараб таъриф берилади.

Шундай қилиб кадастрнинг таърифлари қуйидагича булади:

а) Кадастр деб, муайян объект (ер, сув, бино ва иншоотлар ёки бошқ) ҳақида даврий ёки узликсиз равишда кузатиш орқали тузиладиган ва тартибга солиб туриладиган маълумотлар тупламига айтилади.

б) Кадастр деб, муайян объект ёки вақелликни, баъзи ҳолларда, уларни иқтисодий баҳолашни ҳам уз ичига олган ҳолда, сон ва сифат жиҳатдан ҳисобий руйхатини тузишга айтилади.

в) кадастр - расмий ташкилотлар ёки муассасалар томонидан тузилган мулкый дафтардир.

КАДАСТР ТУРЛАРИ: Кадастр турлари куп. Масалан давлат ер кадастри, давлат сув кадастри, урмон балиқчилиги, архитектура обидалари ва бошка юздан ортиқ давлат кадастрлари турлари бор.

Ушбу китобда ер кадастри, бино ва иншоотлар кучмас мулк кадастри ва шаҳар кадастрини қуриб чиқамиз.

ЕР КАДАСТРИ: Ер участкалари ҳақидаги маълумотлар йигиндиси. У китоб тарзида, картотека ёки маълумотларнинг тизими тарзида тузилган. Ер кадастри, ер участкаларини тартиб рақамлари, тавсифи, ер эгалари ҳақида маълумотлар тупланган булади.

Давлат ер кадастрида эса, асосан, ерларнинг табиий ҳужалиг, ҳуқуқий ҳолатлари ҳақида ишончли маълумотлар тупланади. Давлат ер кадастрида ер эгаларининг руйхати, ернинг миқдори, унинг сифати, тупрок бонитировкаси, ернинг иқтисодий баҳоси қурсатилади.

КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ: Барча юридик идоралар ва жисмоний шахсларга мансуб булган бинолар ва иншоотлар давлат ҳисобига олиниб, кадастр руйхатга киритилади. Кучмас мулк кадастри юридик кучга эга булган ҳужжатдир.

ШАҲАР КАДАСТРИ: Шаҳар ҳудудида мавжуд булган объектларнинг ҳуқуқий, ҳужалик, табиий ва иқтисодий ҳолати ҳақидаги маълумотлар

тупламидир. У шахарнинг ривожланишини ва кунлик фаолиятини таъминлайди ва шахар мухитининг вақт утиши билан юз бераётган узгаришларни ҳисобга олади.

ЮРИДИК КАДАСТРИ: Кучмас мулкка булган мулкни ҳуқуқ ҳақидаги маълумотларга эга булган ва бу ҳуқуқларни руйхатдан утказишни таъминлайдиган ахборот тизимиға юридик кадастр дейилади.

КАДАСТР ХАКИДА КИСКАЧА ТАРИХИЙ МАЪЛУМОТ

Экин ерлари хакида маълимотларни туплаш, ундан ассосан солик солиш максатида фойдаланиш тарихи беш минг йиллар нарига бориб такалади. Бу борада геодезия фанининг пайдо булиши тарихи мурожат келишнинг узи кифоя.

Кадимда хам, урта асрларда хам барча мамлакатларда экин мойдонларига солик солиш одат тусига кирган. Зеро, давлат кудрати соликка боглик. Ишни бажариш учун эса фойдаланиладиган ерлар улчанган хисобга олинган. Демак ер хисоби, ундан олинган хосил хисоби булган.

Рум кадастури хакидаги маълумотлар эрамиздан олдинги v - асарларга мансуб.

Англияда ер солиги 991 йилдан бошлаб жорий этилган. 1066 йилда эса кадастр тузилган.

Францияда биринчи кадастр “хисоб китоби” 1269 йилдан бошлаб ёзилган.

Ер кадастрининг кулланилиши, ер майдонларини улчаш билан доимий равишда узвий боглик булиб келган. Вактнинг утиши билан ер кадастрининг усул ва шакллари тарихан узгайиб келган. Хар бир даврнинг кадастри хукмрон синфнинг манфаатини ифодалаган. Кадимда хам, урта асрларда хам барча мамлакатларда экин майдонларига солик солиш одат тусига кирган. Чунки, хар бир давлатнинг кудрати соликка боглик булиб, фойдаланиладиган ерлар улчанган ва хисобга олинган.

Ер кадастри Кадимий Римда мавжуд булиб, ердан олинадиган соликлар белгиланиб борилган. Кадимий Миср ва Византия мамлакатларида ер ресурсларини хисобга олиш ва ерларнинг хакикий бахосини белгилаш учун кадастр маълумотларидан фойдаланилган.

Шаркий Европада ерни илк бор кадастрли бахолаш XVIII асрнинг бошларида амалга оширила бошланган. Европа мамлакатларида кургазма сифатида “*Милан кадастри*” деб номланган дастур кабул килинган. Ушбу дастурда кадастрнинг куйидаги вазифалари курсатилган эди: хар бир ер участкаларининг режалари тузилиб, ер майдонларининг чегаралари, ерларнинг сифати, ердан олинадиган уртача хосилдорлиги ва олинадиган соф фойда микдори аникланиб борилган ва кадастр китобига киритилган.

Англияда ер солиги 991-йилдан бошлаб жорий этилган. Францияда биринчи “*кадастр хисоб китоби*” 1269-йилдан бошлаб ёзила бошлаган.

1790 йилда Франциянинг Миллий мажлиси томонидан ута номутоносиб булган соликлар бекор килиниб, хар бир ер участкаларидан олинган соф фойдага нисбатан ер солигини олиш кабул килинди. Бошида бахолаш комиссияси томонидан ер эгаларининг фикрлари билиниб, хакикий ер холати аникланган, хамда кушимча соликлар белгиланиб, даромад микдорига караб тенг равишда таксимланган. Аммо соф виждонлиликка каратилган хисоб-китоблар узини окламади. Шу сабабли 1798 йилда бу мамлакатда ерни бахоланишнинг янги усули белгиланди: яъни ерни бахолаш бахоловчиларнинг виждонийлигига караб эмас, балки соф фойдани аниклаш оркали амалга

ошириладиган булди. Мамлакат-нинг хар бир жойларидан бир нечта ер участкалари ажратилиб олинди суратга туширилди ва ерлар бахоланар эди. Тез орада ерларни суратга олиш ва бахолаш танлаб эмас, балки барча ер участкаларида амалга оширила бошланди. Бу эса, улар орасида соликларни тенг равишда булинишига имкон яратди. Шу сабабли 1807 йилда қабул қилинган қонунга асосан *“парцелляр”* ли ер участкаларини *“хисоб-китоб”* қилиш кадастрига утилди.

Ер участкалари тулик суратга туширилиб, режалари тузилгандан кейин, ҳужжатлар бахолаш-эксперт комиссиясига берилган. Бахолаш экспертлари ернинг ҳақиқий ҳолатини қуздан кечириб, ернинг сифатини, қайси экин тури экилишини ва қайси синфга мансублигини аниқлаб, уртача соф фойда миқдорини белгилаб берган. Бунда қишлоқ ҳужалик маҳсулотларининг баҳоси кейинги 15 йилдаги уртача миқдорига қараб олинган. Кадастр хизматида Молия вазирлиги раҳбарлик қилган. Кадастр билан шугулланувчилар икки гуруҳга бўлинган: биринчи гуруҳга ерни улчаб берувчи геометрлар, иккинчисига солиқ назоратчилари ва ерларни синфларга бўлувчи шахслар қирган.

Австрияда ер кадастри XIX асрнинг биринчи ярмида илк бор ўтқазилган. У пайтларда бу мамлакатда қонуний равишда ерларни чегаралаш кадастр билан боғлиқ эмас эди. Кадастр томонидан берилган маълумотлар асосида солиқлар булинар ва хар бир шахсга етқизилар эди.

Француз ва Австрияликларнинг энг катта ва асосий қамчиликлари шундан иборат эдики, улар хар бир ер участкалари учун махсус мураккаб ишлаб чиқилган таърифлар асосида ерларни баҳолаганлар. Шунинг учун кадастрни қиритиш ишлари бу давлатларда узок муддатга қузилган.

Пруссия кадастрини ташкил этишда сезиларли даражада олға кетилди, уни амалга ошириш учун атига 4 йил зарур булди ҳалос. Бу мамлакатда солиқларни тенг равишда булинишига сабаб хар бир ер майдони бирлик сифатида қабул қилиниб, ундан соф фойда олинган. Шунинг учун соф фойдани аниқлашда хар қайси ер участка майдонини баҳолаш зарурияти керак булмади. Ерларни баҳолашни амалга ошириш учун мамлакат миқёсида мавжуд булган барча ерлар суратга туширилиб, кадастр ишлари тез, арзон ва жуда соддалаштирилган ҳолда бажарилди. Энг асосийси кадастрлаш процессида ерларни бир турлиликга олиб қелиниб ва бир вақтда баҳолашга эришилди, бу эса иқтисодий таққослаш учун жуда муҳимдир. Кейинчалик Пруссия кадастри қуриниши жихатдан ўзгариб борди, ер участкаларининг чегаралари қонуний равишда ҳужжатлаштирилди ва кадастр қитобига қиритилиб борилди.

Россия давлатида ерларга кадастр ишларини тадбиқ этиш 1842 йилдан бошланиб, 20 йил давом этган. Кадастр ишларини уша даврда Россиянинг давлат мулки вазирлигининг кадастр гуруҳлари амалга оширган. Улар ер майдонларини тоифаларга булишда қишлоқ ҳужалик маҳсулотларининг ҳосилдорлиги ҳақидаги маълумотларига таянган ҳолда иш олиб борган. Россияда ерларни баҳолашда уртача ҳосилдорлик сураб-суриштириш йули билан ёки тугри назорат қилиш орқали аниқланиб, умумий даромад миқдори белгиланган. Бундан ишлов учун қилинган ҳаражатлар ҳисобланиб, хар бир турдаги ер майдонидан олинадиган соф фойда аниқланган. 1899 йилда

Россиянинг Давлат Мулки вазирлиги ерни баҳолашнинг янги коидаларини киритди, унинг асосига шартли равишда ишлов бериладиган ерларни бешта классификацияга булган, яъни энг яхши ерлардан то энг ёмон турдаги ерларгача булинган.

Америка Кушма Штатларида кадастрни жорий этиш 1785 йилдан бошланган. Кадастр ишларини бошқариш давлат томонидан назорат қилиниб, икки гуруҳга булинган. Геодезия хизматидаги гуруҳ вакиллари, ерларнинг чегараларини майдонларини, қурилган биноларнинг улчамларини, ҳажмини аниқлаш билан шугулланган. Иккинчи гуруҳ хизматчилари ҳуқуқшунослардан иборат бўлиб, улар ер ва қучмас мулк эгаларининг мулкка булган эгалик ҳуқуқини аниқлашган, ҳамда махсус кадастр китобларига киритиб, суд идораларида сақланган.

Амир Темурнинг “Темур тузуклари” китобида келтирилишича ер майдонининг микдори, ундан олинадиган ҳосил солиқ микдорини белгиланган, экин ерлари улчанган ва олинадиган ҳосил ҳисобга олинган. Агарда нотугри маълумотлар йигилган булса хизматчилар жазоланган. Улчаш натижаларини махсус давлат ходимлари ва ерлар билан шугулланувчи олий мансабдорлардан иборат- ҳолиса деб аталувчи хайъат текширган. Ҳолиса эгасиз қолган ерларни обод қилишга ёрдам берган.

Америка Кушма Штатларида кадастрни жорий қилиш 1785 йилдан бошланган. Давлат қаромогидаги геодезия хизмати ерларнинг чегарасини майдонларини, унда қурилган биноларнинг улчамларини ҳажмини аниқлаш билан шугулланишган бўлишса, ҳуқуқ шунослар эса ер ва қучмас мулк эгаларининг мулкка булган эгалик ҳуқуқини аниқлашган. Барча ҳужжатлар махсус мулкый китоблар да қайт этилиб суд идораларида сақланган.

Назорат саволлари :

- 1. Қадимда кадастр ишлари қандай олиб борилади.**
- 2. Кадастр нима?**
- 3. Кадастрнинг қандай турлари мавжуд?**

ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА КАДАСТР ТУЗИШ ТАЖРИБАЛАРИ.

Режа :

- 1. Хорижий мамлакатларда кадастр тизими тузиш ишлари .**
- 2. Фарангистон, Испания, Олмония ва Швецияда ҳозирги кундаги ер ва қучмас мулкни кадастрлаш тажрибалари**

Қупгина мамлакатлар иктисодиёти ривожланишининг асосий омилларидан бири уларда мавжуд, табиий манбалардан оқилона фойдаланишдир. Ер ҳам ана шундай манбаларнинг асосийсидир.

Ер ҳақидаги маълумотлардан фойдаланиш - унинг ҳосилдорлигини ошириш режасини тузишга, ҳамда ер сифатини пасайиб кетишининг олдини олишга ёрдам беради.

Ер манбаларидан фойдаланишнинг самарасини ошириш учун, у ҳақда куйидаги маълумотларни йиғиш мақсадга маъфикдир.

Авволо , ерга эгалик ҳуқуқи, ундан фойдаланиш ҳуқуқининг мавжудлиги, ер ва бошқа кучмас мулкнинг баҳоси, улардан олинадиган солиқ миқдори, ҳатто ер ва кучмас мулк жойлашган минтақанинг ривожланиш режасини тузиш, шулар жумласидандир.

Ер ва бошқа кучмас мулклар ҳақида куплаб маълумотларни бир жойга йиғиш, уларни қайта ишлаш, саклаш ва зарур бўлганда улардан фойдаланиш муоммаларини ечиш мақсадида ер ёки кучмас мулк кадастри тизими тузилади.

Ҳозирги зомон кадастр тизими ҳар бир хорижий мамлакатда уз хусусиятларига эга. масалан : Фарангистонни олиб курайлик .

Мамлакатда ҳаммаси булиб 97 млн. ер участкалари (парселлар) ва 37000 хусусий уйлар, хонадонлар, дукон саноат корхоналарининг бинолари бор. Шунинг учун Фарангистонда аввал солиқ миқдорини аниқлаш мақсадида солиқ (фискал) кадастри тузилган. Асосан кадастр ер участкаларининг хусусиятлари бир хил деб олиниб уларнинг майдонларини ҳисобга орган ҳолда солиқ миқдори аниқланган.

Фарангистон ер кадастрининг ҳозирги вазифалари куйидагилардан иборат: кадастр планларини тузиш ер участкалари тузиш эгалик ҳуқуқини аниқлаш уларнинг майдонларини улчаш, ерни ва бошқа кучмас мулкни баҳолаш , шуларни ҳисобга олган ҳолда солиқ миқдорини келтириб чиқаришдан иборат.

Кадастр фаолияти Тулуз шаҳрида жойлашган миллий кадастр хизмати томонидан, Париждаги Давлат кадастр ҳужжатлари хизмати идораси ва давлат департаментларида жойлашган минтақавий солиқ бошқармалари томонидан бажарилади.

Тизимга 5 та минтақавий ҳисоблаш маркази ва 306 маҳаллий кадастр бюроси киради. Булар солиқ бошқармаларини узларининг маълумотлар банкидаги сунги узгаришлари билан тизим орқали хабардор қилиб туради.

Умуман олганда автоматлаштирилган тизимнинг асосий вазифаси барча ер участкалари, кучмас мулк объектлари ҳақидаги маълумотларни йиғиш, саклаш, уни қайта ишлашдан иборат.

Испания кадастр тизими 3 босқичга эга.

1. Кадастр маркази. У мамлакатдаги барча кадастр хизматини бошқаради. У асосан кадастр моделини меъерий ҳужжатларни тайёрлайди.

2. Провинциялардаги бошқармаларда кадастр марказидан олигган йуриқномаларда курсатилган вазифаларни қуйи ташкилотларда бажариб иш туради. Барча ишлар 3 босқичда яъни муни ципал кадастр булинмаларидан бажарилади.

Олмонияда кадастр ишлари кадастр ер бошқармалари томонидан бажарилади.

Бундай бошқармалар одатда ички ишлар вазирлиги ёки молия вазирлиги таркибида бўлган.

Кадастр хариталари 1: 5000 - 1:-200000 нисбатларида тузилади.

Махаллий кадастр бошкармалари узларига ажратилган хуудлардаги мавжуд ер ва кучмас мулкларни хисобга олади.

Уларни таърифлайди. Кадастр маълумотлари узликсиз равишда янгиланиб туради.

Ер ва у билан боглик булган бар ча турдаги кучмас мулкларнинг хозирги холати “Ер китоби” да кайд килинади.

Купгина оврупа мамалакатларидагидек ШВЕЦИЯДА хам кадастр куп мақсадлидир. Кадастр маълумотлари ер ва бошка кучмас мулк эгаларининг ерга мулкка эгалик хукукини махсус мулк китобларда кайд килади, солик миқдорини белгилайди ундан ташкари давлатнинг ер манбаларининг самарасини ошириш борасидаги сиёсатига хизмат килади.

Швед ер кадастри миллий ер хизмати тизимига мансуб. Бу тизим 3 боскичдан иборат булиб, марказий бошқарув, 5 минтакавий бошқарма ва 100 дан ортик булимлардан иборат.

Ер кадастри масалалари камровига кадастр маълумотларини туплаш, уларни кайта ишлаш, саклаш, мулк хукук, ер ва мулкни соликка тортиш вазифаларидан ташкари ер участкаларини шакллантириш, уларнинг тасвирловини тайёрлаш каби ишлар хам киради.

Назорат саволлар:

1. Хорижий маллакатларда кадастр тизимини тузиш ишлари кандай

олиб борилаяпти?

2. Хозирги кунда ривожланган мамлакатларнинг кадастр хизматида

кандай ишлар бажарилади?

ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ТАВСИФИ

ХИСОБ-КИТОБ ВА ЕР КАДАСТРИ ТЎҒРИСИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР.

Режа:

1. Ер кадастрининг хисоб-китоби тугрисида тушунча
2. Ер кадастрининг тарихан вужудга келиши ва унга булган зарурият

3. Хозирги кунда Ер кадастри олдида қўйилган талаблар

4. Ернинг ишлаб чиқариш воситаси сифатида кишлоқ хужалигида қўлланилиши.

Хисоб-китоб ижтимоий ҳаётнинг асосини ташкил этади. Бунга зарурият аввалом бор ишлаб чиқаришнинг талабидан келиб чиқди. Моддий ишлаб чиқариш жараенини ишчи кучларини, ишлаб чиқариш воситаларини, хайдаладиган ерларни, хом-ашеларни, материалларни ва олинандиган махсулотларни хисоб килмасдан амалга ошириш мумкин эмас. Шу сабабли хам хисоб-китоб кишилик жа мияти ривожининг энг бирламчи боскичларида пайдо

булган. Турли ижтимоий-иктисодий формациларда ҳисоб-китоб кишилик жамияти ривожининг энг бирламчи боскичларида пайдо булган. Турли ижтимоий-иктисодий формацияларда ҳисоб-китоб ишларининг мазмуни, мохияти, вазифалари ва сулуи турлича булган.

Ишлаб чиқаришнинг ибтидоий-жамоа тузумида ҳисоб-китоб ишлари жуда оддий булиб ушбу, факатгина жойдаги жамоанинг манфаатини кузлаган.

Жамият ривожининг маълум боскичида ерларнинг миқдори билан бир каторда сифат ҳолати ҳам ҳисоб-китоб қилина бошланди, кейинчалик эса турлича унумдорликка эга булган ерлардан олинаётган фойда миқдорини ҳам ҳисоб қилиш зарурияти тугилди.

Кадастр францукзча суз булиб, маълум бир объект буйича даврий еки узлуксиз кузатиш, назорат қилиш йули билан олинган маълумотларнинг мужассамланган йигиндисидир.

Ер меҳнатнинг умумий воситасидир, меҳнат жараенини амалга оширишнинг зарурий шартидир.

У ишлаб чиқариш воситаси сифатида қишлоқ хужалигида, саноатда, транспортда ҳамда инсоният моддий фаолиятининг бошқа барча тармоқларида гавдаланади. Аммо ер бошқак ишлаб чиқариш воситаларидан анчагина фарқ қилади. Асосийлари қуйидагилардир:

1. Ердан ташқари барча ишлаб чиқариш воситалари инсон меҳнатининг маҳсулидир, ер эса табиатнинг маҳсули. У табиат инъоми сифатида меҳнатдан олдин пайдо булган ҳамда ушбу меҳнатнинг табиий шароитидир.

2. Ишлаб чиқарувчи қучларнинг ривожланиши билан ишлаб чиқариш воситалари миқдор жихатдан қупаяди ва сифат жихатдан узғариб боради. Ерга қелганда, унинг юзаси (майдони) ер шарининг қуруқлик қисми билан қегаралангандир. Ерни бирон-бир ишлаб чиқариш воситаси билан алмаштириш имқонияти мажбуд эмас.

3. Ердан фойдаланиш доимий жой билан боғлиқ. Уни ишлаб чиқариш воситаси сифатида бир жойдан бошқасига қучириш мумқин эмас. Бошқа қупгина ишлаб чиқариш воситалари доимий урни билан боғланмаган.

4. Барча ишлаб чиқариш воситалари фойдаланиш жараенида эскиради, узларининг фойдланиш хусусиятларини йукотади ва ниҳоят, ишлаб чиқариш жараенидан умуман қикиб қетади. Ер эса вақтнинг емирувчи таъсири измида булмаган доимий ишлаб чиқариш воситасидир. Бунинг устига ердан тугри фойдаланиш натижасида унинг унумдорлиги ортиб боради.

Юқоридагилардан яна бир қарра ҳулоса қилиш мумқинки, ер узига ҳос булган ишлаб чиқариш воситасидир.

Қишлоқ хужалигида қупинча ернинг устки гумуз қатлами, яъни унумдорлик хусусиятларига эга булган қисми тупроқдан фойдаланилади. Ернинг унумдор қатлами унчалик қалин эмас, 20-50 см анча яхши шароитларда у 1,5 метрдан ошмайди.

Ер кадастри қуйидаги тарқибий қисмларни уз ичига олади:

ер-мулкларни, ер эгалиги ва ердан фойдаланувчиларни руйхат килиш; ер майдонларини микдор ҳамда сифат жихатидан ҳисобга олиш; тупрок бонитировкаси ва ерларни иктисодий жихатдан баҳолаш.

Ер мулкларини ер эгалиги ва ердан фойдаланишни руйхат килиш-ер кадастрининг биринчи таркибий кисми булиб, у ер майдонларини ҳукукий жихатдан хужалик ҳолатини таъминлайди. Бу тадбир ер мулклари, ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларнинг чегаралари буйича ерларни маълум субъектларга қонуний бириктириб қуйиш ва қонуний расмийлаштириш, ер мулкдорларига ер эгалари ва ердан фойдаланувчиларга ерга мулкчилик, эгалик килиш ва фойдаланиш ҳуқуқини берувчи Давлат ҳужжатларини топшириш, юқоридаги субъектларни туман (шаҳар), давлат ер кадастри қотибига қайд қилишни уз ичига олади.

Ер майдонларининг ҳисоби ер майдонларининг микдори ва сифати ҳақидаги тула маълумотларни олиш қайта ишлаш, маълум бир тизимга (тартибга) келтириш ҳамда саклаш буйича мажмуали тадбир ҳисобланади. Ер майдонларини микдор жихатдан ҳисоб-китоб қилиш уларнинг маълум маъмурий-ҳудудий бирликларга, ертойфаларига, ер мулклари, ер эгалари, ердан фойдаланувчиларга ва ер турлари буйича тақсимлаши ҳақидаги маълумотларни узичига олади. Ерларни сифат жихатидан ҳисоб қилишни вазифаситупрок қатлами ҳамда ер мулки, ер эгалиги ва ердан фойдаланишлар нукта-назардан турларни табиий мелиоратив ва хужалик ҳолатига ҳар томонлама тавсиф беришдан иборатдир.

Тупрок бонитировкасининг асосий мақсади ерларни табиий барқарор хусусиятлари ҳамда хужалик шароитида, фойдаланиш жараенида олган фазилатлари буйича баҳолашдан иборат. Тупрок бонитравкасининг натижалари ер майдонларини иктисодий жихатдан баҳолашда ҳолисона асос булиб хизмат қилади.

Ерларни иктисодий баҳолаш-бу махсус иктисодий курсаткичлар асосида ер майдонларини иктисодий жихатдан самарадорлик хусусиятини, уларни иктисодий унумдорлигини қиймат жихатдан улчашдир. Ер майдонларини иктисодий жихатдан баҳолашда ердан фойдаланишнинг табиий (тупрок бонитети баллари орқали), иқлимий (самарали ҳарорат йигиндиси, егингарчилик микдори ва бошқалар), хужалик (ишлаб чиқаришнинг жадаллашганлик даражаси) ва технологик (кантурлилик, майдонлар шакли, ишчи қияликлар ва бошқалар), шароитлари бутун бир мажмуа тарзида ҳисобга олинади.

Назорат саволлар:

- 1. Ер кадастрининг ҳисоб-китоби тугрисида.**
- 2. Ер кадастрининг тарихи.**
- 3. Ўзбекистон республикасида Ер кадастри олдида қўйилган талаблар.**
- 4. Ер кишлок хужалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси.**

ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

Режа:

- 1. Давлат ер кадастри.**
- 2. Кишлоқ хужалигида ер кадастрини вазифалари.**

Давлат ернинг ягона эгаси сифатида ер фондини бошқаришни амалга оширади. Бу эса ер кадастрига давлат аҳамиятини беради. Унинг маълумотлари, биринчи навбатда ерларни руйхат қилиш, маълумотлар жамики ер ресурсларини давлат томонидан бошқаришни янада такомиллаштириш мақсадларида фойдаланибгина қолмасдан, балки ерларга давлат эгаллик ҳуқуқини муҳофаза қилиш мақсадларида шунингдек бошқа мулкдорлар, ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар ҳуқуқларини ҳам муҳофаза қилишда фойдаланади.

Шунинг учун ҳам ер кадастри маълумотлари фақатгина иқтисодий аҳамиятга молик бўлибгина қолмасдан, ҳуқуқий аҳамиятга ҳам эгадир.

Кадастр маълумотлари давлат еки бошқа жамоат мақсадлари учун ер ажратишни асослашда қатъи аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикасининг Ер кодексида ҳам атроф-муҳитни, жумладан ер ресурсларини муҳофаза қилиш, ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш кузда тутилган. Бундай тадбирлар сирасига ҳудудни оқилона ташкил этиш, тупроқ унумдорлигини ошириш, ерларни сув ва шамол эрозиясидан, селлардан, сув босишдан, захланишдан, қайта шурланишдан, қараб қолишдан, ишлаб чиқариш чиқиндилари, кимевий радиоактив моддалар билан ифлосланишдан ҳимоя қилиш, бузилган ерларни қайта экинзорларга айлантириш қабилар қиради. Бу масалаларни ҳал қилиш мамлакат ер ресурсларини сифат ҳолати тугрисида тулик ва ҳар томонлама маълумотларга асосланиши зарур.

Жумладан, "Ер солиғи тугрисида", "Фермер хужалиғи тугрисида", "Дехқон хужалиғи тугрисида" ва "(кооператив) Ширкат хужалиғи тугрисида"ни қонунларни амалиётга тадбиқ қилиш, кишлок хужалиғида аграр ислохотларни амалга ошириш биринчи галда ер кадастри маълумотларига таянади.

Ер кадастри маълумотлари биринчи галда кишлок хужалиғи ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва ривожлантириш учун зарурдир.

Ер кадастри материаллари ердан фойдаланганлик учун ҳақ ундиришда бирламчи асос бўлиб хизмат қилиш зарур. Маълумки, Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланганлик учун ҳақ туланади. Ер учун ҳақ ҳар йили туланадиган ер солиғи шаклида олинади, унинг миқдори ер участкаларининг сифати, жойлашишига ва сув билан таъминлаш даражасига

караб белгиланади. Ер участкалари ижарага берилганда ер учун хак ижара хаки шаклида олинади, унинг микдори тарафларнинг келишувига мувофик белгиланади.

Ер кадастри маълумотлари ерлар холатини ва ерлардан фойдаланишни яхшилаш буйича тадбирларни режалаштириш учун хам ниҳоятда зарур. Давлат ер эгаси, ердан фойдаланувчи, ижарачи ва ер участкаси мулкдоришга уз ерларидан фойдаланишларида ердан белгиланган мақсадга мувофик оқилона фойдаланиш, тупрқ унумдорлигини ошириш, ишлаб чиқаришнинг табиатнинг муҳофаза қилувчи технологияларини қуллаш, уз хужалик фаолияти натижасида худудда экологик вазиятнинг ёмонлашувига йул қуймаслик, тупрокни сув ва шамол эрозиясидан, қайта шурланиш ва ботқокланишдан асраш буйича тадбирлар ишлаб чиқиш каби мажбуриятлар юқлаган. Буларни амалга ошириш учун албатта ер майдонларини сифат жихатидан ҳисоб-китоби маълумотлари зарур.

Шундай қилиб, ер кадастрининг вазифаси ҳозирги шароитда қуп қиррали. Улар халқ хужалиги талабларидан, ер ресурсларидан оқилона ва самарали оқидаланиш заруриятларидан қелиб қиккан. Буларнинг барчаси ер кадастрининг халқ хужалиги аҳамиятига молик эканлигини курсатади.

Назорат саволлар.

- 1. Ўзбекистон Республикаси "Ер кодекси"да асосан қайси тадбирларни хал қилиш масалалари қуйилган ?**
- 2. Қулдорлик жамиятида олиндиған солиқлар қайси мақсадларда сарфланган.**
- 3. Ерларни руйхат қилиш тадбири нима учун пайдо булган?**
- 4. Нима учун ерларнинг микдори билан бир қаторда уларнинг сифат-холати хам ҳисоб-китоб қилинади?**
- 5. Кадастр деб нимага айтилади?**
- 6. Ер бошқа ишлаб чиқариш воситаларидан қандай фарқ қилади?**
- 7. Ер кадастри қайси тарқибий қисмларни уз ичига олади?**
- 8. Ерларни руйхат қилишда қандай тадбирлар бажарилади?**
- 9. Тупрок бонитровкасининг асосий мақсади нимадан иборат?**
- 10. Хар йили туланадиған ер солиги қайси курсатқичлар асосида белгиланади.**

ДАВЛАТ КАДАСТРИНИНГ ЯГОНА ТИЗИМИДА ЕР КАДАСТРИНИНГ УРНИ.

Режа:

- 1. Д К Я Т маълумотлари ва унинг объектлари**
- 2. Д К Я Т мақсадлари ва принциплари**
- 3. Ягона информация кадастр тизимининг вужудга қелиши**

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақамасининг 1996 йил 17 июлдаги "Ўзбекистон Республикасида давлат кадастрлари Ягона тизимини

ташкил этиш ва уни юритиш тартиби тугрисидаги низомни тасдиқлаш хақида"ги 255-сонли қарорига биноан ҳозирги кунда республикада давлат кадастрининг Ягона тизими вужудга

келмокда. Давлат кадастрларининг Ягона тизими (ДҚЯТ) - бу барча турдаги давлат ва тармок кадастрларини бирлаштирувчи купкиррали информацион тизим. ДҚЯТ ер юзасининг ҳар бир ҳисоб-кадастр участкаси бўйича уларнинг географик ҳолатини, ҳуқуқий ва ҳужалик статусини курсатган ҳолда ер, сув, урмон, қазилма бойликлар, қучмас мулк ва бошқа табиий ва ҳужалик ресурслари тугрисидаги ҳужжатлаштирилган маълумотларни уз ичига олади. Бунадй тизим асосан Ўзбекистон Республикасининг табиий-иктисодий салоҳиятини умумдавлат нуқтаи-назаридан комплекс ҳисоб-китоб ва баҳолашни таъминлаш мақсадида яратилади ва юритилади. Ер участкалари ва объектларни ҳуқуқий ҳисоблари тугрисидаги маълумотлар, белгиланган тартибга мос аниқланган ва тармок кадастрининг маълумотлари ДҚЯТнинг асосини ташкил этади.

ДҚЯТ асосан давлат бошқарув тизимини, ҳуқуқий ва жисмоний шахсларни улар фаолиятлари учун зарур маълумотлар ҳамда ҳудудлар ва қучмас мулк тугрисидаги маълумотлар билан тезкорликда таъминлашга мулжалланган.

ДҚЯТ объектлари қуйидагилар:

- табиий ресурслар (ер, сув, урмон, ер ости қазилма бойликлари ва б.);
- бинолар ва иншоотлар, транспорт ва муҳандислик коммуникациялари;
- геодезик тармоклар пунктлари;
- ДҚЯТ вазибаларини бажариш учун зарур бўлган бошқа элементлар.

ДҚЯТнинг объектлари тугрисидаги маълумотлар республика бўйича қуйидагича ягона технология асосида қаралади:

- давлат ер кадастри бўйича-жойлардаги давлат ҳокимияти тизими, кишлок ва сув ҳужалиги вазирилиги томонидан;

- давлат сув кадастри бўйича - гидромелиорация бўйича Бош бошқарма (табиий сув манбалари) , геология ва минерал ресурслар Давлат қумитаси (ер ости сувлари), кишлок ва сув ҳужалиги вазирилиги (сув ресурсларидан фойдаланиш ва ерларнинг мелиоратив ҳолати);

- давлат урмон кадастри бўйича - урмончилик Давлат қумитаси;

- давлат ер ости қазилма бойликлари кадастри бўйича - геология ва минерал ресурслар Давлат қумитаси;

- қучмас мулк кадастри бўйича - жойлардаги давлат ҳокимияти органлари ҳамда геодезия, картография ва давлат қадасри Бош бошқармаси;

- давлат қурилиш қадасатри бўйича- жойлардаги давлат ҳокимияти органлари ҳамда архитектура ва қурилиш Давлат қумитаси;

ДҚЯТ маълумотлари асосан қуйидаги мақсадлар учун фойдланилади:

- иктисодий ислохотларни амалга ошириш;
- ҳудудий комплекс тарзда иктисодий - ижтимоий ривожлантиришга дастурлар ва башоратлар тузиш;
- табиий ресурслар ва қучмас мулкни комплекс ҳисоб қилиш, баҳолаш ва мониторингни утқизиш;

- хужалик юритиш субъектлари томонидан табиий объектлар ва худудларга етказилган зарарни баҳолаш;

- худудлар тугрисида маълумотлар талаб қилинадиган бошқа фаолиятларни амалга ошириш;

ДҚЯТ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги геодезия, картография ва Давлат кадастрлари Бош бошқармасининг давлат кадастри Хизмати томонидан олиб борилади. У уз фаолиятини Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган Қоидаларга мувофиқ ҳолда олиб боради.

ДҚЯТ асосан қуйидаги принципеларга биноан юритилади:

- республиканинг барча худудларини қамраб олиш;
- марказлашган раҳбарлик;
- кадастр маълумотларини қайта ишлаш ва тақдим этишнинг бирлиги;
- барча турдаги кадастр тизимининг ер кадастри асосида шаклланиши;
- автоматлаштирилган кеоинформацион технологияларни қуллаш;
- маълумотларнинг объективлиги, тулаллиги, аниқлиги, ҳамда ҳаққонийлиги;

- информациялар тулдирилиши ва янгиланишининг узулуксизлиги;
- маълум чегараланган фойдаланувчилардаги мавжуд маълумотларнинг махфийлиги;

Шундай қилиб, республикамизда шундай ягона инфорацион кадастр тизими вужудга келмокдаки, у сузсиз халқ хужалиги учун, айниқса, хозирги бозор муносабатлари шароитида муҳим аҳамиятга эгадир.

Назорат саволлар.

- 1. Нима учун Давлат кадастрининг Ягона тизими ташкил қилиган?**
- 2. ДҚЯТ маълумотлари нима учун қатта аҳамиятга эга?**
- 3. ДҚЯТ қайси объектлардан иборат?**
- 4. ДҚЯТ нинг объектлари тугрисидаги маълумотлар қандай структураларда қаралади?**
- 5. ДҚЯТ қайси мақсадлар учун фойдалинилади?**
- 6. Давлат кадастри ягона тизими қандай принциплари асосида юритилади?**

ЕР КАДАСТРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАРИ.

Режа:

- 1. Ер кадастрининг утказиш турлари ва уларнинг мазмуни.**
- 2. Ер кадастри хужжатларининг турлари.**
- 3. Ер кадастрининг асосий принциплари.**

Ер кадастрининг турлари. Утказилиш мазмуни ва тартибига караб ер кадастри асосан 2 турга булинади: асосий еки бирламчи ва жорий еки кундалик.

Асосий (Бирламчи) ер кадастрининг вазифаси ерларнинг табиий, хужалик ҳамда ҳукукий ҳолатлари тугрисидаги маълумотларни бирламчи сифатида олиш ва ер кадастри хужжатларида еритишдан иборат. Асосий ер кадастри даврий равишда қайта тасвирга олишдан, ерларни кузатувдан, ер-баҳолаш ишларини бажаргандан сунг, янги ер эгалари еки ердан фойдаланувчилар ташкил этилганда, шунингдек, қайтадан тасдиқланган ер кадастри хужжатларини навбатдаги тулдириш чоғида утказилади.

Асосий ер кадастрида ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар)нинг умумий майдонлари, ер турларининг таркиби, ерларнинг сифат ҳолати, тупрокларнинг бонитировкаси ва ерларнинг иктисодий баҳолари тугрисидаги маълумотларни узида жамлаган материаллар ва хужжатлар тупланади, таҳлил қилинади. Тупланган материаллар чуқур таҳлил қилинади, уларнинг тулалиги, аниқлиги ва объективлиги текширилади. Зарур ҳолларда мавжуд материаллар таҳрир қилинади еки мавжуд бўлмаган материалларни олиш учун қушимча ишлар бажарилади. Шундай экан, асосий ер кадастри ер фондининг ҳолати тугрисида аниқ маълумотлар беради. Ер майдонлари тугрисида бундай аниқ маълумотларнинг мавжуд бўлиши келгусида ундан оқилона ва самарали фойдланиш буйича тадбирлар ишлаб чиқиш имконини беради.

Маълумки, ер кадастри маълумотлари, жумладан, ер турлари ва таркиби майдонлари буйича, доимо узгариб туради. Ушбу ер кадастри маълумотларини шу кун талаб даражасида бўлишини таъминлаш учун бу узгаришларни уз вақтида ер кадастрида еритиб бориш зарур. Бу эса жорий еки кундалик ер кадастрини еритиб бориш заруриятини тугдиради.

Жорий ер кадастри - бу асосий ер кадастри утказилгандан сунг ерлардан фойдаланишда руй берадиган узгаришларни аниқлаш ва ер кадастри хужжатларига туширишдир. Бундан ташқари, бошлангич езувлардаги хатоларни тузатиш ва замон талабларига мос қушимча маълумотларни ҳам киритиш жорий ер кадастрининг вазифасига қиради. Бошқача қилиб айтганда, жорий кадастр ер кадастр маълумотларининг бугунги кун даражасида бўлишини таъминлайди.

Асосий ва жорий кадастр узаро боғлиқ булган ер кадастрининг босқичларидир. Асосий кадастр жорий кадастри юритиш учун асос яратади. Жорий кадастр, асосий кадастр маълумотларини янгилагани ва тулдиргани ҳолда ер тугрисидаги маълумотларни системали тарзда ҳозирги замон талаби даражасида ушлаб туради.

Шу сабабли ҳам жорий кадастр асосий кадастр ишлари тугагандан сунг бирданига ташкил этилиши зарур.

Ер кадастри маълумотларининг аниқлиги ер тузиш, урмон тузиш, тасвирга олиш ва кузатув материалларининг сифатига боглик. Жорий ер кадастрида асосий ер кадастри материалларидан фойдаланилади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер кадастрининг утказиш турлари.**
- 2. Ер кадастри хужжатлари.**
- 3. Ер кадастрининг асосий принциплари.**

ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ХУЖЖАТЛАРИ

Режа:

- 1. Ер кадастри турларини таърифлаб беринг.**
- 2. Ер кадастри хужжатлари турлари.**
- 3. Ер кадастри хужжатлари мазмуни ва мохияти.**
- 4. Ер кадастрининг асосий принциплари.**
- 5. Ер кадастрини юритишда объектвлик ва марказлашган рахбарлик принциплари.**

Ер кадастри хужжатларининг турлари. Асосий ва жорий ер кадастри уларга мос ер кадастри хужжатларида еритилади. Ер кадастри хужжатлари матн ва план-харита турларига булинади.

Текст хужжатлари китоб, ведомост, очерк, тушунтириш хатлари куринишида булиб, ер кадастри маълумотлари натурал курсаткичларда еритилади. План-харита хужжатлари-бу хисобга олинаетган худудни маълум масштабда когода акс эттиришдир, улар план, харита, чизмалар, картограммалар ва бошка хужжатлар куринишида расмийлаштирилади.

Текст ва план - харита хужжатлари уртасида узвий богликлик мавжуд. Текст хужжатлари план - харита маълумотлари асосида тулдирилади.

Ер кадастри хужжатлари узларининг мазмуни ва мохияти буйича асосий, ердамчи, бирламчи ва ер кадастрини юритиш учун асос буладиган хужжатларга булинади. Асосий ер кадастри хужжатлари уз навбатида хисоб-китоб ва хисобот турларига булинади. Туман (шахар) буйича ер кадастрининг асосий хисоб-китоб хужжати- бу туман (шахар) давлат ер кадастри китобидир. Ушбу китобда туман (шахар) буйича барча ер эгаликлари (ердан фойдланувчилар) руйхати, ерларнинг микдор ва сифат хисоби, тупрок бонитировкаси ва ерларни иктисодий бахолаш маълумотлари кайд килинади. Уз мохияти буйича иккинчи мухим хужжат - бу туманнинг навбатчи харитасидир, кайсики у тумандаги барча ер эгаликлари ва ердан

фойдланувчиларнинг худудий жойлашувига тасаввур беради. Ер кадастрининг асосий хисобот хужжати - бу туман ер балансидир.

Ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларнинг асосий ер кадастри хужжатлари - бу барча ердан фойдаланишни хисобга олиб борадиган ҳамда уларда буладиган узгаришларни системали тарзда еритадиган хужжатлардир. Бунга асосан ерларга доимий эгалик килиш еки доимий фойдланиш хукукларини берувчи давлат дадолатномалари, корхона, муассаса ва ташкилотларнинг ер кадастри китоби, ер эгаликлари, ердан фойдаланувчиларнинг планлари киради. Ердамчи ер кадастри хужжатларига асосан дафтарлар, ер эгаликлари (ердан фойдаланувчиалр) руйхати, хисобларга иловалар, тушунтириш хатлари, очерklar, картограммалар, диаграммалар киради. Улар асосий ер кадастри хужжатларида келтириладиган маълумотларни тулдиради. Асосий ер кадастри хужжатларида ер кадастрини юритиш учун бирламчи хужжатлар маълумотларидан фойдаланилади. Бошлангич равишда ер кадастрини юритиш ҳамда жорий узгаришларини киритишда бирламчи хужжатлар асос булади. Бундай хужжатларга асосан ер тузиш, уртмон тузиш, тасвирга олиш, ерларни йуклама килиш, тупрок, агрокиме, мелиоратив ва геоботаник кидирув матриаллари тупрок бонитировкаси ва ерларни иктисодий бахолаш шкалалари, майдонларни хисоблаш ведомостлари киради. Асосий ер кадастри хужжатларида ер кадастрини юритишда юкоридагилар билан биргаликда ер кадастри маълумотларини конуний тасдикловчи ер кадастрини юритишга хукукий асос буладиган хужжатлар ҳам зарур. Буларга асосан "Ер кодекси", Вазирлар Махкамасининг, вилоят ва туман хокимиятларининг ер муносабатларини тартибга солиш сохасидаги карорлари киради.

Ер кадастрининг асосий принциплари. Ер кадастрини утказишда бир катор принципларга амал килиш зарур. Ер кадастрининг бундай асосий принциплари куйидагилар: бирлик, конунийлик, танаффуссизлик, объективлик, кургазмалилик, марказлашган рахбарлик ва бошқалар. Бирлик принципига мувофик давлат ер кадастри республикамиз ягона ер фондини ягона услубият асосида камраб олиши зарур. Аммо ер кадастрининг бирлиги – бу барча ер тоифалари ва ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар)нинг бир хилда еритилиши дегани эмас албатта. Коидага мувофик кишлок ва урмон хужалиги ерлари буйича маълумотлар анча кенг холда тупланиб урганилади. Ер кадастрини юритишда конунийлик принципига алохида эътибор бериледи. Бу принципларнинг бажарилиши асосан давлатимизнинг конун хужжатлари билан таъминланади. Буларга "Ер кодекси", ерлардан фойдланишда давлат назорати тугрисидаги коида, давлат ер кадастрини юритиш буйича йуриқномалар ва курсатмалар ҳамда ерлардан фойдланиш, ер тузиш ва ерларни мухофаза килиш буйича бошка хужжатлар киради. Ер кадастрини юритиш узлуксиз амалга оширилиши зарур, яъни ер кадастри ерлардан фойдаланишда руй берадиган узгаришларни доимий равишда хисобга олиб ер фонди холатининг тавсифини бериш зарур. Бундан куринадики, ер кадастри маълумотлари ерларнинг табиий, хужалик ва хукукий холатларида буладиган жорий узгаришларни системали тарзда аникланиб турилиши керак. Ер кадастри

объектив булиши зарур, яъни унинг барча курсаткичлари катъий аниқ булиши, хакикатга тула мос келиши зарур. Ерлардан фойдланишнинг ҳуқуқий, табиий ва ҳужалик ҳолатларига мос буладиган факатгина объектив маълумотлар амалакат ер фондидан тугри фойдаланиш ва бошқариш буйича давлат вазифаларини бажариш учун муваффақиятли кулланилиши мумкин. Шунинг учун ҳам ер кадастри ҳужжатларини бирламчи еки жорий узгаришларини киритишда ушбу узгаришларни тасдиқловчи ҳужжатларга асосланади.

Объективлилик нуктаи назаридан ер эгаликларининг узлари ҳам ер кадастрини тугри юритишлари катта аҳамиятга эгадир.

Шунинг учун ҳам ер эгалиги (ердан фойдаланувчи) зарурий ҳужжатларда ер кадастрини юритиши, ер таркибида руй берган узгаришларни ҳисобга олган ҳолда ер эгалиги (ердан фойдаланиш)нинг ҳолати тугрисада ҳисобот тақдим этиши зарур.

Ҳужаликларнинг кундалик ишлаб чиқариш фаолиятида ер кадастр маълумотларидан кенг фойдаланиш учун улар мумкин қадар қурғазмали булиши зарур. Яъни, ер кадастри оддий булиши ҳамда турли план-ҳарита материалларида ҳам акс эттирилган булиши керак.

Ер кадастрини юритишнинг тугрилиги ҳамда улардан кенг микесда фойдаланиш марказлашган раҳбарлик асосида давлат ҳокимияти органлари томонидан назорат қилиш билан таъминланади.

Ер кадастрининг бирлигини таъминлаш мақсадида ер кадастрига раҳбарлик, шунингдек ерлардан тугри фойдаланишни назорат қилиш республика кишлок ва сув ҳужалиги вазирлиги томонидан амалга оширилади. Ер кадастри билан кишлок ва сув ҳужалиги вазирлигидаги ер тузиш органлари шугулланадилар. Туман ер кадастри билан ҳокимият қошидаги ер тузиш инспекцияси шугулланади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер кадастри неча турга булинади? Турларини таърифлаб беринг.**
- 2. Ер кадастри ҳужжатлари турлари нимадан иборат.**
- 3. Ер кадастри ҳужжатлари мазмуни ва моҳияти буйича неча турга булинади?**
- 4. Ер кадастрининг асосий принциплари нимадан иборат?**
- 5. Ер кадастрини юритишда объектвлик ва марказлашган раҳбарлик принциплари деганда нимани тушинасиз?**

УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЕР ФОНДИ

ЕР КАДАСТРИНИНГ ОБЪЕКТИ

Ер кадастрининг объекти ҳамда унинг асосий тоифалари.

Режа:

- 1. Узбекистон Республикасида ер кадастри объекти.**
- 2. Ягона ер фондини ер тоифалари буйича таркалиши.**
- 3. Ер фондини кишлок хужалик ер турлари буйича таркалиши.**
- 4. Шахар таркибига кирувчи ер тоифалари.**

Узбекистон Республикасида ер-давлат мулки-умуммиллий бойликдир, ундан оқилона фойдаланиш зарур, у давлат томонидан муҳофаза этилади. Давлат ернинг асосий хужайини сифатида ер фондига эгаллик қилиш, улардан тугри фойдаланишни ҳам юритиши зарур. Шундай қилиб, ер кадастрининг объекти - бу мамлакат ягона ер фондидир, яъни, қимнинг ихтиерида бўлишидан қатъий назар, Узбекистон Республикаси давлат чегарасидаги барча ерлардир. Ер фонди ерлардан фойдаланишнинг асосий мақсадига қараб қуйидаги тоифаларга бўлинади:

1) кишлок хужалиги ерлари - кишлок хужалиги эҳтиёжлари учун еки ана шу мақсадларга мулжалланган ерлар;

2) аҳоли пунктларининг ерлари (шахарлар, поселкалар ва кишлок аҳоли пунктларининг ерлари), шахар ва поселка чегаралари доираларидаги, шунингдек, кишлок аҳоли пунктлари чегаралари доираларидаги ерлар;

3) Саноат, транспорт, алоқа, муҳофаа мақсадларида фойдаланиш учун мулжалланган ерлар;

4) табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреация мақсадларида фойдаланиш учун мулжалланган ерлар;

5) тарихий-маданий мақсадларда фойдаланиш учун мулжалланган ерлар;

6) урмон фонди ерлари;

7) сув фонди ерлари;

8) захира ерлар.

Кишлок хужалиги эҳтиёжлари учун бериб қуйилган еки шу мақсадлар учун белгиланган ерлар кишлок хужалигига мулжалланган ерлар деб ҳисобланади. Бу ерлар кишлок хужалиги фаолият қурсатиши учун зарур бўлган кишлок хужалиги ерлари ва дарахтзорлар, ички хужалик йуллари, коммуникациялар, урмонлар, берк сув хавзалари, бинолар ва иншоотлар билан банд бўлган ерларга ажратилади. Хайдаладиган ерлар, пичанзорлар, яйловлар, буз ерлар, қуп йиллик дарахтзорлар (боғлар, тоқзорлар ва бошқалар) эгаллаган ерлар кишлок хужалиги ерлари жумласига қиради.

Кишлок хужалигига мулжалланган ерлар доимий ёки вақтин-чалик эгаллик қилиш ва фойдаланиш мақсадларида кишлок хужалиги ишлаб чиқариш кооперативларига (ширкатларга), бошқа кишлок хужалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига, фермер хужалиқларини ташкил этиш ва юритиш, дехкон хужалигини, хусусий боғдорчилик, полизчилик ва

чорвачиликни юритиш, жамоа богдорчилиги ва узумчилиги учун Республика фукароларига, ердამчи кишлоқ хужалигини юритиш учун кишлоқ хужалиги билан шугулланмайдиган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга берилади.

Кишлоқ хужалигида фойдаланиш ва сугоришни таъминлай оладиган сугориш манбаси билан боғланган доимий еки муваккат сугориш тармоғига эга булган ерлар сугориладиган ерлар жумласига киради. Сугориладиган ерлар махсус муҳофаза қилинади, уларни сугорилмайдиган ерлар сарасига утказиш алоҳида ҳолларда, вилоят ҳокимлари томонидан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Шаҳар ва посёлка доирасидаги барча ерлар шаҳарлар ва посёлкалар ерларига киради.

Саноат ерлари жумласига саноат корхоналарига, жумладан ундирма саноат, энергетика корхоналарига ишлаб чиқариш ва ердამчи бинолар ҳамда иншоотлар қурилишига доимий фойдаланиш учун бериб қуйилган ерлар киради. Транспорт ерлари жумласига темир йул, ички сув транспорти, автомобил, ҳаво ва қувур транспорти корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига транспорт иншоотлари, қурилмалари ерлари киради. Қуролли Кучлар, чегара, ички ва темир йул қушинларининг ҳарбий қисмлари, ҳарбий укув юртлири, корхоналари, муассасалари ва ташкилотларининг жойлашиши ҳамда доимий фаолияти учун бериб қуйилган ерлар муҳофаза эҳтиёжлари учун мулжалланган ерлар деб эътироф этилади.

Сув хужалиги эҳтиёжлари учун корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда бериб қуйилган сув хавзалари (дарелар, қулла, сув омборлари ва х.к.) гидротехника ва бошқа сув хужалиги иншоотлари эгаллаб турган ерлар, шунингдек сув хавзаларининг қирғоқлари ва бошқа сув объектлари бўйлаб ажратиб қуйилган зонадаги ерлар сув фонди ерлари жумласига киради.

Табиатни муҳофаза қилишга мулжалланган ерлар жумласига белгиланган тартибда корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга махсус мақсадлар учун берилган давлат қуриқхоналари, миллий ва дендрология боғлари, ботаника боғлари, заказниклар (овчиликка мулжалланган ерлар бундан мустасно), табиат едгорликлари ерлари киради.

Аҳолининг оммавий дам олиши ва туризмни ташкил этиш учун тегишли муассасалар ва ташкилотларга берилган ерлар рекреация учун мулжалланган ерлардир.

Тегишли муассасалар ва ташкилотларга доимий фойдаланиш учун бериб қуйилган тарихий-маданий қуриқхоналар, мемориал боғлар, макбаралар, археология едгорликлари, тарих ва маданият едгорликлари жойлашган ерлар тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар қаторига киради.

Урмон хужалиги эҳтиёжлари учун бериб қуйилган ерлар урмон фонди ерлари деб эътироф этилади. Урмонзорлар барпо этиш, жарликларнинг кенгайтилиши тухтатиш, шаҳарлар ва саноат марказлари теваарагида ихота урмонзорлар ва қукаламзор майдонлар барпо этиш учун бошқа мақсадларга мулжалланган ерлар урмон фонди ерлар таркибига белгиланган тартибда утказилиши мумкин.

Фукарлар, корхоналар, муассасалар ва ташкилотларга доимий эгалик килиш ва фойдланиш учун берилмаган барча ерлар захира ерлардир. Бундай ерлар жумласига доимий эгалик килиш ва доимий фойдаланиш ҳукуқи тугатилган ерлар ҳам киради.

Захира ерлар туман, шаҳарларнинг давлат ҳокимият органлари тасарруфида булади ва кишлок хужалиги мақсадлари учун эгалик килиш, фойдланишга ва ижарага беришга мулжалланади.

Туман ҳокими маҳаллий аҳамиятга молик захира ерларнинг айрим участкаларини уз қарори билан поселка, кишлок ва овулларнинг узини узи бошқариш органлари тасарруфига бериши мумкин.

Қуйида, 1-жадвалда Ўзбекистон Республикаси ягона давлат ер фондини ер тоифалари бўйича тақсимланиши келтирилган.

1-жадвал.
 Республика ер фондининг ер тоифалари буйича таксимланиши
 (1998 йил 1 январга булган ҳолати)

Ер тоифалари	Умумий майдон	
	Минг	%
Кишлоқ хужалик ерлари	29736,0	66,9
Захира ерлар	4630,8	
Урмон фонди ерлари	7374,2	
Аҳоли яшаш жойлари	221,2	
Саноат транспорт, алоқа, муҳофаа ва бошқа мақсадлар учун белгиланган ерлар	1834,1	
Табиатни муҳофаза қилиш, соғломлаштириш, рекреацион ва тарихий маданий аҳамиятдаги ерлар	7,4	
Сув фонди ерлари	654,9	
Жами ерлар	44457,9	

1-жадвалдаги маълумотлардан куринадики, умумий ер майдонининг 66,9 фоизини кишлок хужалиги ерлари, яъни кишлок хужалиги билан шугулладиган корхона, муассаса ва ташкилотнинг ерлари ташкил қилади.

Олиб бориладиган ер ҳисоби шуни курсатадики, Ўзбекистонда 1998 йил 1 январга сугориладиган ер майдони 4220 минг гектар булиб, умумий майдоннинг 9,3 фоизини ташкил этади. Ушбу майдонлардан олинаётган кишлок хужалиги маҳсулотлари умумий кишлок хужалик маҳсулотларининг 95 фоизини ташкил этади. Шу сабабли ҳам ишлаб чиқариш манбаларини жадал ривожлантиришда сугориладиган ерлардан тугри ва оқилона фойдланишни йулга қуйиш катта аҳамият касб этади.

Назорат саволлар.

- 1. Ўзбекистон Республикасида ер кадастри объекти деганда нимани тушинасиз?**
- 2. Сув хужалиги, табиатни муҳофаза қилиш, урмон хужалиги ерларига нималар қиради?**

ЕР ЭГАЛИГИ (ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШ) ЕР КАДАСТРИНИНГ АСОСИЙ БИРЛИКЛАРИ.

Режа:

- 1. Ер фондининг ер эгаликлари буйича ажратилиши.**
- 2. Ер берилиш муддатлари ва шартлари.**

Ягона давлат ер фонди нафакат фойдланиш максадлари буйича, балки аник ер эгаликлари (ердан фойдаланувчилар) буйича хам ажралади. Республикамизда хозирги кунда асосий ердан фойдаланувчилар - жамоа, кооператив (ширкат), фермер хужаликлари, бошка кишлок хужалик корхоналари ва алохида фукаролар хисобланади. Шундай экан, ер кадастри ер фондининг ердан фойдаланиш гурухлари буйича хам таксимланиши тугрисида маълумотлар бериши керак. Ердан фойдаланиш гурухлари буйича тавсифлар олиш учун ер кадастри хар бир ердан фойдаланиш буйича алохида юритилиши лозим.

Шу сабабли асосий ер кадастри бирлиги - бу ердан фойдаланишдир. Ердан фойдаланиш- бу ягона давлат ер фондининг таркибий кисмини ташкилш этган, маълум бир ер эгаси (ердан фойдаланувчи)га катъий белгиланган максадларда давлат томонидан берилган худуддир. У маълум майдонга, жойдаги уринга ва доимий чегарага эга.

Ер бериш ва ер ажаратиш асосида амалга оширилади. Ер участкаларини ажратиш ер конунлари хужжатларида белгиланган тартибда Вазирлар Махкамасининг карори, вилоят, туман ва шахар хокимиятларининг карорларига асосан амалга оширилади. Ер эгалари (ердан фойдаланувчилар) ер участкаларидан асосий максадлари буйича фойдаланишлари зарур. Берилиш муддатларига караб ердан фойдаланиш икки турга булинади: доимий вавактинчалик. Олдиндан муддати курсатилмасдан берилган ерлар муддатсиз, доимий фойдаланишдаги ерлар деб эътироф этилади. Ердан муддатли фойдаланиш киска муддатли - уч йилгача ва узок муддатли - уч йилдан ун йилгача булиши мумкин. Ишлаб чиқариш эхтиежлари талаб килган холларда бу муддатлар тегишлича киска муддатли еки узок муддатли даврга узайтирилиши мумкин. Яйлов чорвачилиги учун ер участкалари кишлок хужалиги корхоналарига 25 йилгача муддатга берилиши мумкин.

Берилиш шартига караб ерлар бирламчи ва иккиламчи ердан фойдаланишга ажратилади. Бирламчи фойдаланиш тугридан-тугри давлат хокимияти органлари томонидан ажратилади. Буларга жамоа хужаликлари, кооперативлар (ширкатлар), бошка кишлок хужалик корхоналари, саноат корхоналари, транспорт муассалари, урмон хужаликлари ва бошкалар киради.

Бирламчи ердан фойдланишдан конунда кузда тутилган тартибда томорка участкаларига иккиламчи тартибда ер берилиши мумкин. Бунда жамоа хужалигининг бирламчи ерларидан иккиламчи фойдаланиш учун ер майдонлари колхозчилар умумий мажлисининг карорига асосан, бошка ердан фойдланувчиларга ер-маъмурият карори буйича берилади.

Муддатсиз ер эгалиги (ердан фойдаланиш) ерга эгалик ердан фойдаланиш хукукларини берувчи давлат далолатномаси билан тасдикланди. Давлат далолатномасига биноан жамоа хужаликларига бириктирилган ерлар жамоат ерларига ва томорка ерларига булинади. Томорка ерлари жойда (натурада) жамоа хужалигининг жамоа ерларидан ажратилади. Колхозчилар, кишлок жойларида истикомат килувчи ишчилар, хизматчилар ва бошка фукаролар томорка ерларидан иккиламчи ердаен фойдаланиш хукуки корхона, муассаса ва ташкилотлар ер кадастри китобида хамда кишлок оксоколлар кенгашининг хужалик дафтарларида кайд килинган холда расмийлаштирилади. Ер майдонларидан вақтинчалик фойдаланиш давлат хокимияти органларининг карорлари билан расмийлаштирилади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер участкаларини ажратиш қандай амалга оширилади?**
- 2. Берилиш муддатига қараб ердан фойдаланиш неча турга бўлилади?**
- 3. Берилиш шартига қараб ерлардан фойдаланиш неча қисмларга ажратилади?**

ЕР КАДАСТРИДА ЕР ТУРЛАРИНИ КЛАССИФИКАЦИЯЛАШ.

Режа:

- 1. Ер турларининг асосий элементлари ва уларнинг классификацияси.**
- 2. Ер турларининг таърифи.**

Ер эгалиги (ердан фойдаланиш) чегарасида ер кадастри ер турлари буйича юритилади. Шу сабабли ер тури ер кадастрининг асосий элементидир. Турлича табиий хусусиятларга эга бўлган, аниқ бир ишлаб чиқариш максаларида системали тарзда фойдаланадиган ер участкаларига ер турлари деб эътироф этилади..

Ер турларини классификациялашда айниқса қишлоқ хужалик ер турларини ажратиш муҳимдир. Қишлоқ хужалик маҳсулотларини етиштиришда тугридан-тугри фойдаланадиган ер турларига қишлоқ хужалик ер турлари деб эътироф этилади. Буларга ҳайдалма ерлар, қўп йиллик дарахтзорлар, бўз ерлар, пичанзорлар ва яйловлар қиради.

Булардан ташқари бошқа ер турлари буйича ҳам алоҳида ҳисоб юритиб борилади. Булар, урмонлар, ботқоқликлар, майдончалар билан банд ерлар, қўмлар ва қишлоқ хужалигида фойдаланилмайдиган ерлардир.

Қишлоқ хужалик экинларини экиш мақсадида системали тарзда фойдаланадиган ер тури ҳайдалма ердир. Бунга экилган қўп йиллик утлар ва дам бериш учун қолдирилган шудғор ерлар ҳам қиради. Пичанзор ва яйловларни яхшилаш мақсадида ҳайдалиб, қорва учун экилган утлар ва дарахтлар орасига экилган майдонлар экин ерларига қирмайди.

Сунъий равишда яратилган мевали қўп йиллик дарахтзорлар, бутазорлар еки утсимон қўп йиллик усимликлар, маҳсулот берадиган доривор, техник дарахтзорлар қўп йиллик дарахтзорлар деб юритилади. Уларга боғлар, узумзорлар, тутзорлар, мевали қучатзорлар қиради. Мева ҳосили олиш учун экилган қўп йиллик дарахтзорлар боғларни ташкил этилади. Узумзорлар-узум олиш мақсадида экилган тоқзорлар; тутзорлар-ипақ қуртини боқиш учун экиладиган тут плантациялари; мевали қучатзорлар-қўп йиллик маданий мевали дарахт қучатларини етиштириш учун фойдаланиладиган ерлар.

Мунтазам экин экиб келинган, аммо бир йил ва ундан ортиқ даврда (қўздан-қўзгача) ҳайдалмаган ва фойдаланилмай қолган ерлар бўз ерлардир. Узлуксиз пичан уриб туриладиган қишлоқ хужалик ерлари пичанзорлардир.

Купрок пичан уриб олиш мақсадида тубдан яхшиланган пичанзорлар тубдан яхшиланган пичанзорлардир. Кишлоқ хужалигида чорва молларини узлуксиз бокиш учун фойдланиладиган ерлар яйловлар деб эътироф этилади. Яйловлар асосан тубдан яхшиланган, маданийлаштирилган, тоғ, чорва моллари хайдаладиган сув билан таъминланган турларга ажратилади. Тубдан яхшиланган яйловлар-чорва моллари истеъмол киладиган табиий усимликларни бойитиш мақсадида махсус ут уруглари сепилган ҳамда саксовул ва бутазорлар ташкил килинган ер майдонлари; маданийлашган яйловлар-зарурий тартибда ишлов берилган, доимо угитланиб, чорва моллари учун ут усиши яхшиланган ва кати-вакти билан чорва моллари хайдаладиган яйловлар; чорва моллари хайдаладиган яйловлар-хужалик марказидан узок муддатга (бутун мавсумга) чорва моллари утлаши учун хайдаладиган яйловлар; сув билан таъминланган яйловлар-мавжуд чорва молларини сув билан таъминлай оладиган, сув манбаига эга булган яйловдир. Дарелар, куллар ва каналлар атрофида жойлашган яйловлар сув билан таъминланган хисобланади.

Урмон ер майдонлари - урмон дарахтлари билан копланган, шунингдек, урмонга кушилмаган якка дарахтлар, жарликлар атрофига экилган дарахтлар, киялик, баландлик, даре киргокларига, сув хавзалари атрофларида, кумликлар енларида урмон-боғ ерлари, урмон кучатзорлари, шунингдек дарахтлари кесиб олинган урмон ерлари, очик колган ерлар, сийраклашиб колган урмонлар, егоч кесиш учун ажратилган ерлар ва енгиндан нобуд булган (куйган) урмон кучатлари ерларидир.

Урмонзорлар учун кучат етиштиришга ажратилган ер майдонлари урмон кучатхонасидир. Урмон учун кучатзорлар; уругликдан олинадиган кучатзор, кучат экиш учун ер булимлари, бирламчи (бошлангич) кучат экиш ерлари, кукарган каламчалар ва каламча килиб экиладиган кучатзор булимларига булинади.

Ихота дарахтзорлари-алмашлаб экиш майдонларини шамолдан тусиш, сугориладиган ва куритиш иншоотлари таъсирида тупрок эрозиясидан саклаш, кургокчиликдан ва бошка табиий нокулайликлардан асраш мақсадида экиладиган урмон минтакаларидир.

Боткоклик - ер ости сувларининг кутарилиши ҳамда егингарчилик натижасида тупрокнинг устки катлами сернам булиб кетган ерлардир. Жарликлар - ер катламининг эрозия таъсирида емон жойлашганлиги еки тупрок куйи катламларининг генетик холати ва кия кесиклиги 1 метрдан куп булган ерлардир.

Маълумки, хар бир ер тури алохида контурдан иборат. Контур деб одатда бир хил ер турига ҳамда епик ташки чегарага эга булган майдон тушунилади. У маълум бир майдон ва ник бир хужалик ахамиятига эгалиги билан тавсифланади. Контурларининг майдонлари канча катта булса, техникадан фойдаланиш шунчалик унгай булади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер турлари деб нимага айтилади?**
- 2. Кишлоқ хужалик ер турларига қандай ерлар қиради?**
- 3. Хайдалма ерлар деб нимага айтилади?**
- 4. Қуп йиллик дарахтзорлар типига нималар қиради?**
- 5. Пичанзорлар,буз ерлар,яйловларни таърифлаб беринг.**
- 6. Урмонзорлар ваботкоккли ерларни таърифлаб беринг.**

ЕР ЭГАЛИГИ ВА ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШНИ

РУЙХАТ КИЛИШ ХАМДА ЕР ХИСОБИ

Режа:

- 1. Ер эгалиги ва ердан фойдаланувчиларни руйхат қилиш, унинг мақсади ва вазифалари.**
- 2. Ердан фойдаланиш муддатлари.**
- 3. Ерларни руйхатга олиш ҳужжатлари ва турлари.**

Ерларни руйхат қилиш ер кадастрининг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади бу маъдум бир ер участкасига мулкдорлик, эгалик қилиш еки фойдаланиш ҳуқуқини расмийлаштириш ва давлат микесида қабул қилинган ягона шаклдаги ҳужжатларда акс эттириш бўйича ҳуқуқий тадбирдир. У ер қонунларида қузда тутилган ҳоллардан ташқари ерга давлат мулкчилигини таъминлайди ва ерларни муҳофаза қилишга йуналтирилган.

Ер руйхати маълумотлари ҳуқуқий қучга эга. Албатта ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларни руйхат қилиш ишчи тизим сифатида бирдагига шаклланмаган. У олдинги Совет давлатининг биринчи даврларидек утказилган ҳамда бошланғич вақтдан ерлардан фойдаланиш ҳуқуқини расмийлаштириш ҳамда ерга давлат мулкчилигини таъминлашга йуналтирилган. Шу билан бирга унинг вазифасига ерларнинг ҳуқуқий ва хужалик ҳолатлари тугрисидаги маълумотларни туплаш, системали тарзда саклаш ва янгилаб туриш қирган.

Ерга эгалик қилиш ердан фойдаланишни руйхат қилиш ер ҳисоби билан узвий боғланган ҳолда олиб борилади.

У биринчи навбатда ерларнинг ҳуқуқий ҳолати тугрисидаги маълумотлардан иборат. Аммо ердан фойдаланиш маълум бир мақсадга йуналтирилганлиги ҳамда маълум ҳудуд ва аниқ субъект билан боғлиқ бўлганлиги сабабли у уз ичига ер участкаларининг хужалик ҳолати, жойлашган урни ва ер эгалиги (ердан фойдаланиш)нинг улчамлари тугрисидаги маълумотларини ҳам олади.

Давлат руйхатида расмийлаштирилганидан сунг ер эгаси (ердан фойдаланувчи)га ерга эгалик қилиш (ердан фойдаланиш) ҳуқуқини берувчи ҳужжат топширилади.

Ер участкаларини эгалик қилиш ва фойдаланиш учун бериш ер ажратиш тарикасида амалга оширилади. Ер участкаларини ажратиб бериш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри, туманлар, шаҳарлар ҳокимлари томонидан қонун ҳужжатларида беггилаб

куйилган тартибда амалга оширилади. Эгаликдаги еки фойдланишдаги ер участкасини бошка шахсларга бериш шу участка белгиланган тартибда олиб куйилганидан кейингина амалга оширилади.

Саноат корхоналари темир йулар ва автомобил йулари, алока ва электр узатиш линиялари, магистрал кувурлар куриш учун, шунингдек, кишлок хужалиги билан боглик булмаган бошка эхтиёжлар учун кишлок хужалигига мулжалланмаган еки кишлок хужалиги учун яроксиз булган ерлар ехуд кишлок хужалигининг сифати емон булган ерлари берилади. Мазкур максадлар учун урмон фондига карашли ерлардан ер участкалари асосан урмон билан копланмаган майдонлар еки бутазорлар ва арзон бахо усимликлар билан копланган майдонлар хисобидан берилади.

Ер эгасига (ердан фойдаланувчига) фойдаланишга битта еки алохида жойлашган ер участкалари берилиши мумкин.

Ердан фойдланиш бирламчи ва иккиламчи булиши мумкин.

Агарда ерга эгалик килиш (фойдаланиш)га давлат органлари томонидан берилган булса, бунда ердан фойдланиш бирламчи хисобланади. Конунда белгиланган тартибда ердан фойдланувчилар узларига бириктирилган ер участкаларидан бошка ердан фойдаланувчилар (колхозчилар, хизматчилар, ишчилар) га беришлари мумкин. Бундай ердан фойдаланиш иккиламчи хисобланади.

Ерга эгалик килиш (ердан фойдаланиш)ни руйхат килиш ерлардан фойдланиш муддатлари буйича амалга оширилади: муддатсиз ва вактинчалик (узок муддатли ва киска муддатли). Муддати олдиндан белгиланмаган фойдаланиш муддатсиз хисобланади. Бошкача килиб айтганда, у доимий ердан фойдаланишдир. Бундай ердан фойдланишларга туман хокимиятлари томонидан ерлардан доимий фойдланиш хукукини берувчи Давлат далолатномалари берилади. Ердан муддатли фойдаланиш кискача муддатли - уч йилгача ва узок муддатли - уч йилдан ун йилгача булиши мумкин. Ер участкаларидан фойдаланиш муддатларини узайтиришана шу участкаларни берган органлартомнидан амалга оширилади.

Хар бир ердан фойдланиш буйича муддатсиз, узок муддатли ва киска муддатли ерлар алохида-алохида руйхат килинади. Асосий ер руйхати маълумотлари сифатида куйидагиларни ажратиш мумкин: ердан фойдланиш ва ердан фойдланувчиларнинг номи, фойдланиш тури, жойлашган урни, фойдаланиш муддати, ер майдони ва ердан фойдланиш хукукини берувчи хужжатнинг номи, унинг тартиб раками хамда ердан фойдаланувчига берилган вакти. Ердан фойдланишнинг давлат руйхати туман (шахар) Давлат ер кадастри дафтارينинг биринчи булимида амалга оширилади.

Ер эгалиги (ердан фойдаланиш)ни руйхат килиш асосий (бирламчи) ва жорий (кундалик) турларга булинади. Бирламчи руйхат килишда янги ер эгаликлари (ердан фойдаланиш) ни расмийлаштириш, ер руйхати хужжатларига зарур маълумотларни тушириш ва тизимга келтириш буйича ишлар амалга оширилади. Уни утказиш жараенида ердан фойдаланиш тугрисида бирламчи езув туширилади. Давлат ва жамоат заруриятлари учун ер ажаратилиши натижасида ердан фойдланишнинг умумий ер майдони, алохида ердан

фойдаланиш турларининг майдонлари узгаради. Бундай хол айникса ердан вақтинчалик фойдаланишда куп учрайди. Баъзи холларда эса аксинча, ердан фойдаланувчига олдин ундан олинган ер участкаси кайтариб берилади, негаки, энди олдин ажратиб берилган мақсадлар учун ердан фойдаланишга эҳтиёж колмаган. Бундан бошка хам катор конуний сабаблар булиши мумкин.

Ердан фойдаланишдаги бундай барча конуний узгаришларни расмийлаштириш ва ушбу узгаришларга хамда бирламчи маълумотларига ва хужжатларга зарурий аникликлар киритиш ердан фойдаланишнинг жорий руйхати тартибида амалга оширилади. Шу тарзда ер руйхати маълумотлари доимий равишда шу кун талаби даражасида ушлаб турилади.

Назорат саволлар.

- 1. Нима учун ерларни руйхатдан утказилади?**
- 2. Ерга эгалик килиш кайси пайтдан бошлаб фойдаланувчи шахснинг ихтиерига утади?**
- 3. Ердан фойдаланиш неча турга булинади?**
- 4. Муддатсиз ва вақтинчалик муддатга ердан фойдаланиш, бир-биридан кандай фаррк килади?**
- 5. Чорвачилик учун кишлок хужалик ерлари узоги билан неча йил муддатга берилиши мумкин?**
- 6. Асосий ер руйхати маълумотларида кайси хужжатлар булиши керак?**
- 7. Ерларни руйхат килишда асосий ва жорий турларнинг бир-биридан фарки нимада?**

ЕР ХИСОБИ, МАЗМУНИ ВА МОХИЯТИ.

Режа:

- 1. Ер хисоби тушинчаси, унинг турлари.**
- 2. Ерларнинг микдор ва сифат жихатдан хисоби.**
- 3. Ер хисобининг тугри ташкил этилиши.**

Ер хисоби давлат кадастрининг таркибий кисми булгани холда хужалик хисобининг бир тури хисобланади. Халк хужалиги тармокларида ер турли мақсадларда фойдланилади. Шундай экан, унинг хисобини юритиш амалга оширилади.

Ер, уй-жой биноларини, саноат, кишлок хужалиги ва урмон хужалиги, транспорт корхоналари, маданият муассалари, сагликни саклаш масканлари ва бошкаларни жойлашиш урни сифатида хисобга олинади.

Ерларни хисоб килишда ишлаб чикаришнинг турли тармокларида бир томондан, умумийлик мавжуд, иккинчи томондан узига хос хусусиятлар хам мавжуддир. Бу хол ишлаб чикаришнинг турли тармокларида ва инсон фаолиятининг бошка сохаларида ернинг тутган урни билан богликдир. Хамма

жойда ер кенглик асоси сифатида хисобга олинади. Шу сабабли ҳам у энг аввало, уз улчамлари ва кенгликдаги жойлашуви билан характерланади. Шу сабабли ҳам ишлаб чиқаришни тугри ташкил этиш учун корхонага ажратилган ернинг кенглик ҳолати тугрисидаги маълумотга эга булиши зарур.

Ишлаб чиқаришнинг баъзи тармоқларида (кишлоқ хужалиги, урмон хужалиги) ерларни кенглик асоси сифатида хисоб қилишдан ташқари, уни асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ҳам хисоб қилиш зарур. Бу эса уз навбатида ерлардан фойдаланиш ва уларнинг сифат ҳолати тугрисидаги махсус маълумотлар олиш заруриятини тугдиради. Бунга биринчи навбатда кишлоқ хужалиги ерларининг таркиби ва сифати тугрисидаги маълумотлар қиради.

Ер хисобида ерларнинг миқдор жихатидан хисобини юритиш ҳамда сифат тавсифни бериш учун натурал улчовлар қулланилади.

Давлат қуйидагиларни белгилайди: ер хисоби информациялари ва уларни олиш усулларини, хисоб-китоб ва хисобот хужжатларининг шакли ва мазмунини, уни амалга оширувчи органлар ва одамларнинг ерларни хисоб қилишни юритиб боришни белгилайди.

Хисоб юртишнинг белгиланган тартиби мамалакатни барча ҳудудлари учун мажбурийдир. Давлат хисобининг объекти булиб давлат ягона ер фонди хизмат қилади.

Ер хисоби давлат тадбири сифатида ер кадастрининг таркибий қисмидир. Ерларнинг давлат хисоби совет давлатининг биринчи қунадан бошлаб юритила бошланган, ҳамда у ерларни миқдор ва сифат хисобини узида жамлагани ҳолда маълум тизимни ташкил этади.

Ернинг мавжуд ҳолати ва фойдаланиши буйича хисоб ишлари юкори сифатли план -харита материаллари асосида олиб борилади. Барча ер фонди маъмурий -худудий бирликлар буйича хисоб қилинади. Ер турларининг сифати, тупроқ қатлами, тупроқнинг озуқа моддалари билан таъминланганлиги, рельефи, табиий утларнинг ҳолати, мелиоратив ҳолати ва бошқалар буйича аниқланади. Ер хисоби ягона услубият буйича аниқланади. Бу эса уз навбатида хисобга олинандиган ер тоифалари ва мамлакатнинг алоҳида минтақалари буйича маълумотларни такқослашни таъминлайди. Шу мақсадларда ер ва ер турларининг ягона классификацияси ер хисоби информациясини олиш қайта ишлаш ва гуруҳлашнинг ягона тизими қулланилади.

Ер хисобининг объекти ягона давлат ер фонди булганлиги сабабли қимнинг ихтиерида булишидан, ушбу вақтда бу ер майдонлари фойдаланилаяптими еки йукми, булардан қатъий назар ушбу давлат ер фондига қирувчи барча ерлар хисоб қилинади. Бошқача қилиб айтганда, ягона давлат ер фондининг барча ерларини хисоб қамраб олиши керак. Бу эса умумий майдонни, уни таркиби ва ер тоифалари буйича таксимланишини тугри аниқлаш имконини беради.

Ер хисобини тугри ташкил этишнинг муҳим шарти - уни уз вақтида узлуксиз юритишдир. Ер хисоби маълумотларини фақатгина текст хужжатларида қайд қилибгина қолмайсан балки план-харита материалларида

хам еритиш зарур. Сонли информацияларни турли графиклар тарзида (графиклар, диаграммалар) курсатиш зарур.

Ерларни инвентаризация (йуклама) килиш ер хисобининг таркибий кисми сифатида мавжуд булиб, тезкор хисоб тадбиридир. Бу иш жойидаги ва кадастр хужжатларидаги мавжуд маълумотларни бир-бирларига мос келишини аниклаш мақсадида, заруриятга караб утказилади. Бунинг натижасида олинган кадастр маълумотлари биринчи навбатда хисоб маълумотларига туширилади.

Ерларнинг йуклама ишларини утказишда амалиётда мавжуд булган план-харита ва бошка материаллардан фойдаланилади. Маълумотларни жойга мос келишини аниклаш ерларнинг кузатувида амалга оширилади. Бунда махсус равишда тасвирга олиш, коидага биноан утказилмайди.

Назорат саволлар.

- 1. Нима учун ер хисоби давлат ер кадастрининг таркибий кисми хисобланади?**
- 2. Нима учун ер асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида каралади?**
- 3. Ер хисобини олиб борганда давлат томонидан қандай талаблар белгиланади?**
- 4. Ер турларининг сифати қайси параметрлар асосида аникланади?**
- 5. Ер хисобининг тугри ташкил этишнинг муҳим шартлари нимадан иборат?**

ЕР ХИСОБИНИНГ ТУРЛАРИ ВА УТКАЗИШ УСУЛЛАРИ.

Режа:

- 1. Асосий ҳисобнинг вазифалари.**
- 2. Жорий ҳисобнинг вазифалари.**
- 3. Ерларни аэрофототасвирга олиниши.**

Ер ҳисоби ишлари уз вазифасига, мазмунига ва хусусиятига қараб ер кадастри сингари асосий (бирламчи) ва жорий (қундалиқ) турларга бўлинади. Иккала ҳисоб турлари узаро боғлиқдир. Ҳамда ягона ер ҳисоби жараенининг маълум босқичларини намоян қилади.

Асосий ҳисобнинг вазифалари қуйидагилар:

- 1) ҳисоб қилинадиган ҳудуд учун барча мавжуд план-харита материалларини олиш, тизимга солиш ва таҳлил қилиш;
- 2) зарур бўлган бирламчи маълумотлар ва план-харита материалларини олиш мақсадида тасвирга олиш ҳамда қузатув бўйича дала қидирув ишларини утказиш;
- 3) ҳисоб қилинадиган барча ерлар улчамларини, сифат ҳолатини, тақсимланишни ва фойдланиш ҳолатини аниқлаш;
- 4) махсус ер ҳисоби планларини тайерлаш ва ер ҳисоби текст ҳужжатларига бирламчи езувларни тушириш;
- 5) ер фонди тарқибини ер тоифалари, ер эгаликлари, ердан фойдланишлар ер турлари бўйича аниқлаш ва маъмурий бирликлар (туман, вилоят, республика) сифат жиҳатдан тавсифлаш.

Бирламчи ҳисоб тасвирга олиш ва қузатув планлар тузиш майдонларни ҳисоблаш билан боғлиқ. Ҳисоб қилинаётган ерларнинг миқдори ва сифати тугрисида тула ҳар томонлама маълумотлар олиш учун юқори малакали мутахассислар томонидан утқазилади. У қуйидаги иш босқичларини уз ичига олади: тайергарлик, дала, ҳисоб натижаларини расмийлаштириш.

Тайергарлик ишлари жараенида ҳисоб қилинадиган ҳудуддаги барча ерларнинг миқдори ва сифати тугрисидаги маълумотларни уз ичига оладиган барча мавжуд материаллар ва ҳужжатлар тупланади. Тупланган материаллар уз моҳиятига қараб гуруҳланади, ер ҳисоби учун яроқлилиги нуқтаи назаридан таҳлил қилинади ва баҳоланади. План-харита материалларини ҳужаликлараро ва ички ҳужалик ер тузиш лойиҳалари, маълумотлоарир, ер эгалиги (ердан фойдаланиш) ни руйхат қилиш ҳужжатлари тупланади ва урганилади. Шундан сунг олинадиган материалларнинг сифати ва аниқлигига қараб ҳисоб учун улардан фойдаланиш имкониятлари тугрисидаги масала эҳал қилинади. Агарда материаллар эскирган бўлса, жойдаги ҳолатни еритмаса, бундай ҳолатда -планхариталарни таҳрир қилиш еки янгидан тасвирга олиш ва қузатув ишлари бўйича ишлар белгиланади, яъни янги босқич ишларига дастур аниқланади.

Дала-қидирув ишлари ассон натурада, яъни жойда зарурий ер ҳисоби маълумотларини белгилаш бўйича махсус ишларни уз ичига олади. Буларга, тасвирга олиш, қузатув, мавжуд план-харита материалларни таҳрир қилиш қиради.

Дала ишларини утказгандан сунг махсус талбирлар-тупрок анализи, ер хисоби маълумотларини расмийлаштириш, майдонларни улчаш ва боғлаш, махсус хисоб-план хужжатларини тузиш амалга оширилади. Шундай тарзда олинган маълумотлар белгиланган тартибда куриб чикилади ва тасдикланади. Шундан сунггина унинг бирламчи маълумотлар сифатида кабал килинади ва текст хужжатларига езилади.

Бирламчи хисобни утказиш пайтида аникланган ва кайд килинган маълумотлар вақт утиши билан хакикий ҳолатга мос келмай қолади. Бу ҳол шу билан тушунтирилидаки, ерлардан хужалик фаолияти жараенида фойдланиш натижасида улар таркибида ва тақсимланишда маълум узгаришлар содир булади. Масалан, охириги йилларда давлат ва жамоат мақсадлари учун хар йили неча ун минг гектар ер ажратилади. Ер майдонларида турли хил агротехник ва мелиоратив тадбирларнинг муваффақиятли олиб борилиши натижасида ер турларининг сифат ҳолати узгаради. Хатто томорка ерларида ҳам катта аникликлар утказилиши талаб килинади.

Шунинг учун ҳам ер кадастри хужжатларига туширилган бошлангич маълумотлар эскиради, натижада уларни системали тарзда янгилаб туриш зарур булади. Бу эса жорий хисоб асосида амалга оширилади.

Жорий хисобнинг вазифасига куйидагилар киради: биринчидан, ерларнинг миқдори, сифати тақсимланмишида юз берган узгаришларни аниклаш зарур. Жорий хисоб ишлари мазмунининг фарқи шундан иборатки, унпи утказишда асосий хисоб материалларидан фойдланилади ва факатгина ернинг ҳолати ҳамда фойдланишдаги узгаришларигина улчанади.

Бунда кайтадан тасвирга олиш ишлари бажарилмайди ва план-харита материаллари тайерланмайди. Шундай килиб, жорий хисоб бирламчи хисобдан иш хажми ва характери буйича фарқ килади.

Асосий ва жорий хисоблар уртасида алоқа мавжуд. Биринчиси иккинчисини утказишга замин яратади, унинг таъсир доирасини аниклайди; иккинчиси эса биринчисининг маълумотларини талаб даражасида тутиб туради. Бирламчи ва жорий хисобларда миқдор курсаткичлар билан бир каторда сифат курсаткичлар ҳам еритилади.

Ер хисобини тугри йулга куйишда тасвирга олиш катта ахамият касб этади. Факат тасвирга олиш ва шу асосда олинган хариталардан фойдаланиш асосида мамлакат ер фондини мумкин қадар тугри хисоб килишга имкон беради. Тасвирга олиш материаллари ер эгаликлари (ердан фойдаланишлар) майдонлари, ер турларининг таркиби тугрисидаги аник маълумотлар олиш имконини беради. Бу маълумотлар ерларни сифатини хисоб килиш учун зарурдир.

Тасвирга олиш асосан ер устида ва аэрофототасвирга олишга булинади. Хозирги пайтда аэрофототасвирга олиш ерларни давлат хисобида тасвирга олишнинг асосий туридир. У мамлакат ер фондини, жумладан, хар бир ер эгалиги (ердан фойдаланишлар) ерларнинг ҳолати ва фойдланиш улчамлари тугрисидаги тез ва нисбатан арзон зарурий маълумотлар олишга имкон беради.

Хисоб маълумотларини олишнинг жуда мухим усулларида бири бу кузатувдир. Давлат ер хисобида утказиладиган кузатув ишининг вазифасига асосан ер турларининг хакикий ҳолатини ва фойдаланишни аниқлаш, шунингдек, уларни кишлок хужалигида имкон борича жадал фойдаланиш имкониятларини аниқлашдир. Кузатувлар асосан икки турга булинади: махсус ва агрохужалик. Махсус кузатувларга тупрок, геоботаник ва мелиоратив кузатулари киради. Агрохужалик кузатувида жойида хар бир контур ва ер турининг ташки белгилари ва ҳолати буйича унинг сифати ҳамда келгусида имкон борича оқилона фойдаланиш йуллари аниқланади.

Бирламчи маълумотлар олиш ва ердан фойдланишни назорат қилиш учун экин майдонлари ва томорка ерларини обмер (улчов) ишлари утказилади. Улчов асосан еппасига ва танланган турларга булинади. Еппасига улчовда-барча майдонлар камраб олинади, танланганда эса худуднинг бир қисмигина улчанади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер хисоби ишлари уз вазифасига, мазмунига ва хусусиятига қараб неча турга булинади?**
- 2. Асосий хисобнинг вазифаларига нималар киради?**
- 3. Жорий иккиламчи хисоб ишлари қачон олиб борилади?**
- 4. Жорий хисоб ишларининг вазифаларига нималар киради?**
- 5. Нима учун ер майдонлари аэротасвирга олинади?**

ЕРЛАРНИ БАҲОЛАШ

Режа:

- 1. Ерларни баҳолаш тугрисида тушунчаси ва мазмуни.**
- 2. Тупрок унимдорлиги**
- 3. Ихтисодий унимдорликнинг турлари.**

Ерларни баҳолаш ер кадастрининг таркибий қисми бўлгани ҳолда шу билан бирга халқ хужалигида фойдаланиладиган табиий ресурсларни умумий тарзда баҳолашнинг бир қисмидир. Бундай айниқса қишлоқ хужалигининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида ерларни баҳолаш қатта аҳамиятга эга.

Баҳолаш муаммосини муваффақиятли ҳал қилиш энг аввало уни объект ва субъектини тугри белгилашдан иборат.

Ернинг қишлоқ хужалигида асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатидаги хусусияти - унимдорлигидир. Ер майдонининг усимликлари унга зарур бўлган озуқа моддалари ва намлик билан таъминлай олиш қобилиятига тупрок унимдорлиги дейилади. Инсон тупрок унимдорлигини ошириш учун ерга турлича таъсир утказди: ерни хайдайди, юмшатади, сугоради, тупрокка угит солади ва хоказо. У тупрокдаги озуқа моддалар микдорини оширади ҳамда уларни усимликлар томонидан осон узлаштиришга имконият яратади. Тугри, тупрок унимдорлигини ошириш имкониятини берадиган бошқа қатор тадбирлар ҳам мавжуд. Аммо фойдланадиган ер сифатининг барча ижобий ўзгаришлари қушимча маблаг ва меҳнат сарфи билан боғлиқ.

Иқтисодий фанида қуйидаги тупрок унимдорликлари мавжуд: табиий, сунъий, потенциал, ҳақиқий ҳамда иқтисодий. Табиий унимдорлик табиатнинг ўзи орқали ҳосил бўлади. У узок давом этадиган тупрок пайдо бўлиш жараени натижасида иқлим, усимликлар, жойнинг рельефи, она жинсларининг таъсири остида пайдо бўлади ва ривожланади. У тупрокнинг физик, кимевий ва биологик хоссалари билан тавсифланади. Аммо табиий унимдорликка асосланиб ернинг ҳақиқий сифатига баҳо бериб бўлмайди. тупрокда ҳақиқатда жуда қуш микдорда озуқа моддалар бўлиши мумкин, аммо турли сабабларга қура (намлик, еруглик ва б) улар усимликлар узлаштира олмайдиган еки қам узлаштирадиган шаклда бўлиши мумкин. Сунъий унимдорлик табиий унимдорликка эга бўлган ер участкаларида тупрокка инсон меҳнатининг қушилиши натижасида ҳосил бўлади. Бошқача қилиб айтганд, табиий унимдорликка эга бўлган ер участкалари инсон фаолияти учун меҳнатпредмети ҳисобланади. Ҳақиқатан ҳам табиий ва сунъий унимдорликлар уртасида чегара қуш жихатдан шартли, абстракт ҳисобланади. Чунки унимдорликлар соф ҳолда алоҳида намоен бўлмайди.

Потенциал еки ҳақиқий унимдорлик деб, табиий иқлимий ва бошқа омилларни ҳисобга олган ҳолда тупрокнинг қишлоқ хужалиқ экинларини озуқа моддаларига бўлган талабини қондириш қобилиятига айтилади. Инсоннинг асосий вазифаси шу жараенни бошқариш, тупрокнинг ишдан қикишига йул

куймаслик, ундаги озука моддаларни усимликлар узлаштиришига имкон яратишдан иборат.

Ер майдонларининг чегараланганлиги, тупрокларнинг хилма-хиллиги, кишлок хужалик махсулотларига булган талабнинг доимо усиб бориши сифат жихатидан афзал ва афзал булмаган ерлардан хам фойдаланишни талаб этади. Бу эса уз навбатида капитал маблаглар хажмини ошириш ва шу билан маълум бир потенциал унумдорликка эга булиш эвазига эришилади. Шу асосда тупрокнинг иктисодий унумдорлиги вужудга келади.

Иктисодий унумдорлик тупрок унумдорлигининг хакикий ифодаси сифатида гавдаланади хамда у дехкончилик маданиятининг унумдорлик даражаси сифатида тавсифланади. Тупрокнинг иктисодий унумдорлиги сарфланган капитал маблаглар микдорига, ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатларининг ривожланиш даражасига, махсулотларни қайта ишлаш, сойтиш ва бошқаларга боғлиқдир. Иктисодий унумдорлик абсолют ва нисбий унумдорликка булинади. Абсолют маълум бир шароитда етиштирилган махсуотлар микдори билан ифодаланади ва маълум бирликдаги ер майдонининг хосилдорлик курсаткичи ердамида тавсифланади.

Ушбу унумдорликлар даражаларини аниқлаш мақсадида тупроклар ботинировкасини ва ерларни иктисодий баҳолаш сингари махсус ер баҳолаш ишларини утказиш зарурияти тугилади.

Назорат саволлар.

- 1. Тупрокнинг иктисодий унумдорлиги деганда нимани тушунаси?**
- 2. Иктисодий унумдорлик неча турга булинади?**

ТУПРОК БОНИТИРОВКАСИ

Режа:

- 1.Тупрок ботировкаси тугрисида тушинча.**
- 2.Тупрок ботировкасини утказиш усулари ва мақсади.**
- 3.Тупрок сифатини баҳолашда биогаз элентлар таркиби.**
- 4.Тупрок бонитети шкаласи.**
- 5.Тупрок бонитетини аниқлаш формулалари ва уларнинг каэффциентлари.**

Тупрок бонитировкаси деб, дехкончилик самарадорлиги ва гидротехникасининг тенглаштирилган даражасидаги тупрок унумдорлиги буйича сифатининг таккосланган баҳосига айтилади.

Бонитировканинг асосий мақсади тупрокнинг унумдорлиги буйича нисбий афзаллигини аниқлашдан, яъни узининг табиий хамда барқарор хусусиятлари буйича бир тупрокнинг иккинчисидан неча марта яхши еки емонлигини курсатишдан иборат. Бонитировканинг объекти булиб, батафсил

тупрок кузатувлари материаллари буйича аниқланган, катъиш таксономик бирликларда ифодаланган тупроқ хиллари хизмат килади.

Тупроқ бонитировкасининг мезони килиб ишлаб чиқариш натижаларига таъсир килувчи тупроқларнинг табиий диагностик ва узок маданийлашган жараенида олган белгилари қабул қилинган. Бу эса кишлок хужалик экинлари хосилдорлигига юқори таъсир килувчи тупроқнинг табиий диагностик белгилари бонитировканинг мезони килиб олиншини билдиради.

1) Тупроқ унумдорлигини белгиловчи хусусиятларга қараб ерни сифат жиҳатдан аниқ баҳолаш усулларидан бири- унинг унумдорлигини баҳолаш (банитировка қилиш), яъни ерга энг муҳим агронолик хусусиятларига қура балл билан солиштирма баҳо қуйиш бўлиб, бу давлат кадастри ичида муҳим урин тутади.

2) Ўзбекистон жамоа ва давлат хужалигида сугориладиган ерларни унумдорлиги буйича баҳолаш (банитировка қилиш) биринчи дафъа 70- йилларда Ўзбекистон ер тузиш лойиҳа илм-гоҳининг ер кадастри филиали томонидан утқазилди.

3) Натижада дашт минтақаларда ва бундай тупроқлардан иборат минтақада тупроқнинг механик таркибига турлича баҳо бериш зарурлиги ва энгил кумок тупроқларда буз тупроқли жойлардаги уртача кумок тупроқли майдонларга нисбатан юқори хосил етиштирилаётганлиги аниқланди. Турли даражада гипслашган тупроқлар учун пасайтириш коэффиценти қабул қилинди.

Ўзбекистоннинг сугориладиган дехкончилик районлари тупроқ бонитировкаси асоси килиб В.В.Дюкучев ишлаб чиққан, кейинчалик издошлшари томонидан жойдаги табиий шароитга мос келувчи, ривожлантирилган ҳамда такомиллашган принциплар қабул қилинган.

Тупроқ сифатини белгиладиган унумдорликнинг асосий омили булган озуқа элементларининг миқдори, уларни маданий экинлар учун самарадорлик қиймати, сув ҳамда иссиқлик режими, тупроқ бонитировкаси балларини аниқлашга асос қилиб олинган.

Тупроқ сифатини баҳолашда тупроқ пайдо бўлиш жараенидаги биоген элементлар - углерод, азот, фосфор ва калийнинг илдиз озикланадиган зонада тупланишига ҳам катта аҳамият берилади.

Бу факторларнинг миқдор қиймати бир метр қалинликдаги тупроқда ялли чиринди, азот, фосфор ва калийнинг харакатлантирувчи бирикмаларининг захирасини курсатади.

Ўзбекистоннинг сугориладиган зоналари тупроқларнинг чиринди ва озуқа элементлари миқдори шу тупроқларнинг генетик маслублиги ва механик таркиби, тупроқ пайдо бўлиш жинслари, тупроқ профили майда донатор катламининг қалинлиги, скелетлиги ва бошқа диагностик белгилари билан узаро узвий боғлиқдир.

Сугориладиган тупроқларда озуқа моддаларининг миқдори асосан сугориш даври ва маданийлашиш даражасига қараб аниқланади.

Республикамизнинг дехкончилик районларидаги тупроқларнинг сифати у еки бу кишлок хужалик экинларини устириш имкониятини аниқловчи

агроиклим билан узвий боғлик килиб белгиланган. Шундай килиб, Ўзбекистоннинг сугориладиган тупроклари бонитировкасини аниқлаш методикаси тупрок экологик шароитлар асосида тузилган.

Сугориладиган тупроклар бонитировкаси асосий кишлок хужалик экини булган гузанининг талабларига биноан ишлаб чиқилган. Бунга асосан 100 баллик епик шкала қабул қилиниб, унумдор тупроклар юқори балларда баҳоланган. Бу шкалани тузишда кишлок хужалик қорхоналари ерларининг агротупрок, агрокимевий ва агрохужалик қузатуви материалларидан, илгор хужалиқлар фаолиятини таҳлил қилиш, хилма хил тажрибаларининг натижаларида ҳамда сугориладиган дехқончилик районларининг агроиклим шароитлари маълумотларидан фойдаланилган.

4) Ерларни баҳолашда тупрокнинг асосий хусусиятлари ва табиий шроитлари: генетик аломатлари, сугорила бошланган даврнинг узок - яқинлиги, маданийлаштирилганлиги, агроиклим ресурслари билан таъминланганлиги, механик таркиби, тупрок ҳосил қиладиган жинслар генезиси, тупрок қатламининг сизот сувлари утқазувчанлиги, шурланиш даражаси, эрозияга учраган-лиги, сертошлиги, гипслашгани ва ҳақозалар ҳисобга олинади

Сугориладиган тупрокларнинг бонитировка шкаласидаги сифат жиҳатидан баҳоси унинг генетик маслублиги, сугориш даври ва маданийлашганлик даражаларига нисбатан бонитет балларида акс эттирилган. Бу шкалада бундан ташқари тупрокнинг гуммус захираси ва уни усимлик озуқа элементлари билан таъминланганлиги, сингдириш сизими, физик хусусиятлари ва биологик активлиги интеграл тарзда ҳисобга олинган.

Узлаштириш даврига қараб сугориладиган тупрокларнинг хусусиятлари ҳам тубдан узгаради. Масалан, энг қадимдан сугорилиб қелинаётган тупроклар базис тупроклари булиб, барча хусусиятлари буйича унумдор ҳисобланади.

Ўзбекистонда сугориладиган тупрокларнинг бонитировка шкаласи маданийлашган буйича суғ, урта ва юқори маданийлашган турларга булинган. Чиринди захираси ва фосфор ҳаракатланувчи бирикмаларининг озлиги, биологик активликнинг суғлиги, тупрокнинг қамрок маданийлашганлигидан далолат беради.

Тупрок бонитировкасини утқазушда ҳисобга олиниши зарур булган факторлар орасида иқлим муҳим урин тутуди. Гуза сингари иссиқсевар экинлар учун энг зарур булган агроиклимий қурсатқичлардан бири булиб термик ресурслар билан таъминланганлик еки 10 с дан юқори булган фойдали ҳароратнинг йигиндиси ҳисобланади. Дарҳақиқат, тупрокнинг бонитети жойнинг қенглик зоналари ва қаланглик қогоналари буйича гузанинг термик ресурслар билан таъминланганлигига қараб табақаланади. Иқлим қоэффициенти еки бизнингча, биоиклим қоэффициентини ҳисоблаш қуйидаги қормула ердамида амалга оширилади:

$$B_{KK} \text{ Э}_{\text{тф}} / \text{Э}_{\text{тб}}$$

бу ерда $\text{Э}_{\text{тф}}$ 10 - С дан юқори булган ҳақиқий самарали ҳарорат йигиндиси.

Э₁₆ - базавий самарали харорат йигиндиси (2450)

Тупрок унумдорлигини белгилайдиган комплекс хусусиятлар орасида унинг механик таркиби хам мухим урин эгаллайди. Енгил ва урта кумокли тупроклар унумдор тупроклар каторига киради.

Тупрок унумдорлигини пасайтирувчи омиллар каторига сув хамда шамол таъсирдан емирилш (эрозия) хам киради.

Маълумки, охирги йилларда сугориш максадлари учун хилма-хил даражали гипсланган катта майдонлар узлаштирилди ва кишлок хужалик оборотига киритилди. Гипс эса ернинг мелиоратив холатини емонлаштиради хамда тупрок унумдорлигини пасайтиради. Бонитет балларини аниклашда бошка курсаткичлар катори алохида тупрок турларида гипс горизонтининг жойлашиши ва гипс микдорига нисбатан хам пасайтирувчи коэффициентлар кулланилади.

Конкрет тупрокнинг бонитет бали асосий хусусияти буйича тупрок хилига берилган баллга хилма-хил тузатма коэффициентларини купайтириш йули билан аникланади, яъни:

$$B_k = B_1 * K_1 * K_2 * K_3 \dots K_n$$

Бу ерда: B_1 B_2 - асосий шкала буйича тупрокнинг бонитет бали:

K_1 K_2 $K_3 \dots K_n$ - тузатма коэффициентлар.

Хужаликнинг сугориладиган экин майдонлари бонитет бали тупрок катламини ташкил килувчи хилма-хил тупрок хиллари бонитет балларини уртача келтирилган киймати тарикасида аникланадики, яъни:

$$B_{хк} = \frac{P_1 B_1 P_2 B_2 K P_3 B_3 K \dots K P_n B_n}{P_1 K P_2 K P_3 K \dots K P_n}$$

бу ерда: B_1 B_2 - тупрок хилларининг бонитет бали

P_1 P_2 - шу тупрок хилларининг майдони, га

Назорат саволлар.

1. Тупрок бонитровкаси деб нимага айтилади?
2. Бонитровканинг асосий максади нимадан иборат?
3. Тупрок бонитровкасининг мезони килиб кайси белгилар кабул килинган?
4. Тупрок сифатини бахолашда асосий биоген элементлар таркибини курсатинг.
5. Тупрок бонитетини аниклашда неча баллик школа кабул килинган?
6. Бонитет шкаласини аниклашда нималар хисобга олинади?
7. Тупрокларнинг бонитровка шкаласи маданийлашиш буйича неча турга булинади?
8. Биоиклим коэффициентини кайси формула оркали аникланади?
9. Кандай типдаги тупроклар унумдор тупроклар каторига киради?
10. Сув ва шамолнинг таъсири тупрокнинг унумдорлигини пасайтирадими ?

11. Тупрок таркибидаги гипс микдорига нисбатан пасайтравчи коэффициент нима учун кулланилади?

12. Хар хил тупрокларда бонитет балининг уртача кийматини аниклаш формуласини курсатинг.

СУҒОРИЛАДИГАН ЕР МАЙДОНЛАРИНИ ИҚТИСОДИЙ БАҲОЛАШ.

Режа:

- 1. Тайёргарлик ишлари ва бирламчи маълимотларни тўplash.**
- 2. Ерларни иқтисодий баҳоланишини олиб бориш тартиби.**
- 3. Иқтисодий баҳолашда асосий қишлоқ хўжалик экинлари турлари ва уларнинг ҳисоблаш йўллари.**
- 4. Ерни меъёрий баҳолашда қўлланиладиган формулалар.**
- 5. Ерни меъёрий баҳолашда қўлланиладиган ҳужжатлар.**

Иқтисодий баҳолаш деб, ерни қишлоқ хўжалигининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатидаги сифат баҳосига айтилади, яъ ни, дехкончиликнинг мавжуд интенсивлиги шароитида қишлоқ хўжалигидаги меҳнат унумдорлигини ҳисобга олиш йули билан хилма-хил унумдор ерлардан фойдаланишнинг иқтисодий самара дорлигини аниқлаш тушунилади.

Ер майдонларини иқтисодий баҳолашнинг тупрок бонитиров касидан асосий фарқи шундан иборатки, бонитировка асосан тупрокларнинг табиий жисми ҳолатини, яъни қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юритишнинг иқтисодий шароитларини ҳисобга олмаган ҳолатини урганади. Иқтисодий баҳолашда эса ер қишлоқ хўжалигининг асосий ишлаб чиқариш воситаси сифатида каралади.

1) Ерларни иқтисодий баҳолаш ва тупрокларни банитировка қилиш уртасидаги бир-бирига боғлиқлик ва бир биридан фарқни ажрата билиш лозим. Бонитировка қилишда тупрокларнинг ишлаб чиқариш шароитлари эмас, асосан усимлик усиши учун керак булган табиий хоссалари ҳисобга олиниб, гуруҳларга булинади. Иқтисодий баҳолашда эса ернинг табиий сифати ва ишлаб чиқариш курсаткичлари унинг табиий - иқтисодий шароитларига мос равишда иқтисодий муносабатларининг фарқи асос қилиб олинади.

Ерни иқтисодий баҳолашнинг тупрок бонитировкаси, уртасидаги узаро боғлиқлиги шунда қуринадики, тупрокни банитировка қилишда табиий хоссалари буйича бириктирилган тупрок гуруҳларидан ерни иқтисодий баҳолаш учун тузилган шкала яратишда фойдаланиш мумкин.

Ерни иқтисодий баҳолашнинг баллардаги курсаткичлари, бир тупрокнинг иккинчи хил тупрокдан неча марта яхшилиги (кимматрок) ёки ёмонлиги (арзанрок) хақидаги саволга жавоб беради. Бу солиштирма миқдорий қийматдан ернинг ишлаб чиқариш воситаси сифатидаги қишлоқ хўжалигини бошқаришда иқтисодий ҳисоб - китоб орқали режалаштиришни ташкил қилишда фойдаланилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришдан шу нарса маълумки, бир хил ишлаб чиқариш воситалари билан таъминланган булса ҳам тупрок унумдорлиги ҳар хил булган-лиги учун бир хил натижа бермайди. Шунинг учун ҳам тупрок унумдорлиги ишлаб чиқаришнинг асосий далилларидан бири ҳисобланади. Ернинг унумдорлигини аниқлаш ва

микдорини ҳисоб китоб килиш ишлари ернинг иктисодий баҳолаш вазифасига киради.

Ерларни баҳолаш дехкончиликнинг ша даврда эришилган интенсивлиги даражси иктисодий унумдорлиги жихатидан ер майдонларининг сифатини зарур аниқликда еритилади. У жойнинг табиий ҳамда ишлаб чиқаришнинг актисодий шароитларини, ер участкаларнинг жойлашган урнини, кишлок хужалик маҳсулотларини етиштиришдаги меҳнат ва пул харажатларини ҳисобга олиш орқали утказилади.

Куйилган мақсад ва талабларига биноан ерларни иктисодий баҳолаш умумий ҳамда хусусий (якка тартибда) булиши мумкин. Хусусий баҳолаш хилма-хил тупрок шароитларида аниқ кишлок хужалик экинлари етиштиришнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида утказилади. Умумий иктисодий баҳолаш тупрокларнинг унумдорлик курсаткичларини ва дехкончилик интенсивлигини шу даврдаги эришилган даражасида ер майдонларидан фойдаланишнинг самарадорлигини характерлайдиган курсаткичларни аниқлашга мулжалланган.

2) Ерни баҳолаш икки йул билан амалга оширилади:

а) ерни умумий баҳолаш (бу айрим усимликларни экиннинг фойдалилиги буйича ерни баҳолаш);

б) хусусий баҳолаш;

Ерни умумий баҳолашнинг асосий курсаткичлари;

- маҳсулдорлик (жами маҳсулотнинг киймати (сум) га);

- харажатнинг копланиши (килинган бир сумлик харажатга олинган маҳсулотнинг киймати);

- дифференциал даромад, фойда (жойланиши ва сифати энг яхши булган ерлардан олинган соф фойданинг кушимча қисми)

Ерни хусусий баҳолашнинг асосий курсаткичлари:

- ҳосилдорлик, (ц/га);

- харажатнинг коиланиши, (сум/га);

- дифференциал даромад, (сум/га);

Ер баҳолаш бирлигини сайлаш маълум шароитга асосланади.

Мингдан ортик тупрок хиллари мавжуд булган Ўзбекистон шароитида ер майдонларини иктисодий баҳолаш умумиттифок ерларини баҳолаш методикасига биноан утказилади ва бу ерда шундай ер баҳолаш бирлиги килиб тупрок агроишлаб чиқариш гурухлари кабул килинган.

Иктисодий баҳолашнинг асосига куйилган табиий ва иктисодий курсаткичларнинг 5 йиллик кийматлари кабул килинган: асосий кишлок хужалик экинлари буйича (пахта, шоли, маккажухори дони учун, беда) куп йиллик дарахтзорлар ва яйловларнинг экин майдонлари, ҳисобга олинади.

3) Тупрокнинг табиий ва сунъий унумдорлиги бор. Табиий унумдорлиги тупрокнинг табиий физик - химиявий хоссаларига ва иклим шароитига боглик. Тупрокнинг сунъий унумдорлигини инсон яратади. Тупрокнинг самарали унумдорлиги, бу табиий унумдорлиги билан сунъий унумдорлигини (меҳнат харажатлари ва меҳнат воситалари) бирлашиб кетишидан ҳосил булади.

Буни аниқлаш учун куйидаги шартлар бажарилади; хужаликнинг ҳамма ер турлари: хайдалма ерлар, куп йиллик мевали дарахтзорлар, пичанзорлар ва яйловзорлар бахоланади. Ер бахолаш ишларининг бажариши учун кишлок хужалик ташкилотларидан йигиб олинган кейинги беш йиллик учун бухгалтерия ва статистик хисобот маълумотлари, аэрофотогеодезия хужжатлари, тупрок ва геоботаник текширув хужжатлари асос килиб олинади.

Иктисодий нуқта назардан ишлаб чиқариш воситаси ҳолатидаги ер майдонининг сифати тупрок унумдорлиги орқали аниқланади.

Хилма-хил кишлок хужалик экинларининг ҳосилдорлигини туларок аниқлашга ялпи маҳсулотнинг киймати ҳамда табақаланган даромад каби пул кийматидаги курсаткичлар хизмат қилиши мумкин.

Бахолаш шкалалари тупрок гуруҳлари буйича ҳисобланган бахолаш курсаткичларини нисбий кийматларда (балларда) қайта ҳисоблаш йули билан тузилади. Бунда сугориладиган минталақалар буйича асосан ёпик минтақа тузилади, қайсики бу шкалада энг юқори сифатга эга булган ерларнинг курсаткичлари 100 баллга тенгланади.

Ер - бахолаш ишларини куйидаги босқичларда утқизиш балгиланган: тайергарлик ишлари, ер майдонларини районлаштириш,

тупрокларнинг агроишлаб чиқариш гуруҳларини аниқлаш, бахолаш шкалаларини тузиш мақсадлари учун ҳосилдорлик ва ҳаражатларнинг базис кийматларини ҳисоблаш, хужаликларда ер бахолаш ишларини утқизиш, бахолаш материалларини қараб чиқиш ҳамда тасдиқлаш, ер - бахолаш хужжатларини майерлаш ва тарқатиш.

Ўзбекистон шароити учун куйидаги базис курсаткичлар қабул қилинган: ерларни умумий бахолаш учун ялпи маҳсулотининг кийматива умумий меҳнат ҳаражатлари (сумГга) ерларни хусусий бахолаш учун - ҳосилдорлик ҳамда умумий меҳнат ҳаражатлари (1гектар гуза ҳисобида). Ер баҳосининг уртача келтирилган курсаткичлари куйидаги формула ердамида аниқланади:

$$B_{yp} C_k = \frac{B_1 + P_2 + P_n B_n}{P_1 + P_2 + \dots + P_n}$$

Бу ерда B_{yp} C_k - маъмурий туман кишлок хужалик ерларининг баҳо курсаткичи еки урта келтирилган балл.

$B_1 B_2 \dots B_n$ алоҳида корхона, муассаса ва ташкилотлар кишлок хужалик ерларининг баҳо курсаткичлари еки баллари.

$P_1 P_2 \dots P_n$ корхона, муассаса ва ташкилотлар кишлок хужалик ерларининг майдонлари, га.

Назорат саволлар.

1. Сугориладиган ер майдонларини иктисодий бахолаш деб нимага айтилади?

2. Ер майдонларини иктисодий баҳолашнинг тупрок бонитровкасидан асосий фарқи нимадан иборат?
3. Ерларни иктисодий баҳолаш қайси тартибда олиб борилади?
4. Иктисодий баҳолашнинг асосига неча йилги табиий курсаткичлар қиймати қўйилган?
5. Иктисодий баҳолашда қайси кишлок хужалик жинслари турлари асосий деб қабул қилинган?
6. Нима учун ҳосилдорлик, ерларни иктисодий баҳолашда, бирламчи курсаткич ролини бажаради?
7. Кишлоқ хужалик экинларининг ялпи маҳсулот қийматини аниқлаш формуласини курсатинг?

КОРХОНА , МУАССАСА ВА ТАШКИЛОТЛАРДА ЕР КАДАСТРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ.

Режа:

1. Корхона ва муассаса ва ташкилотларда ер кадастурини ташкил этиш муоммолари.
2. Хужалик ер тузувчи муҳандисига юклатиладиган вазифалар.

Маълумки, корхона, муассаса ва ташкилотларда юритиладиган ер кадастри ички хужалик ҳисоб-китобнинг бир туридир. Шу сабабли ҳам Республикаimizдаги асосий кишлок хужалик корхоналарида ер кадастрини юритиш, туман ҳокимиятидаги бош ер тузувчи муҳандис томонидан тугридан-тугри раҳбарлик ва назорат асосида ишлайдиган махсус ер тузувчи мутахассисларга юклатилган. Бу мутахассис - хужалик ер тузувчи муҳандисдир.

Ер тузувчи лавозимига туман ҳокимияти билан келишилган ҳолда махсус олий еки урта маълумотга эга булган, ер кадастри хужжатларини юрита билиш тажрибасига эга булган шахс қўйилади. Уни бошқа ишга утказиш факат туман ҳокимияти билан келишилгандан сунггина амалга оширилади. Ер тузувчи уз иш фаолияти тугрисида хужалик бошқаруви ҳамда туман ер тузувчи муҳандиси олдида ҳисобот беради.

Хужалик ер тузувчи - муҳандисга қуйидаги вазифалар юклатилган:

- ер қонунларини яхши билиши, унинг бажарилишини системали тарзда кузатиб бориши ва йул қўйилган камчиликларни тузатиш буйича зарурий чора-тадбирлар қурган ҳолда аниқланган бузилишлар тугрисида маълумотни хужалик бошқарувига уз вақтидатқазиб туриши;

- хужалик ерларини аниқ билиши ва улاردан тугри фойдаланиш буйича назоратни тула таъминлаши;

- ерлардан фойдаланиш тартибни ички хужалик ер тузиш лойихасида белгиланган ҳолда бажарилишини, чегара белгиларини сакланишини, алмашлаб экин массивлари, бошқа ишлаб чиқариш булинмалари чегараларининг сакланишини кузатиши ва хужалик бошқаруви орқали бузилган чегараларни қайта тиклаш буйича чоралар қўриши;

- план-харита материалларидан фойдаланган холда назорат тарикасидаги улчов ошларини (обмер) утказиб бориши;
- ички хужалик ер тузиш ва ички хужалик курилиши лойихаларига мувофик хужалик ерларидан ишлаб чиқариш участкалари учун ер ажаратилиши;
- хужалик фаолияти натижасида ер турлари ва уларнинг сифати, чегаралари узгарган холда дала улчов ишларини утказиш, узгарган контурлар майдонларини хужалик харитасига ва ер кадастри китобига тушириб бориши;
- хужалик меҳнаткашлари умумий мажлиси қарорига мувофик, хизматчилар ва бошқа фуқароларга жойда томорка ерларини ажратиши, томорка ерлар майдонига тузатмалар киритиши, шунингдек томорка участкаларида улчов ишларини утказиш ҳамда ер кадастри китобига қонуний узгаришларни киритишни;
- буш етган томорка ерларидан туларок фойдаланиш мақсадида аҳоли пунктлари ерларини тартибга солиш буйича ишларни бажариш;
- хужалик ерларида курилиш, геология-қидирув, йул ва бошқа идоралар томонидан эрозияга қарши тадбирларга амал қилинаётганлигини кузатиши;
- ҳар йилнинг 1 январига бўлган ҳолатда туман ер балансини тузиш мақсадлари учун хужалик бошқаруви томонидан жамоа ерлари ҳамда томорка участкалари майдонларининг узгариши тугрисидаги зарурий маълумотларни тайёрлаши;
- ички хужалик ер тузиш лойихасини, қишлоқ аҳоли яшаш жойларининг лойихасини тузишда, давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун ер ажратиш, шунингдек хужаликда улчов ишлари ва палн-харита материалларидан фойдаланиш билан боғлиқ ишларда қатнашиши;
- хужалик заруриятлари учун туман бош ер тузувчи-муҳандисга план-картографик материаллар, турли шакллар зарурлиги тугрисида хужалик бошқаруви номидан хатлар тайёрлаши зарур.

Назорат саволлар.

1. Қархона, муоссаса ва ташкилотларда ер кадастрини ташкил этиш муомолари нимадан иборат,?
2. Хужалик ер тузувчи муҳандисга юқлатилган вазифаларни қурсатиб бериш ?

ЕР КАДАСТРИ КИТОБИНИНГ МАЗМУНИ ВА УНИ ЮРИТИШ.

Режа:

1. Ер кадастури китоби тарқибий қисми.
2. Ер кадастури китобининг тулдирилиши.
3. Ерларни боҳолаш қурсатқичлари.
4. Ер турларининг сифати ва миқдорини ҳисобга олиш .

Ер кадастрининг асосий текст хужжати корхона, муассаса ва ташкилотларнинг ер кадаст китобидир. У корхона, муассаса ва ташкилотларга муддатсиз, узок ва киска муддатларда эгалик килиш (фойдаланиш) учун берилган ерларнинг ҳукукий, табиий ва ҳужалик ҳолатлари, тугрисидаги аниқ маълумотлар мазмунини, шунингдек ишчилар, хизматчилар ва бошқа фуқаролар томорка ерлари тугрисидаги зарур маълумотларни уз ичига олади.

Ер кадастри китобининг бошлангич катори узбек тилида ва кейинги катори рус тилида расмийлаштирилган ҳолда чоп этилади. Корхона, муассаса ва ташкилот бутун иш юритиш жараенини кайси тилда олиб борилаётган бўлса, бу китоб ҳам ушбу тилда юритилади.

Ер кадастрининг титул варогида ер эгалиги (ердан фойдаланиш)нинг номи ва унинг жойлашган урни курсатилади. Бу маълумотлар ер эгалик (ердан фойдаланиш) ҳукуқини берувчи давлат акти билан бир хил булиши ва қискартирилмаган ҳолда тула езилиши керак. Агарда ҳужалик ҳудудида бир неча аҳоли пунктлари ҳужалик бошқаруви жойлашган қишлоқ номи езилади.

Ер кадастри китоби олдиндан барча варақларга ажратиб рақамлари куйилган, ип утқакзилган ва сургутли муҳр куйилгани ҳолда ҳужалик раҳбарига топширилади. Китоб туман бош ер тузувчи муҳандиси ва ҳужалик раҳбари томонидан имзоланади. Қишлоқ ҳужалиги ва урмон ҳужалиги корхона, муассаса ва ташкилотларнинг ер кадастри китоби бешта булимдан иборат. Биринчи булимда - ердан муддатсиз ва муддатли (узок муддатли ва киска муддатли) фойдаланиш езиб борилади, фойдаланиладиган умумий ер майдони, қанча муддатларга берилганлиги, шунингдек ердан фойдаланишнинг ҳукукий асослари курсатилади. Иккинчи булимда - муассаса, ташкилот ва корхоналара бириктирилган ерларнинг ҳамма турлари ва алоҳида сугориладиган ерлар ҳисобга олинади. Учинчи булимда тупрок гуруҳлари буйича ерларнинг сифат тавсифи, пичанзор ва яйловларнинг маданий-техник ҳолати, тупрокларнинг механик таркиби ва уларнинг унумдорлигига таъсир курсатувчи диагностик белгилар қайд қилинади. Туртинчи булимда ерларни баҳолаш курсатқичлари унумдорлигига таъсир қилувчи диагностик белгилари, пичанзорлар ва яйловларни тавсифлаш учун асос қилиб сифатли тайерланган тупрок харитаси, картографик режалар ва бошқа ҳужжатлар олинади.

Ернинг табиий шароитини тугри ва тулик тавсифлаш учун давлатнинг табиий қишлоқ ҳужалик районлаштириш маълумотларидан фойдаланилади, чунки айрим регионлар иқлим шароитлари бир-бирига ухшаш бўлади. Бу районлаштириш учта табиий қишлоқ ҳужалик зонасига, қирқ туртта табиий қишлоқ ҳужалик провинция ва еттита тоғли туманларга ажратилади.

Тупрок текшируви ҳужжатларида фойдаланиш қулай булиши учун, сифати ва хоссалари бир-бирига яқин бўлган тупроклар гуруҳларга бирлаштирилган. Бундай тупрок гуруҳлари 58 та.

Тупрок гуруҳларининг руйхатидан ҳар қайсиси араб рақамидаги доимий белгига эга. Руйхат охирида тупрок гуруҳларининг булиниши курсатилган, ъяни механик таркиби, тушалган жинслар, тош аралашганлик, нишаблиги,

эрозияга учраганлиги, шурланганлиги ва бошкалар. Бу ажратишлар "Ердан фойдаланишда тупрокларнинг йирик нисбатдаги тупрок харитиларини тузиш ва тупрок текширув ишларини бажариш буйича кулланма" асосида амалга оширилади.

Тупрок гурухлари механик таркиби буйича 7 гурухга булинган: огир, урта, енгил лойлар; бир, уртача, енгил кумоклар; кумоклар ва кумлар (а, а2, в д...) харфли ифодалар). Хар кайси механик таркиб тушалган жинслар буйича ажратилади. Огир тупроклар, енгил тупроклар хамда хар хил даражалари буйича механик таркиби, шагалли ва чигирли тошлар тегишли харфлар (а, а2, б, г, е, з, к, л) билан белгиланади. Тош аралашган тупрок гурухлари 4 гурухга (м, н, о, п белгилари билан), жойларнинг нишаблиги буйича хам 4 гурухга (ф, х, ц харфли белгилар) булинади. Мелиорация турлари буйича битта гурухчада сугориладиган ерлар (ч харфли белги билан) ажратилади.

Ерни бахолаш курсаткичлари

Кишлок хужалиги корхоналарининг ер бахолаш ишлари урнатган тартиб буйича утказилади.

1- устунда - езув олиб борилган йил, 2 - устунда туман ва хужаликлар номи.

3 - 13 устунларга хужаликдаги асосий экинлар хосилдорлиги буйича хайдалма ерларнинг бахолаш курсаткичлари ва бахоланаётган экинларнинг номи, 14 - 24 устунларга харажатнинг копланиши буйича курсаткичлар езилади. Бу устунларга факат усимликлар буйича курсаткичлардан ташкари куп йиллик дарахтлар, пичанзорлар ва яйловлар курсаткичларини хам езиш мумкин. Бахокурсаткичлари бахолаш кайдномасидан олиб тулгазилади. Бахолаш баллари бутун ракамларда келтирилади.

Ерни, айрим кишлок хужалик экинлари самарадорлигини бахолашда мазкур усимлик хосилдорлигининг фоиз нисбати хужалик юритишнинг туман учун уртача меъеррида балларда фойдаланади.

Харажатларнинг копланиш курсаткичлари хар хил сифатли ерларнинг меҳнат унумдорлиги буйича фаркини ифодалайди.

Шахсий фойдаланиладиган томорка ерлар ва хизматчиларнинг фойдаланадиган ерлари.

Ер кадастри китобининг бешинчи булимида жамоа хужалиги аъзоларининг, хизматчилар, ишчилар ва бошка фукараларнинг томорка ерлари хисобига олинади.

Томорка ерлари фойдаланишга берилгандан сунг 15 кун ичида езиб куйилиши зарур. Томорка ерларининг умумий майдони еки унинг ер тури буйича таркиби бир гектар аникликда хисобга олинади. Курилишга ажратилган майдонлар унинг пойдевори буйича хисобга олинади. Агар томорка ерлари мелиоратив ерларга жойлашган булса, изоҳда бу ҳақда белги куйилади.

Китобдаги бешинчи булинма езувлари бир йилда икки марта текширилади (1 июл ва 1-январда).

Ер кадастри китоблари сиехда езилади, хеч учирилмайди ва узгартириш ракамлари киритилмайди. Агар хато килинса, нотугри езувлар яхшилаб езилади, китоб охирида шу тугрида эслатма берилади.

Ер кадастри китобларининг тугри ва уз вақтида езиб борилишини таъминлаш хужаликнинг ер хисоби ва хисоботини олиб борувчи мутахассисига юклатилади. Туманнинг ер тузувчи мутахассиси 1 йилда 1 марта китобнинг тугри олиб борилишини текширади. (1 июл ва 1 январ ҳолатини) ва бу ҳақда китоб охирида кайд килиб боради. Ер кадастри китоблари енмайдиган жойда еки пулат сандикларда сакланади. Китоблар олдиндан ракамланган, бойланган ва мухрланган ҳолатда корхона раҳбарларига берилади.

Ер кадастри китобига езилган маълумотлар асосида хар йили корхоналар фойдаланаётган ерлар таркибида руй берган узгаришлар тугрисида хисобот тузилади вап 15 декабрга колмасдан туман хокимиятига топширилади.

Назорат саволлар.

- 1. Ер кадастри китобининг таркибий кисимларини курсатиб беринг.**
- 2. Ерларни баҳолаш кандай олиб борилади?**
- 3. Ер турларининг сифати ва микдорига кандай ҳсобга олинади?**

ТУМАНДА ЕР КАДАСТРИ

Туман ер кадастри хизматида ер кадастрининг урни

Режа:

- 1. Туманда ер кадастурини мазмуни ва вазифалари, уни олиб бориш тартиби.**
- 2. Туман ер кадастури давлат ер кадастурининг асосий бугини.**

Туман хокимияти ер кадастри ва ер тузиш хизмати билан бевосита боглик холда ер ҳукуки конун хужжатларига асосан ер танлаш, ер ажратиш, ердан фойдаланишга оид низомларни хал этиш, ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчиларга Давлат далолатномалари бериш ишларини бажаради.

Туман хокимияти ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар томонидан ер ресурсларидан самарали фойдаланиш, тупрок унумдорлигини ошириш, тупрок эрозиясига карши тадбирларни амалга оширишни бевосита назорат килади. Туман хокимияти ер тузиш тадбирларини бошқаради ва Давлат кадастри хизматлари фаолиятини мувофиклаштиради. Демак, туман хокимиятига унинг худудидаги барча ер фондидан самарали фойдланишни бошқариш буйича катта ҳукукий ваколатлар берилган.

Юкорида келтирилган вазифаларни бажариш учун туман хокимияти ер ресурсларини микдори, ҳолати, сифати меъерий баҳоси буйича маълумотларга булган эҳтиезини конунлаштириш мақсадида туман кадастр хизмати қошида ер кадастрини олиб боришни ер тузиш хизмати билан узвий боглик холда амалга ошириш кузда тутилган.

Туман ер кадастри давлат ер кадастрининг асосий бугини ҳисобланади. Ер эгаликлари ва ердан фойдаланувчилар буйича "парчаланган" ҳолдаги ер турлари туман буйича ер фонди тугрисида тулик маълумот бермайди. Чунки, айрим ер эгаликларида, фермер хужаликларида, ердан фойдаланувчиларда ер тузувчи еки ер кадастри хизмати мутахассислари урнига агроном, ирригатор еки бошка соҳа ходимлари хизмат киладилар. Шунинг учун ҳам ер кадастри маълумотларини тулик ва сифатли йиғиш, таҳлил қилиш ва миллий ер ҳисоби буйича ер балансини тузиш, ер фондининг ҳолати тугрисидаги ахборотларни уз вақтида етказиш мақсадида туман ер кадастри хизмати жорий этилган.

Туман ер кадастри хизматининг энг муҳим вазифаси вилоят, минтақа ва республика миқёсидаги ер ҳисоби ва ер бихолаш ишларини бирламчи манбаси эканлигида. Чунки вилоят, минтақа еки республика даражасида олиб бориладиган ер кадастри ишлари туман ер кадастрининг натижаларини умумлаштиришдан иборат.

Туман ер кадастри маълумотлари бевосита жойдаги тафсилотни дала-тадқиқот ишлари натижаларига, ер тузатиш ишлари, тархларга тузатиш киритишлар, майдонларни қайта ҳисоблаш ва бошка ҳужжатларга асосланади. Демак туман ер кадастри бирламчи ва асосий маълумотлар манбаси сифатида мамлакат миқёсида олиб борилаётган ер кадастри ҳамда Давлт ягона кадастрлар тизимининг сифатини ва самарадорлигини белгиловчи омил ҳисобланади.

Туман ер кадастрининг энг асосий вазифаси тумандаги мавжуд ер мулк салоҳиятидан (ЕМС) самарали фойдаланишни бошқаришга замин булган давлат хизмати органи ҳисобланади. Ер кадастри маълумотлари ердан тугри, унумли, тежамли фойдаланишга ва уни муҳофаза қилиш, халқ хужалик тармоқларини ривожлантиришни режалаштириш, кишлок хужалик тармоқларини ихтисослар буйича жойлаштиришда фойдаланилади.

Назорат саволлар.

1. Туманда ередастри ишлари қандай олиб борилади?

2. Туман ер кадастри хизматида ер кадастрининг урни нимадан иборат?

КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ

УМУМИЙ ЙЎРИҚНОМА

Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва меъёрий ҳужжатлар асосида “Жисмоний шахсларга тегишли мулкни солиққа тортиш” тугрисида ва 1994 йил 9 декабр № 591 сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига асосан жисмоний шахсларга тегишли хусусий мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш тартиби тугрисидаги (турар-жой бинолари, квартиралар, дала ховлилар, гаражлар ва бошка қурилиш объектларини) солиққа тортиш ишлари амалга ошириш белгиланди.

Жисмоний шахсларга тегишли булган хусусий мулкнинг баҳосини

белгилаш ишларини шакил этиш ва руйхатга олиш “Ер ва кучмас мулк кадастри” бошкармалари юклатилди.

Махаллий Давлат солик кумиталари томонидан объектларни баҳолаш ва кайта баҳолаш ишларини назорати белгиланган.

Махаллий «Ер ва кучмас мулк кадастри» бошкармалари «Солик кумита»ларининг талабларига биноан жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолаш ва кайта баҳолаш, руйхатга олиш ишлари аникланади ва бажарилади.

ОБЪЕКТЛАРНИ БАХОЛАШ.

Режа.

- 1. Бино ва иншоотларни баҳолаш ва соликка тортиш**
- 2. Узбошимчалик билан қурилган ва фойдаланилаётган объектларни баҳолаш ва соликка тортиш**

Баҳолаш объектларни соликка тортишда турар-жой бинолари, квартиралар, дала ховлилар, гараж ва бошқа қурилишлар, бинолар ва иншоотлар фойдаланиш учун қабул қилинган, қурилиши тугалланган объектлар ва махаллий «Ер ва кучмас мулк кадастри» бошкармаларидан руйхатдан утган объектлар жисмоний шахсларнинг хусусий мулки бўлган солик объектлари ҳисобланади.

Объектлар, бинолар ва иншоотларни баҳолаш ва соликка тортиш қуйидаги ҳолларда олинмайди:

- йил давомида қурилишлар қурилаётган бинолар ва иншоотлар.
- кераксиз бинолар ва иншоотлар.
- махаллий давлат ҳокимияти органлари қарори билан ҳар хил сабабларга қура фойдаланиш учун яроксиз объектлар.

Жисмоний шахслар томонидан узбошимчалик билан қурилган ва фойдаланилаётган объектларни ҳам баҳолаш ва соликка тортиш бундай объектлардан солик тулаш жисмоний шахслар учун ҳар хил ҳуқуқий қафолат бермайди, бу эса солик мажбуриятини белгилайди.

Узбошимчалик билан қурилган ва кераксиз биноларни «Ер ва кучмас мулк кадастри» бошкармалари томонидан техник руйхатдан утказилганлиги, баҳолашча тугрисидаги маълумот махаллий ҳокимиятга топширилади ва бу тугрида келгусида бу бинолар тугрисида йуналиши ва тегишлилиги тартибга олиш пайтидаги урнатилган меъёрий ҳужжатлар ва қонунлар асосида аникланди.

Назорат саволлари:

- 1. Қандай объектларни баҳолаш ва соликка тортиш ишлари амалга оширилади?**
- 2. Узбошимчалик билан эгаллаб олинган ва қурилган ҳамда фойдаланилаётган объектларни баҳолаш ва соликка тортиш қандай белгиланади?**

БАХОЛАШ ВА КАЙТА БАХОЛАШНИНГ АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАРИ.

Режа.

- 1. Бино ва иншоотларни базис нархидаги тулик хакикий бахосига кандай ишларни уз ичига олади.**
- 2. Турар жой ва бинолар ва иншоотлар конструктив элементлари ва техник холатини белгилаш.**

Бинолар ва иншоотларни бахолашда 1991 йил базис нархида ишлаб чикирилган жадваллардан фойдаланилиб, уларнинг тулик хакикий бахосини Қорақолпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят хокимликлари ва Тошкент шаҳар хокимлиги томонидан тасдиқланган бахолаш коэффициентлари билан бинолар ва иншоотларнинг руйхатга олиш пайтидаги бахоси аниқланади.

Бинолар ва иншоотларнинг базис нархидаги тулик хакикий бахосида куйидагиларни уз ичига олади: курилиш-монтаж ишларини, пардоз махсус курилиш ишлари ва бундан ташқари курилиш ташкилоти томонидан ишлаб чикирилган маҳаллий харажатлари ҳам эътиборга олинади.

Бинолар ва иншоотларнинг бахосини аниқлашдаги маълумотларга асосан бахолаш пайтидаги хакикий бахосидан келиб чиқиб солиқ ставкаси белгиланади.

Турар-жой бинолари ва бошқа иншоотларнинг физик емирилишини бинолар ва иншоотларнинг конструктив элементларини текшириш натижаларига асосан физик емирилиши аниқланади.

Бахолаш пайтида бинолар ва иншоотлар конструктив элементларини текшириш ва уларнинг техник холатидан келиб чиқиб фоизлаш асосида физик емирилиши аниқланади.

Турар-жой бинолари физик емирилиши ҚМ ва Қ 2.01.16-97 “Турар-жой бинолари конструкция ва элементларининг физик емирилишни аниқлаш” асосида аниқланади.

Турар-жой бинолар ва иншоотлар физик емирилиши фойдаланиш кунидан ва меъёрий муддат хизмати боғлиқлиги хизмат муддати асосида жадвал буйича аниқланади .

Жисмоний шахсларнинг хусусий мулки ҳуқуқини бериш булган турар-жой бинолари, квартиралар, гаражлар ва бошқа курилишларни бахолаш ва кайта бахолаш функционал бирлик курсатгич бинонинг хонанинг умумий майдони метр квадратда урнатилади.

Бахоланган пайтдаги курилишлар, хоналар ва иншоотлар асосий ишлаб чиқариш фондларини кайта бахолаш утқазилаётганда руйхатга олиш маълумотлари бугунги кунда фойдаланиётган меъёрий хужжатлар ва ушбу йуриқнома асосида техник инвентаризациялаш ва руйхатга олиш белгиланади.

Курилишлар, хоналар ва иншоотларни инвентаризациялаш ишлари беш йилда камида бир марта ишлаб чиқилади. Ўзбекистон Республикаси Қомунал хизмат Вазирлиги томонидан тасдиқланган ва Госкомпрогнозстат, Молия

Вазирлиги ва Давлат Солик кумитаси билан келишилган холда жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш меъёрий хужжатлар асосида ишлаб чиқилади.

Жисмоний шахсларга тегишли қурилишларни, иншоотларни бир ой муддат давомида “Ер ва қучмас мулк кадастри” бошқармалари маҳаллий ҳокимият органларига ва солик инспекцияларига солиққа тортиладиган объектларнинг жойлари тугрисида маълумот бериши шарт.

Ушбу йуриқнома ва меъёрий хужжатлар асосида қурилишларнинг ҳақиқий баҳоси узгармасдан навбатдаги баҳолаш ва қайта баҳолашга узгармасдан қолади.

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари маҳаллий молия, территориял қомунал хизмат ташкилотлари, солик органларининг маълумотларига асосан шу баҳонинг инфляцияси ва узғаришини эътиборга олган холда шу йили учун тугриловчи индексация (тугриловчи) қоэффиценти солиққа тортиш буйича тасдиқлайдилар.

Жисмоний шахсларга тегишли мулкларнинг узғартирилиши (қайта таъмирлаш, бириктириб қурилган, қурилган қурилиш объектлари) солик органларига янги баҳолангани буйича маълумот беради.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотларни баҳолаш қоэффицентилари қимлар томонидан тасдиқланади?**
- 2. Бино ва иншоотларнинг тулик ҳақиқий баҳоси ҳаражатларига нималар қиради?**
- 3. Бино ва иншоотларнинг физик емирилиши қандай белгиланади?**
- 4. Бино ва иншоотларнинг баҳолаш ва қайта баҳолаш ишлари қандай муддатларда утқазилади?**
- 5. Бино ва иншоотларни баҳолаш тугрисидаги маълумотларни қайси органларга топширади?**

БАХОЛАШ НАТИЖАЛАРИНИ ЖАМЛАШ.

Режа.

1. Якуний жадвал тузиш
2. Якуний жадвал жамламаси кайси органларга топширилади.

Бажарувчи иш якунланганлиги туғрисидаги курилишлар, хоналар ва иншоотларнинг баҳоланган якуний жадвали буюртмачига ёки маҳаллий солиқ органларига топширади.

Якуний жадвал бажарувчи томонидан имзоланади ва “Ер ва кучмас мулк кадастри” бошкармаси бошлиги томонидан тасдикланади.

Якуний жадвал.

- Йил ҳолати буйича жисмоний шахсларга мулк ҳуқуқини беривчи курилишлар, хоналар ва иншоотларнинг баҳоси .

ЖАДВАЛ № 1

№	Объектнинг номланиши ва унинг манзили.	Объектнинг инвентаризация баҳоси Сум.	Объектнинг мулкдори (мулкдорлар)	Объект буйича мулкдорнинг улуши.	Объект курилиш ва объектнинг хоналар, хизмат хоналарининг номланиши.	Курилиш ва иншоотлар объектнинг хоналар, хизмат хоналарининг инвентаризация баҳоси сум.	Мулкдор (мулкдорлар) курилиш ва иншоотлар объектнинг хоналар ва хизмат хоналар ва сум.	Мулкдор улуши сум.
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Якуний жадвалдаги графа “мулкдор” (мулкдорлар объекти) куйидагилар курсатилади ва тулдирилади.

- агарда мулкдор бир жисмоний шахс бўлса, унда мулкдорнинг фамилияси, исми, шарифи;

- агарда мулкдорлар ҳамма мулкдорлар улушини дасдикловчи ҳуқуқий ҳужжатлар асосида мулк улуши курсатилади.

Бажарувчи ва “Ер ва кучмас мулк кадастри” бошкармаси бошлиги

тасдиқлаган қурилишлар, хоналар ва иншоотлар баҳоси ноаниқ маълумотларни солиқ органларига берилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси қонунлари тартиби асосида жавобгарликка тортилади.

Назорат саволлари:

- 1. Мулкдор бир жисмоний шахс бўлса қандай ҳужжатлар тақдим этилади?**
- 2. Мулкдорлар улушини тасдиқловчи ҳуқуқий ҳужжатларга нималар қиради?**

НИЗОЛАРНИ ҚУРИБ ЧИКИШ.

Солиққа тортиладиган объектларини баҳолаш пайтида низолар тартиби бугунги кунда қулланилаётган Ўзбекистон Республикаси қонунлари асосида қарор қабул қилинади.

УМУМИЙ КИСМ

Режа.

1. **Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг № 478 сонли 29.12.1995 йилдаги қарори.**
2. **Мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш қулланиладиган қулланмалар.**

“Жисмоний шахслар мулкани солиққа тортиш ставкаси тасдиқловчи” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг № 478 сонли 29.12.1995 йилдаги қарори мулк ҳуқуқини берувчи бинолар ва иншоотларни “Баҳолаш қайта баҳолаш тугрисидаги” қулланма ишлаб чиқилди.

Ўзбекистон Республикаси территориясидаги яшовчи жисмоний шахсларга мулк ҳуқуқини берувчи бинолар ва иншоотларни баҳолаш ва қайта баҳолаш ушбу курсатмадан фойдаланилади ва мулкларни баҳолаш қайта баҳолаш йуналишлари тартибини аниқлайди, жисмоний шахслар мулкани борлиги (турар-жой бинолари, квартиралар, дала ховли, гаражлар ва бошқа қурилмалар, хоналар ва иншоотлар) мулклар ҳақиқий ва тулик яқуний баҳоси аниқланади.

Жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш ишларни олиб бориш ва уларнинг инвентаризация баҳосини аниқлаш “Ер ва кучмас мулк кадастри” бошқармалари ва коммунал хизмат корхоналари билан ишлаб чиқилади.

Жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш ишларни назорат қилиш коммуникация- фойдаланиш бирлашмалари давлат солиқ кумиталари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан олиб борилади.

Буюртмачи билан жисмоний шахслар мулкани “Ер ва кучмас мулк кадастри” бошқармаси ходимлари томонидан баҳолаш ва қайта баҳолаш ва маҳаллий ташкилотлар, давлат солиқ кумитаси, маҳаллий давлат сугурта ташкилотлари ва бошқа ташкилотлар, муассалари бирлашмалар ишлари буюртмачи ҳисобидан амалга оширилади.

Мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш ишлари 18 январ 1991 йил нарх ва меъёрлари асосида бино ва иншоотларни баҳолаш ва қайта баҳолаш йириклаштирилган курсатгичли қулланма орқали ишлаб чиқилади ва мулкни баҳолаш пайтидаги тикланиш баҳоси аниқланиб қурилмалар қимматлашганлиги эътироф этувчи индексация коэффиценти керак. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят ҳокимиятлиги ва Тошкент шаҳар ҳокимлиги тасдиқлаган коэффицент билан ишлаб чиқилади.

Мулкни баҳолаш ва қайта баҳолаш пайтидаги тулик баҳосини қурилишлар тикланиш баҳосидан қамайтириш буйича физик емирилиш КМ ва К 2.01.16-97 “Турар-жой бинолари физик емирилишини баҳолаш қоидалари”дан фойдаланиб ечилади.

Назорат саволлари:

- 1. Жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолашда қандай курсаткичларга амал қилинади?**
- 2. Жисмоний шахсларга тегишли булган мулкларни баҳолаш ишларини бажариш қайси органлар томонидан амалга оширилади?**
- 3. Жисмоний шахсларга тегишли булган мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш қандай меъёрлар асосида амалга оширилади?**

ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРГА ТЕГИШЛИ МУЛК ХУКУКИНИ БЕРУВЧИ БИНО ВА ИНШОТЛАРНИ БАХОЛАШ ВА КАЙТА БАХОЛАШ ИШЛАРИНИ БАЖАРИШ ТАРТИБИ.

Режа.

- 1. Турар жой биноларни техник текширишдан утказиш тартиби**
- 2. Бино ва иншоотларнинг тулик тикланиш бахосини белгилаш**
- 3. Бахоланаётган бино ва иншоотларни фезик емирилишини белгилаш**

Жисмоний шахсларга тегишли мулкларни баҳолаш ва кайта баҳолаш ишлари куйидаги тартибда бажарилади:

Бахоланаётган бино ва иншоотларни аниклаш, номланиши ва йуналишлари буйича КМ ва К 2.01.94 талаблари ва коидалари асосида бирлик баҳолари ишлаб чикилади.

“Турар-жой биноларини техник емирилишидан утказиш йуриқнома”си асосида бахоланадиган объектлар майдонлари хисоби ишлаб чикилиб. Бинолар 1 м² умумий майдони, бир погонний метр трубопровод, ховли территорияси юзаси бир метр квадрат, тусиклар ва бошкалар, уларнинг йуланишлари, конструкцияси, капитал гурухи, ободонлаштириш даражаси ва бошка техник иктисодий тавсифномалари аникланади.

Кулланма йириклаштириш курсатгичлари жадвали буйича 1 м² умумий майдоннинг курсатгичлари асосида бино ва иншоотларнинг тикланиш бахоси аникланади, бахоланадиган объектлар йуналиши ва конструкцияга боглик холда, пойдевор девор, ора ёпма, том ёпма, эшик ва деразалари, поли, ташки ва ички пардозлар, ободонлаштириш даражаси билан, уларнинг копитал гурухига боглик холда ишлаб чикилади.

Кулланмалар йириклаштирувчи курсатгичларига боглик холда бахоланаётган объектлар тавсифномаси асосида кутарувчи ва пасайтирувчи коэффицентлар аникланиб, куйидаги тугриловчи коэффицентлар киради:

К₁- бахоланаётган объектлар фойдаланиш баландлиги.

К₂- капитал гурухи.

К₃- сейсмик худуд.

К₄- ташки ва ички пардозлар тури.

К₅- ободонлаштириш турларининг борлиги ва бошкалар.

Объектлар тулик тикланиши бахоси майдонлари ёки хажмини бирлик баҳолаш нархига купайтирилиб, йириклаштириш курсатгичлари кулланган. 1 январ 1991 йил базавий нархи буйига аникланади.

$$C_{т.б.} = S \times C_{е.и.} \times K_1 \times K_2 \times \dots \times K_n$$

бу ерда: C_{т.б.}-1991 йилдаги тулик тиклашни бахоси, сум.

S - бахоланаётган объект (майдони м₂; м₃; п.м).

K₁; K₂; ... K_n-бахоланаётган объектларнинг тавсифидаги тугриловчи коэффицентлар.

Баҳолаш пайтидаги курилишларнинг бахоси ва кайта баҳолаш Коракалпогистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят хокимлар ва Тошкент шаҳар хокимлиги томонидан индексация коэффицентлари қарор

асосида тасдикланади.

Бахолаш пайтида тулик тикланиш бахоси 1991 йил нархида объект бахоси Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоят хокимлиги ва Тошкент шаҳар хокимияти тасдиқланган индексация коэффициентига қупайтирилиб топилади.

$$C_{т.т.б.} = C_{т.б.} \cdot U_y;$$

бунда: $C_{т.т.б.}$ - бахолаш пайтидаги нарх буйича тулик тикланиш бахоси, сум.

$C_{т.б.}$ - 1991 йилги базовий нархдаги тулик тикланиш бахоси.

U_y - бахолаш пайтидаги қурилиш бахосини ошириш буйича хокимият

томонидан тасдиқланган коэффициент.

Бахоланаётган бино ва иншоотлар физик емирилиши “Ер ва қучмас мулк кадастри” бошқармалари ходимлари томонидан ҚМК 2.01.16-97 “Турар-жой биноларининг физик емирилиши буйича бахолаш тартиби” асосида аниқланади.

Бино ва иншоотларни ташкил этган бутун ҳажми буйича, конструкциялари, элементлари, инженерлик жиҳозлари ва бошқаларни физик емирилишини бошланғич техник-қойдаланиш сифати (мустаҳкамлиги, устиворлиги ва бошқалар) курсатқичларнинг таъсири, табиий-климатик факторлар ва кишиларнинг ҳаёт ҳавфсизлиги факторлари ҳам эътиборга олинади.

Бахоланаётган объектлар бахолаш пайтидаги физик емирилишига объектлар таъмирлаш тадбирлари, конструкциялар, элементлари емирилишининг олдини олиш, бутун бино ёки системани реконструкция қилинганда таққослаш орқали тикланиш бахоси бахоланади.

Бутун бир системадаги биноларнинг алоҳида конструкциялари, элементлари ёки бир булагининг физик емирилишини аниқлашда таққослашда курсатқичлари орқали бахоланади, агарда объектни визуал ёки асбоблар орқали текшириш давомида аниқланган курсатқичлар ҚМК 2.01.16-97 “Турар-жой биносини физик емирилиши буйича бахолаш тартиби”даги жадвалларда курсатилган курсатқичлар асосида келтирилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бахоланаётган бино ва иншоотларни йуналиши, таркиби, номланиши қандай меъёрлар асосида амалга оширилади?**
- 2. Бино ва иншоотларнинг 1991 йилдаги бахосига қандай курсатқичлар қиради?**
- 3. Бино ва иншоотларнинг тулик тикланиш бахоси қандай белгиланади?**

УМУМИЙ ҚИСМ.

Режа.

- 1. Тураржой бино ва иншоотларни бахолашдаги асосий курсатқичлар.**
- 2. Асосий бинога қушимча бириктириб қурилган бинолар тугрисида.**

Индивидуал турар-жой фондларидаги бино ва иншоотлар тикланиш

бахосини аниқлашда йириклаштириш курсатгичли ушбу кулланмада Ўзбекистон Республикасидаги шаҳарлар, шаҳар типдаги кўрғон(лар) ва қишлоқ жойлардаги жисмоний шахсларга тегишли мулкларни мулк ҳуқуқини бериш борасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 29.12.1995 йил № 478 сонли «Жисмоний шахсларга тегишли бино ва иншоотларни мулк ҳуқуқини берувчи мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш туғрисида йўриқномаси қарори асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Коммунал хизмат Вазирлиги буюртмасига асосан ташкилотчи лойиҳа - технология трести томонидан кулланма ишлаб чиқилди ва у бутун Ўзбекистон Республикасида фойдаланилди.

Кулланмаларнинг ҳар бир бўлимда техник қисми булиб, уларда йириклаштирувчи кўрсатгичли асосларни билдирувчи кўрсатгичлар кўрсатилган, кўлланмадан тўғри фойдаланиш учун баҳоланаётган объектларнинг техник тавсифномаси ва кўлланмадан фойдаланиш мисоллари келтирилган.

Баҳоланаётган объектларнинг ҳақиқий тикланиш баҳосини бажариш ишларини аниқлашда турар-жой фондларини техник инвентаризациялаш тартиби борасидаги йуриқнома асосида бажарилади.

Баҳоланаётган бино ва иншоотлар майдонлари ва улчамларини ўлчовлар асосида ¹ см гача аниқликда «турар-жой бинолари» ҚМҚ 2.08.01-94 га асосан аниқланади. Бунда:

1. Бино қурилиш майдони, унинг бўйи ва энининг кўпайтмаси орқали ўлчанилиб, девор ташки томон ўлчовларининг олинган қийматлар асосида олиниб, бу эса цоқольдан юқори қисмидаги улчовлар бўлиб, бунга сувок қатлами ва падозлар билан биргаликда қиради.

2. Бино баландлиги биринчи қават поли сатҳидан чордоқли ёпма устидаги иссик сақловчи қатлам устки сатҳигача бўлган (пол сатҳидан юқори қаватигача) ҳисобланади. Чордоқли ёпма

калинлиги улчаш ноқулайлиги ва унинг бир типлигини ҳисобга олиб (қаватлараро ора ёпма) хонадан фойдаланиш баландлиги ўлчаниб ора ёпманинг уртача калинлиги-35 см дан қушиб ҳисобланади.

3. Турар-жой бинолари маҳаллий типда, ора ёпма ва том ёпма билан биргаликда булганда – лойли қоришма шифти «вассали» булакчаларда булганда, фойдаланиш баландлиги пол сатҳидан, то шифт балқаси устидаги «вассагача» бўлган масофа ўлчанилиб, бунга тўқилма калинлиги ва изоляция қатлами - 15 см қалинликда қўшиб ҳисобланади.

4. Фанера билан шифтлар жихозланган биноларда фойдаланиш баландлиги пол сатҳидан, шифтнинг чуқурча жойигача бўлган масофа ўлчанилиб бунга ора ёпманинг уртача калинлиги – 35 см дан қушилади.

Ертула ва цоқолли қаватларнинг баландлиги, ер тула поли сатҳининг биринчи қават поли сатҳигача бўлган баландлик улчанади.

5. Бир ва бир нечта қўшиб бириктириб қурилган бинонинг йуналиши ва материали бир хил булганда асосий бино хажмига қушиб ҳисобланади. Юқоридаги талабларга тўғри келмайдиган бириктириб қурилган қурилишлар алоҳида улчанади ва баҳоланади.

6. Мансарда, болохона ва бошқалар майдони девор ташки пол сатҳидаги улчовлар асосида, баландлик мансарда поли сатҳидан чордоқли ора ёпма устки қисмигача бўлган баландлик

киради. Хар хил текисликдаги ора ёпмаларда ўртача курсатгичлари қабул килинади.

7. Қулланмадаги жадвалда айвон, веранда ва терраса кўрсатгичлари девор ёки устунларнинг бор бўлган ҳамма периметр улчовлари оркали аниқланади. Агарда тегишли девор, устунлар асосий қурилишлар бириктириб қурилган ҳолларда жадвалга ҳар бир бириқишга 10% тўғриловчи (девор йўқ бўлганда) қийматлар берилган.

Назорат саволлари:

- 1. Индивидуал тура ржой биноларини мулк ҳуқуқини берувчи мулкларни баҳолаш ва қайта баҳолаш тугрисидаги юриқнома қачон қабул қилинган?**
- 2. Баҳоланаётган бино ва иншоотларни майдонлари ва улчамларининг улчовлари қандай аниқлақда бажарилади?**
- 3. Бино ва иншоотнинг қурилиш майдони қандай белгиланади?**
- 4. Бино ва иншоотнинг қурилиш ҳажми қандай белгиланади?**
- 5. Ертулалли ва цоқолли бўиноларда қурилиш ҳажми қандай аниқланади?**
- 6. Асосий бинога қушимча бириктириб қурилган бино ва иншоотлар қурилиш ҳажми қандай белгиланади?**

ТЕХНИК ҚИСМ.

Режа.

- 1. Бино ва иншоотларни улчашдаги курсатгичлар.**
- 2. Бино ва иншоотларни баҳолашдаги территориял коэффицентлар.**
- 3. Биноларнинг капитал гуруҳини белгираш.**
- 4. Тураржой биноларининг фойдаланиш баландлиги бўйича коэффицентлар.**

Бино ва иншоотлар улчов бирлиги тикланиш баҳоси (1м^2 бино умумий майдони, 1п.м.
трубапровод, 1м^2 ховли хонаси территорияларнинг, 1п.м. тусиқлар ва
бошқалар) қўллаш
йириқлаштириш кўрсаткичли тикланиш баҳосига боғлиқ холда йуналишлари,
конструкцияси капитал гуруҳи, жихозланиши, улчамлари ва жисмоний
шахсларга мулк ҳуқуқини бериш йуналтирилган.

Тикланиш баҳоси йириқлаштириш курсатгичлари қуйидагилар бино ва иншоотларга
ҳамма тугри харажатлар накладной сарфлар, режали орттирмалар ва бошка харажатлар қиради.

1991 йил 1 январда қурилишларга қулланилган йириқлаштирувчи кўрсаткичлар меъёрлар, нархлар ва тарифлар тузилган.

Қўлланимадаги жадвалда йириқлаштирувчи курсатгичлар тикланиш баҳоси Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти учун 1м^2 умумий майдонга нисбатан берилган. Бинонинг 1м^2 умумий майдонининг тикланиш баҳоси бошка вилоятлар учун Тошкент вилояти базовий баҳосига кўпайтирилади ва улардаги тўғриловчи коэффицентлар қуйидагига:

Қорақолпоғистон Республикаси.	0,97
Андижон вилояти.	-0,89
Бухоро вилояти.	-1,03

Жиззах вилояти.	+1,10
Кашкадарё вилояти.	0,99
Навоий вилояти.	0,98
Наманган вилояти.	0,97
Самарканд вилояти. – 1,06	
Сурхондарё вилояти.	-1,04
Сирдарё вилояти.	-1,31
Фарғона вилояти.	-0,94
Хоразм вилояти.	-1,03

Кулланмадан зарурий курсаткичларни танлашда баҳоланаётган объектларнинг йуналиши ва конструкциясига боғлиқ холда ишлаб чиқилади (пойдеворлар материали девор, ора ёпмаситашки ва ички пардозлари бошқалар), капитал гуруҳи ва худуднинг жойига боғлиқ холда танланади.

Баҳолаш жадвали таркибига куйидаги курсаткичлар киради:

- а) Бинолар капитал гуруҳи.
- б) Бино конструкциялари тавсифи ва жиҳозлаш элементлари.
- в) Ўлчов бирлиги баҳоси, бино ёки иншоотнинг майдони (1м², 1п.м. ва бошқалар).
- г) Баҳоланаётган биноларга жиҳозлаш турлари борлиги ёки бор бўлмаган боғлиқликларга кушиш ва камайтиручи тўғриловчи коэффициентларининг зарурийларини куллаш.

д) Алоҳида конструктив элементларнинг соф оғирлиги, % да.

Биноларнинг капитал гуруҳини аниқлаш куйидаги жадвалдан аниқланади:

NN т\с	Конструкцияс и.	Капитал гуруҳи.					
		I	II	III	IV	V	VI
1	Пойдевори.	Темир-бетонли, бетонли, бутатош, бутабетонли, ғиштли.				Ёғоч устунли, тош устунли.	Лойли-бетонли, гурунтли.
2	Девор.	Табий тошли ғиштлар, йирик блокли, йирик панелли.	Пиширилган хамма турдаги ғиштлар ёки	Текисланган ёғочлар ва брусли, биргаликда.	Щитли, каркасли тукима, биргаликда.	Каркас – коришма ва бошқа турлари	
3	Ораёпма	Темир-бетонли		Ёғочли, биргаликда (метал балка ва ёғоч билан)	Ёғоч балкали.		
4	Том ёпмаси.	Метал тунукали.		Асбестшиферли		Черепицал	

Ушбу кулланмадаги объектлар каватлар буйига курилиш хажмига нисбатан девор материаллар турларига боғлиқ холда булинган.

Тикланиш баҳосининг йириклаштириш курсаткичи сумда аниқланган.

Жадвалдаги келтирилган баҳоланаётган биноларнинг тугри коэффициентларга кушиш ва камайтирувчи улчов бирлигининг баҳосига бор

булган хар хил конструктив элементлар ёки хар хил жихозланишларига боғлиқ ҳолда коррективроқ килинади.

Баҳоланаётган объектни коррективроқлашда, йук жихозлаш-турларини чиқариш ва бинода бор булган жихозланиш турларини кўшиш керак булади.

Мисол: Баҳоланаётган бинода печкали иситиш бор, у ҳолда жадвалдаги марказлаштирилган иситиш системанинг баҳосини чиқариб ва унга печкали иситиш системаси баҳоси кўшиб ҳисобланади.

1м² паркетли пол баҳоси кушилганда, паркет пол линолеум пол баҳоси нисбатан, куйидаги ўлчовларда камайтириш келтирилган (сумда).

Тошкент вилояти.	-9,10
Қорақолпоғистон Республикаси.	-8,00
Андижон вилояти.	-9,00
Бухоро вилояти.	-6,00
Жиззах вилояти.	-6,20
Қашқадарё вилояти.	-10,80
Наманган вилояти.	-9,10
Самарканд вилояти.	-7,70
Сурхондарё вилояти.	-8,00
Сирдарё вилояти.	-7,50
Фарғона вилояти.	-6,92
Хоразм вилояти.	-7,64
Тошкент шаҳри.	-10,40

Бино ва иншоотларни баҳолаш ва қайта баҳолашда капитал гуруҳи факти кулланма жадвалидаги курсатилган капитал гуруҳга туғри келмаган ҳолда кўлланмадаги йириклаштирувчи курсаткич куйидаги туғриловчи коэффицентларни кўллаш, улар куйидаги жадвалда келтирилган.

Жадвал

Кулланмадаги капитал гуруҳи йириклаштирувчи курсаткичи.	Бошқа капитал гуруҳга утишдаги туғриловчи коэффицентлар.					
	I	II	III	IV	V	VI
I	1,00	0,93	0,86	0,80	0,74	0,69
II	1,08	1,00	0,93	0,86	0,80	0,74
III	1,16	1,08	1,00	0,93	0,86	0,80
IV	1,25	1,16	1,08	1,00	0,93	0,86
V	1,35	1,25	1,16	1,08	1,00	0,93
VI	1,45	1,35	1,25	1,16	1,08	1,00

Ушбу кулланмадаги бино ва иншоотлар ички пардоз характериға боғлиқ ҳолда

жадвалда оддий ва яхши турларига булинган.

Баҳоланаётган биноларда тасвирий саънат жихозлари билан (ганч ва ёғочга

резбали, тасвирий ёзувлар ва бошкалар) жихозлангандаги бахоси тасвирий-жихозлаш нархи бўйича алоҳида баҳоланади бу ишлар, изох 1 ;2;3да келтирилиб бино ёки иншоотлар тиклаш бахосига кушилади.

Бино ва иншоотлар қисман сувокланган фасади курсатгичлари (цокол, откос, карнизлар) девор ганчларининг росшивкаси берилган. Баҳоланаётган бино фасади тулик цемент-оҳак коришмаси билан сувокланганда, жадвалдаги бахосини куйидаги фоизларда оширилади.

Жадвал

№ т/с.	Фасаднинг меъморий жихозланиши.	%да оширилиш и.	% рангли коришмада .	% мрамор крошкали
1	Оддий даражада	2,80	4,20	5,60
2	Уртача даражада	3,40	5,10	6,80
3	Олий даражада	5,10	7,65	10,20

Хонанинг ўртача фойдаланиш баландлиги 3 метр булганда кулланмада жадвал бахоси улчов бирлиги берилган. Баҳоланаётган объектдаги фойдаланиш баландлиги кабул қилинган ҳисобий-баландликдан 3 метрдан узгарганда, жадвал бахоси туғриловчи коэффиценти куйидаги жадвалда келтирилган.

Жадвал

Бино.	Фойдаланиш баландлиги м.да.	Туғриловчи коэффицент.
Турар-жой	2,50	0,95
	2,60	0,96
	2,70	0,97
	2,80	0,98
	2,90	0,99
	3,00	1,00
	3,10	1,01
	3,20	1,02
	3,30	1,03
	3,40	1,04
	3,50	1,05
	3,60	1,06
	3,70	1,07
	3,80	1,08
3,90	1,09	
4,00	1,10	

Баҳоланаётган бино ва иншоотларнинг физик емирилишини ҚМҚ 2.01.16-97 «Турар-жой бинолари физик емирилишини баҳолаш» тартиби асосида «Ер ва кўчмас мулк кадастри хизмати» ходимлари томонидан аниқланилиб, Ўзбекистон Республикаси Коммунал хизмати Вазирлигининг 03.12.1996 йил №157 сонли қарорининг тасдиқланган «Жисмоний

шахсларга мулк ҳукукини берувчи бино ва иншоотларни баҳолаш ва қайта баҳолаш йуриқномаси» асосида аниқланади.

Бино ва иншоотларни баҳолаш ва қайта баҳолаш ишларини енгиллаштириш мақсадида, алоҳида конструктив элементларининг ҳар хил даражадаги емирилишини, ҳар бир жадвалдаги тикланиш баҳоси ушбу конструктив элементларнинг соф оғирлиги бино ёки иншоотларнинг тўлик баҳоси фоизда келтирилган.

Ушбу кулланмадаги объектлар каватлар бўйига қурилиш ҳажмига нисбатан девор материаллар турларига боғлиқ ҳолда бўлинган.

Тикланиш баҳосининг йириклаштириш курсаткичи сумда аниқланган.

Жадвалдаги келтирилган баҳоланаётган биноларнинг тугри коэффицентларга қушиш ва камайтирувчи улчов бирлигининг баҳосига бор бўлган ҳар хил конструктив элементлар ёки ҳар хил жихозланишларига боғлиқ ҳолда коррективроқ килинади.

Баҳоланаётган объектни коррективроқлашда, йук жихозлаш-турларини чиқариш ва бинода бор бўлган жихозланиш турларини қўшиш керак бўлади.

Мисол: Баҳоланаётган бинода печкали иситиш бор, у ҳолда жадвалдаги марказлаштирилган иситиш системанинг баҳосини чиқариб ва унга печкали иситиш системаси баҳоси қўшиб ҳисобланади.

1м паркетли пол баҳоси қушилганда, паркет пол линолеум пол баҳоси нисбатан, қуйидаги ўлчовларда камайтириш келтирилган (сумда).

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотлар тикланиш баҳоси қандай курсаткичлар асосида аниқланади?**
- 2. Бино ва иншоотларнинг умумий майдонининг тикланиш баҳоси бошқа вилоятлар учун базовий баҳоси қандай танланади?**
- 3. Биноларнинг капитал гуруҳини қайси фаторларга асосан аниқланади?**

БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН

ЎТҚАЗИШ ТАРТИБИ

УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

Режа.

- 1. Бино ва иншоотларга бўлган мулк ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар.**
  - 2. Бино ва иншоотларни ҳамда улар ҳақида тузиладиган битимларни давлат рўйхатидан ўтказиш.**
1. Мазкур Йўриқнома Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг

1997

йилнинг 2 июнидаги "Ўзбекистон Республикасида кўчмас мулк давлат кадастрини

юритиш тўғрисида"ги қарорини ижро этиш мақсадида ишлаб чиқилди.

2. Бино ва иншоотларга бўлган мулк ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар, бу ҳуқуқларнинг вужудга келиши, ўзга шахсларга ўтиши, чекланиши ва бекор қилиниши Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 84-моддасига мувофиқ давлат рўйхатидан ўтказилиши керак (бундан буён бино ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказиш).

Юридик ва жисмоний шахсларга, шу жумладан хорижий шахсларга мулк ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар бўйича тегишли бўлган ва Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида бўлган барча бино ва иншоотлар давлат ҳисобига олиниши ва кадастр рўйхатидан ўтказилиши керак.

3. Бино ва иншоотларни ҳамда улар ҳақида тузиладиган битимларни давлат рўйхатидан ўтказиш амалга оширилади:

туманлар ва шаҳарлардаги кўчмас мулк давлат кадастри хизматлари томонидан турар жой бўлмаган бино ва иншоотлар қисмида;

туманлар ва шаҳарлардаги техник инвентаризация бюрolari (БТИ) томони 19 дан турар жой бинолари ва иншоотлари қисмида;

Адлия вазирлигининг органлари томонидан гаров тўғрисидаги шартномалар қисмида.

4. Бино ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказиш туман (шаҳар) бино ва иншоотлар кадастр дафтарида, турар жой бинолари ва иншоотлари қисмида - туман (шаҳар) реестр дафтарида амалга оширилади.

Бино ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказиш техник инвентаризация бюрolari томонидан амалга оширилган ҳолларда улар давлат рўйхатидан ўтказиш тўғрисидаги маълумотларни тегишли кўчмас мулк давлат кадастри хизматида бино ва иншоотлар давлат кадастрини юритиш учун зарур бўлган ҳажмларда топширадилар.

5. Бино ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказиш маълумотлари бино ва иншоотлар давлат кадастрининг асосини ташкил қилади.

6. Бино ва иншоотлар давлат кадастри ахбороти ва маълумотларини ўз ичига олувчи ҳужжатлар барча давлат органлари, юридик ва жисмоний шахслар учун мажбурий юридик кучга эга.

7. Кўча, тор кўча, майдон бўйича алоҳида тартиб рақамига эга бўлган мустақил

ср участкасидаги бутун бино ва иншоот, унга яқин турган ёрдамчи иморатлар билан

бирга умумий мулкчилик иштирокчиларининг сонидан қатъий назар рўйхатдан ўт-

казиш объекти ҳисобланади.

Даҳа ёки бошқа турда солинган иморатлар мавзеида бунёд этилган умумийлаштирилган фонд биноси, иншооти мустақил объект сифатида рўйхатдан ўтказилади.

Турли ёрдамчи иморатлар (гаражлар, саройлар, ёзги ошхоналар ва ҳ.к.) асосий бино ёки иншоотдан мустақил равишда рўйхатдан ўтказилмайди.

Бир нечта юридик шахсларга умумий мулк ҳуқуқида тегишли бўлган бино, иншоот мулкдорлар номига ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатларда кўрсатилган улушларда рўйхатдан ўтказилади.

Кўп хонадонли уйлар, шу жумладан якка тартибда иморат солувчиларнинг турар жой-қурилиш жамоаларига тегишлилари фуқаролар номига мазкур иморат солувчилар жамоаси ҳар бир иштирокчисининг фамилиясини, исмини ва отасининг исмини, унга хусусий мулк ҳуқуқида бириктирилган хонадон рақамини, унинг фойдали майдони ўлчамларини реестр дафтарида кўрсатган ҳолда рўйхатдан ўтказилади.

8. Қурилиши тугалланган ва фойдаланиш учун қабул қилинган бино ва иншоотлар уларга хизмат қилувчи ер участкалари билан бирга рўйхатдан ўтказилиши керак.

Бино ёки иншоотга хизмат қилувчи ер участкасига бўлган мулкӣ, эгалик ёки фойдаланиш ҳуқуқи мазкур Йўриқнома тартибда алоҳида рўйхатдан ўтказилмайди.

Бино ва иншоотлар қуриш учун доимий эгалик, умрбод мерос қилиб олиш эгалиги, доимий фойдаланиш мақсадида ажратилган ер участкаларида кўтарилган вақтинчалик иморатлар рўйхатдан ўтказилмайди.

9. Агар бир ер участкасида икки ёки ундан ортиқ бино ва иншоотлар бўлса, у ҳолда фуқароларнинг тегишли ўзини бошқариш органи ёки маҳаллий ҳокимият органи томонидан бу бино ва иншоотлар учун ер участкалари ажратиб берилгандан сўнг ҳар бир мустақил ер участкасига эга бўлган бино ва иншоот рўйхатдан ўтказилиши лозим.

Агар ер участкасини тақсимлашнинг амалий жиҳатдан имкони бўлмаса, у умумий фойдаланишда қолади, ҳар бир бино ва иншоот эса мустақил равишда рўйхатдан ўтказилиши лозим.

10. Кўп хонадонли турар жой биносининг ҳар бир хонадони рўйхатдан ўтказилиши керак.

Турар жой-қурилиш ширкатларига тегишли бўлган бино ва иншоотлар тегишли ширкат номига шу ширкат аъзоларининг рўйхатини илова қилган ҳолда рўйхатдан ўтказилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотларга булган мулкӣ ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар Ўзбекистон Республикаси фуқаролик кодексининг қайси моддасига биноан давлат руйхатидан утказиш талаб этилади?**

2. **Бино ва иншоотларни Давлат рўйхатидан ўтказиш кадастр дафтари ва реестр дафтарида қандай амалга оширилади?**

БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ТИЗИМИ

Режа:

- 1. Давлат рўйхатидан ўтказиш тизими қисмлари.**
- 2. Бино ва иншоотлар учун кадастр хужжатлари йиғма жилди.**
- 3. Рўйхатдан ўтказиш тамойили.**
- 4. Рўйхатдан ўтказиш босқичлари.**
- 5. Рўйхатдан ўтказувчи органнинг стандарт намунавий тўплами.**
- 6. Аризани экспертиза қилиш.**

Давлат рўйхатидан ўтказиш тизими учта асосий қисмдан иборат.

1-қисм, бино ва иншоотларни таърифлаш, объектни теран ва бир мазмунли идентификация қилиб беради ва бино ва иншоотларни текшириш далолатномалари ҳамда кадастр суратига олишнинг бошқа материаллари асосида тузилади.

2-қисм, мулк қисми, мулкдор(лар) тўғрисидаги ахборотни, унинг реквизи́тларини; ҳуқуққа эга бўлиш учун асос бўлиб хизмат қиладиган хужжатларнинг реквизи́тларини (ёки хужжатлар ариза рақами бўйича сақланаётган бўлса, ариза рақамини); битимни рўйхатдан ўтказиш, шартномани тузиш санаси ва ҳ.к.ларни ўз ичига олади; эгаликларни текшириш далолатномалари асосида тузилади.

3-қисм, юкловлар ва огоҳлантиришлар, учинчи шахсларнинг бино ва иншоотларга бўлган барча ҳуқуқлари тўғрисидаги ахборотни - гаровлар, юкловлар, хатга олиш, ижара, сервитутларни; бино ва иншоотлар тасарруф этиш ҳуқуқига таъсир кўрсатувчи огоҳлантиришлар, кафилликлар ёки чекловларни ўз ичига олади.

12. Рўйхатдан ўтказиш тизимининг тузилмасига мувофиқ ҳар бир объект учун

кадастр хужжатлари йиғмажилди тузилади, уч қисмдан иборат:

кўчмас мулк объектининг (бинонинг, иншоотнинг) техник, иқтисодий ва юридик тавсифлари;

кўчмас мулк объектининг эгаси (эгалари) тўғрисидаги зарур маълумотлар;

юкловлар ва огоҳлантиришлар.

13. Бино ва иншоотларни рўйхатдан ўтказишнинг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат.

Рад этиб бўлмаслик тамойили. Мулкый ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш тизимининг асосий мақсади - эгалик қилувчининг ҳуқуқи шу ҳуқуқни рад этиб бўлмаслик ҳисобига ҳимоя қилишни таъминлашдир. Рад этиб бўлмайдиган мулкый ҳуқуқ бекор қилиниши, қолдирилиши, юридик кучдан

махрум этилиши мумкин эмас. Бундай мулкый ҳуқуқ - унинг эгаси мазкур мулкка ҳуқуқи борлигининг далилидир.

Рўйхатдан ўтказиш тамойили икки элементни ўз ичига олади.

1. Реестр ҳужжатларнинг асосий мазмунини сақлаш жойини ўзида ифодалайди ва улардан фойдаланиш имкониятини таъминлайди.

2. Мулкый ҳуқуқнинг ўзга шахсларга ўтиши ҳужжатларни бир эгалик қилувчидан бошқасига шунчаки етказиш билан эмас, балки реестрда рўйхатдан ўтказиш орқалм амалга оширилмоғи лозим.

Рўйхатдан ўтказилмагунга қадар битим юридик кучга эга бўлмайди.

Хабардорликни бекор қилиш тамойили. Агар ҳуқуқ рўйхатдан ўтказилмаган бўлса, у мавжуд эмас. Ҳуқуқ эгаси фақатгина мулкый ҳуқуққа таъсир кўрсатувчи барча рўйхатдан ўтказилган ҳуқуқлар ҳақида билмоғи лозим.

Компенсация тамойили кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқидан рўйхатдан ўтказувчи органнинг айби билан махрум этилган шахсга бу учун компенсация олиш имкониятини беради.

Рўйхатдан ўтказиш айби билан вужудга келган ҳар қандай зиён компенсацияланмоғи лозим. Агар юридик ёки жисмоний шахс регистрнинг нотўлиқ ёки ноаниқ ахбороти туфайли зиён кўрса, у давлат органларидан етказилган зиён учун компенсация талаб қилишга ҳақлидир.

14. Рўйхатдан ўтказиш тизимига тушган мурожаатномаларни (аризаларни) ҳисобга

олиш учун рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан анъанавий ёки компьютерли вари-

антда аризалар реестри юритилади (1-сон илова). Аризалар дафтаридида ҳар бир ариза

бўйича ишлашнинг ҳозирги лаҳзадаги ҳолати тўғрисида белгилар қўйилади.

1-сон илова

БИНО ВА ИНШООТЛАРГА БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАРНИ ВА УЛАР ҲАҚИДА ТУЗИЛГАН БИТИМЛАРНИ РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИШГА ДОИР АРИЗАЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ

РЕЕСТРИ

Т/р	Ариза берувчининг номи	Ариза бериш санаси	Объект номи	Ариза предмети (ҳуқуқларни, битимларни)	Аризани рўйхатдан ўтказиш санаси	Хизматлар ҳақи тўлалганлиги	Эслатма
1	2	3	4	5	6	7	8

--	--	--	--	--	--	--	--

АХБОРОТНИ ИЗЛАШ ВА УНИ БЕРИШГА ДОИР СЎРОВНОМАЛАР РЕЕСТРИ

Т Р	Фойдалану в чининг номи	Сўров нома бериш санаси	Сўров мақсади	Объект номи	Сўровно- мани рўй- хатдап ўт-казиш са-наси ва вақти	Хизмат- лар хақи тўланган -лиги тўғ- рисидаги	Ижро этилганлик (ахборот- нинг берил- ганлиги)
1	2	3	4	5	6	7	8

15. Рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан шунингдек ишончномалар махсус реестри ҳам юритилади, у барча жорий ишончномалар тўғрисидаги ахборотни ўз ичига олади. Ишончноманинг амал қилиши муддатининг ўтиб кетиши муносабати билан ёки кўчмас мулк эгасининг талабига кўра тўхташи мумкин.

16. Рўйхатдан ўтказувчи рўйхатдан ўтказиладиган объект билан боғлиқ барча муолажалардан хабардор бўлмоғи лозим. Бу аризани тўлдириш чоғида битимда иш-тирок этаётган тарафлар томонидан таъминланади. Мулкый ҳуқуқ тўғрисидаги ёзув янгиланганда, аризада таърифланган битим тафсилотларини акс эттириш учун аризининг ўзи рўйхатдан ўтказилганлиги эълон қилинади. Бу жараён рўйхатдан

ўт-

казиш деб аталади.

17. Рўйхатдан ўтказиш уч босқичда амалга оширилади:

ариза бериш;

аризани текшириш;

аризани рўйхатдан ўтказиш ва мулкый ҳуқуқ тўғрисида гувоҳнома бериш.

18. Ҳар қандай сўровнома ва ахборотни рўйхатдан ўтказиш ёки излаш учун рўй-

хатдан ўтказувчи орган стандарт формаларга эга бўлмоғи лозим, улар орқа томо-

нидаги тўлдириш бўйича йўриқномага қараб тўлдириш учун теран ва содда бўли-

ши лозим.

Ҳар бир форманинг муҳим элементлари қуйидагилардир: ер участкасининг кадастр рақами, бино, иншоотнинг реестр рақами, тарафлар (ҳуқуқдорлар), ҳуқуқнинг асосий тавсифи ва кутиладиган ишлар (натижалар).

Ариза формаси шундай тузилган бўлиши лозимки, форманинг ҳар бир қисмида рўйхатдан ўтказувчи орган хонасининг тайин бир жойида сақланадиган ахборот жойлашсин.

Стандарт форманинг намунавий тўплами:

сотув;

ижара ва иккиламчи ижара;

ижаранинг тугаши;

гаров;

гаровнинг бекор қилиниши;

ҳуқуқдаги улушни сотиш;

мерос қилиб ўтказиш;

сервитут, чекловчи мажбурият киритиш;

сервитутдан, чекловчи мажбуриятдан озод этиш;

ишониб топширилган бошқарув;

алмашув;

ҳадя қилиш;

рента;

мулкни умрбод асраш шарти билан бошқага ўтказиш;

хатга олиш;

ман этиш;

бош рўйхатдан ўтказувчига апелляция қилиш;

ахборот излаш бўйича сўров;

кўчмас мулк объектнинг ўзгариши (мутацияси);

бошланғич рўйхатдан ўтказиш учун ариза;

янги объектни рўйхатдан ўтказиш учун ариза.

19. Ариза рўйхати 2-сон иловада келтирилган зарур ҳужжатлар тўплами билан

бирга берилади. У эҳтимолий муаммоларни аниқлаш мавзуида текшириб чиқилади.

Аризани тўлдиришда хатоликлар бор бўлган ёки илова қилинадиган ҳужжатлар тў-

плами нотўлиқ бўлган ҳолда ариза қайтарилади.

2-сон илова

БИНО ВА ИНШООТЛАРГА БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАРНИ ВА УЛАР ҲАҚИДА ТУЗИЛГАН БИТИМЛАРНИ РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИШГА ДОИР АРИЗАЛАРГА ИЛОВА ҚИЛИНАДИГАН ҲУЖЖАТЛАР

РЎЙХАТИ

1. Турар жой бинолари ва иншоотлари:

- а) ер участкаси, бинолар, иншоотлар учун кадастр ҳужжати;
- б) инвентаризация (кадастр) плани;
- в) паспорт ёки бошқа шахс тасдиқловчи ҳужжат;
Тузиладиган битим турига қараб, қуйидаги ҳужжатлардан бири:
- г) нотариал тасдиқланган олди-сотди шартномаси;
- д) нотариал тасдиқланган ҳадя қилиш шартномаси;
- е) нотариал орган томонидан берилган қонун бўйича ёки васиятнома бўйича мерос қилиб олиш ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома;
- ж) нотариал тасдиқланган алмашиш шартномаси;
- з) нотариал тасдиқланган турар жой биносини (хонадонни) умрбод асраш шартномаси билан бошқага ўтказиш шартномаси;
- и) нотариал тасдиқланган ерга эгалик қилиш шартномаси;
- к) нотариал тасдиқланган рента шартномаси;
- л) турар жой биносини (хонадонни) ишониб топширилган бошқариш шартномаси;
- м) туман ёки шаҳар ҳокимининг мулкый ҳуқуқларни тан олиш тўғрисидаги қарори;
- н) мулкый ҳуқуқларни тан олиш, тақсимлаш ва бошқалар тўғрисидаги суд қарорлари.

2. Турар жой бўлмаган бино ва иншоотлар

2.1. Давлат мулкидаги хусусийлаштирилмаган объектлар:

- а) ер участкасини ажратиб бериш тўғрисидаги қарор;
- б) ер участкаси, бинолар, иншоотлар учун кадастр ҳужжати;
- в) инвентаризация (кадастр) плани.

2.2. Хусусийлаштирилган объектлар:

- а) ер участкаси ажратиш тўғрисидаги қарор (бошланғич рўйхатдан ўтказишда);

- б) ер участкаси, бинолар, иншоотлар учун кадастр хужжати;
- в) инвентаризация (кадастр) плани.
Тузиладиган битим турига қараб, қуйидаги хужжатлардан бири:
- г) ер участкаси ижара шартномаси;
- д) нотариал тасдиқланган ер участкасини қайта сотиб олиш тўғрисидаги хужжат;
- е) давлат тасарруфидан чиқарилган ва хусусийлаштирилган давлат мулкига бўлган
мулкый ҳуқуқ учун давлат ордери;
- ж) олди-сотди шартномаси;
- з) нотариал тасдиқланган ҳадя қилиш шартномаси;
- и) алмашиш шартномаси;
- к) нотариал тасдиқланган рента
шартномаси;
- л) ишониб топширилган бошқариш
шартномаси;
- м) нотариал орган томонидан берилган мерос қилиб олиш ҳуқуқи
тўғрисидаги гувоҳнома;
- н) шаҳар ёки туман ҳокимининг мулкый ҳуқуқларни тан олиш тўғрисидаги қарори;
- о) юридик ёки жисмоний шахснинг мулкый ҳуқуқларни тан олиш
тўғрисидаги суд қарори.

20. Ариза қабул қилингандан сўнг у рўйхатдан ўтказилади, буни бажариш бўйича кўрсатилган хизматлар ҳақини тўлаш учун хужжат ва ариза қабул қилиб олинганлиги тўғрисида квитанция берилади.

21. Ариза ишлаш уни рўйхатдан ўтказишдан бошланади, унга қадар кўчмас мулк тўғрисидаги жорий ахборотни излаш ва мазкур объектга тегишли бўлган ҳамма аризаларни текшириб чиқиш ишлари ўтказилиши лозим. Ариза шу кўчмас мулк объекти бўйича бошқа аризалардан (норозиликлардан) алоҳида кўриб чиқилиши мумкин эмас.

Аризалар ихтилофида (шу объект бўйича бошқа аризалар (норозиликлар) келиб тушган ҳолда) рўйхатдан ўтказиш тўхтатиб турилади. Муаммо манфаатдор тарафлар томонидан суд орқали ёки тарафларнинг келишувига кўра қонун хужжатларида белгиланган бошқа тартибда ҳал этилади.

22. Аризани экспертиза қилиш уни синчиклаб ўрганиш ва аризадаги ахборотни реестр ахбороти билан таққослашдан бошланади. Ариза талабларини бажариш учун тўсқинлик қилувчи омиллар аниқланади. Масалан, сотишда шу объектнинг гаровга қўйилганлиги ёки ариза талабларининг бажарилишини тақиқловчи норозилик ёки юкловнинг мавжудлиги тўсиқ бўлиб хизмат қилиши

мумкин.

Экспертиза шунингдек қуйидагиларни ўз ичига олади:

аризанинг ҳақиқийлигини, гувоҳномаларни ва бошқа расмий ҳужжатларни текшириш;

аризанинг юридик кучини тасдиқлаш;

мулкдорнинг мавжуд ҳуқуқини ўрганиб чиқиш;

аризада далил қилиб келтирилган ҳужжатларни реестрда далил қилиб келтирилган ҳужжатлар билан солиштириш;

кесишма текширувлар: масалан, сервитут ҳуқуқи кўрилаётган объектда ва "ҳукмрон" объект ҳуқуқларида кўрсатилган бўлиши керак.

Агар ариза талабларини бажариш учун тўсқинлик топилса, ариза берувчига ёзма равишда хабарнома юборилади ва вужудга келган муаммоларни ҳал этиш учун вақт берилади. Агар муаммолар белгиланган муддатда тартибга солинмаса, ариза берувчи рад жавоби олади, пул йиғими қайтарилмайди.

23. Рўйхатдан ўтказиш ариза берилган кундан бошлаб бир ой муддат ичида амалга

оширилади, шунинг учун рўйхатдан ўтказиш ҳужжатларни топшириш санаси ва

вақтида амалга оширилган ҳисобланади, ҳуқуқлар устиворлиги эса реестрда рўй-

хатдан ўтказиш бўйича белгиланади.

24. Агар ариза ҳақиқий бўлса, тузилган битимни кўрсатиш учун реестрдаги ёзув янгиланади.

25. Баъзи ҳолларда аризани расмийлаштириш чоғидаёқ аризани рўйхатдан ўтказиш учун тўсқинлик қилувчи янги ҳолатлар киритилиши мумкин. Бу ҳолда "ариза-

ни рўйхатдан ўтказишни тўхтатиб туриш" режими юзага келади, уни агар рўйхатдан

ўтказиш тўғрисидаги ёзув нотўғрилигини билса (топса), оператор (рўйхатдан ўтка-

зувчи) киритиши мумкин. Бу режим мазкур кўчмас мулк объектлари тўғрисидаги ахборотга кириш йўлини ахборотга ёки аризага аниқлик киритиш даврига ёпиб қўяди.

Бу режим киритилгунга қадар сўровни (аризани) ишлашда ахборотни стандарт тарзда излаш натижаларини олиш зарур.

Назорат саволлари:

1. Давлат рўйхатидан ўтказиш тизими нечта қисмдан иборат?
2. Рўйхатдан ўтказиш тизимини бир объект учун кадастр ҳужжатлари йиғма жилди нечта қисмдан иборат?
3. Рўйхатдан ўтказиш тамойили?
4. Рўйхатдан ўтказиш қандай босқичларда амалга оширилади?
5. Рўйхатдан ўтказиш ҳужжатларининг стандарт формаси намунавий тупламага нималар қиради?

БИНО ВА ИНШООТЛАРГА БЎЛГАН МУЛКИЙ ҲУҚУҚ ВА БОШҚА

АШЁВИЙ ХУҚУҚЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ, ЎЗГА ШАХСЛАРГА ЎТИШИ, ЧЕКЛАНИШИ ВА БЕКОР ҚИЛИНИШИНИ ТАСДИҚЛОВЧИ ХУЖЖАТЛАР

Режа:

- 1. Бино ва иншоотларга бўлган мулкый ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқлар.**
- 2. Бино ва иншоотга бўлган муулкий ҳуқуқни белгиловчи хакикий ҳужжатлар.**

26. Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни ва улар ҳақида тузилган битимларни дав-лат рўйхатидан ўтказиш учун ҳужжатларнинг рўйхатдан ўтказишдан сўнг ҳуқуқ эгасига қайтариладиган асл нусхалари, шунингдек уларнинг нусхалари тақдим этилади.

27. Бино ва иншоотларга бўлган мулкый ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқларнинг вужудга келиши, ўзга шахсларга ўтиши, чекланиши ва бекор қилинишини тасдиқловчи асосий ҳужжатлар қуйидагилардир:

а) ер участкаларини доимий эгалик, умрбод мерос қилиб олиш эгалиги, доимий фойдаланиш ва капитал қурилиш ҳамда кейинчалик фойдаланиш учун бериш тўғрисидаги далолатномалар, шу жумладан жамоа корхонаси олий бошқарув органларининг, ёки давлат қишлоқ хўжалик, ўрмон хўжалик корхонаси маъмуриятининг

(уларнинг низомларида назарда тутилган ҳолларда - кенгашининг) қарорлари;

б) ваколатли органларнинг бино ва иншоотларни ўзга шахсларга ўтказиш тўғрисидаги далолатномалари, қарорлари, фармойишлари, хулосалари;

в) ваколатли органларнинг хўжасиз, тартибсиз сақланаётган, мусодара қилинган

ва мерос қилиб олиш ҳуқуқи билан давлатга ўтган бино ва иншоотларни маҳаллий

ҳокимият органлари фондига бериш тўғрисидаги қарорлари;

г) қуйидаги шартномалар, шу жумладан нотариал тасдиқланганлари бўйича олди-сотди, алмашиш, ҳадя қилиш, мулк айирбошлаш, рента, кўчмас мулкни умрбод асраш шarti билан бошқага ўтказиш шартномалари;

1948 йилнинг 26 августига қадар тузилган иморат солиш ҳуқуқи тўғрисидаги ва 1948 йилнинг 26 августидан кейин тузилган турар жой биноларини шахсий мулк ҳуқуқида қуриш учун ер участкаларини бериш тўғрисидаги шартномалар;

якка тартибда иморат солувчиларнинг турар-жой қурилиш жамоаларига турар жой биноларини қуриш учун ер участкаларини бериш тўғрисидаги шартномалар;

турар жой биносини эр-хотин ўртасида тақсимлаш тўғрисидаги

шартномалар;

д) маҳаллий ҳокимият органларининг бино ва иншоотларга бўлган мулкӣ ҳуқуқини тан олиш (мавжуд ҳужжатлар асосида) тўғрисидаги қарорлари;

е) эр-хотиннинг умумий мулки бўлган бино, иншоотнинг тегишли қисмига мерос-

лик қилиш ҳуқуқи ва мулкӣ ҳуқуқ тўғрисида гувоҳнома;

ж) бино ва иншоот аукционда ёки конкурс бўйича харид қилиб олингани тўғрисида гувоҳнома ёки бошқа ҳужжат;

з) давлат тасарруфидан чиқарилган ва хусусийлаштирилган давлат мулкига бўл-

ган мулкӣ ҳуқуқ учун давлат ордери;

и) бино ва иншоотга бўлган мулкӣ ҳуқуқни ёки бошқа ашёвий ҳуқуқни тасдиқловчи қонуний кучга кирган суд қарорлари ва ажримлари ёки хўжалик судининг қарорлари;

к) шартномаларнинг ёки нотариал идораларнинг реестрларидан олди-сотди, алмашиш, ҳадя қилиш, рента, кўчмас мулкни умрбод асраш шарти билан бошқага ўтказиш битимлари тузилгани тўғрисидаги, шунингдек мерослик қилиш ҳуқуқи тўғрисида гувоҳнома берилиши ҳақидаги кўчирмаларнинг ва бошқа нотариал ҳужжатларнинг бино ва иншоотларга бўлган мулкӣ ҳуқуқнинг ўзга шахсларга ўтишини белгиловчи дубликатлари, нусхалари;

л) суд-тергов ва бошқа органларнинг бинони, иншоотни хатга олиш тўғрисидаги хабарномалари;

м) нотариал органларнинг бино ва иншоотни бошқага ўтказишни ман этиш тўғрисидаги хабарномалари.

28. Бино, иншоотга бўлган мулкӣ ҳуқуқни ёки бошқа ашёвий ҳуқуқни белгиловчи ҳақиқий ҳужжатлар ёки тегишли тарзда тасдиқланган нусхалар йўқ бўлган ҳолларда, бу ҳуқуқни билвосита тасдиқловчи ҳужжатлар бўлиб қўйидагилар хизмат қилиши мумкин:

а) бинолар, иншоотлар қуриш учун банк ссудалари бўйича мажбуриятлар, модими-

ки, бу ссудалар ер участкаси ажратиш далолатномаси ва қурилишга доир шартнома

бор бўлганда берилади;

б) агар матнида бинога, иншоотга бўлган мулкӣ ҳуқуқни ёки бошқа ашёвий ҳуқуқни белгиловчи тегишли тарзда расмийлаштирилган ҳужжат далил қилиб келтирилган бўлса, инвентаризацион-техник ҳужжатлар;

в) ер солиғи, мулк солиғи (бинолар, иншоотлар бўйича) тўланганлиги тўғрисидаги ҳужжатлар, суғурта полислари ёки квитанциялар;

г) давлат комиссиясининг қурилиши тугалланган бино ва иншоотларни фойдаланиш учун қабул қилиш тўғрисидаги далолатномалари;

д) иморат солиш ҳуқуқи тўғрисидаги 1948 йилининг 26 августига қадар тузилган,

нотариал тартибда расмийлаштирилмаган шартномалар, шунингдек маҳаллий ҳоки-

мият органларининг фуқароларга яқка тартибдаги қурилиш учун ер

участкалари

аж-

ратиш тўғрисидаги ўша давр учун тегишли бўлган қарорлари.

Эслатма. Бино, иншоотнинг қийматини ёхуд уни тиклаш ёки қайта қуришга кетган харажатлар қийматини шу бино, иншоот унинг тасарруфида ва фойдаланувида бўлган корхона (муассаса, ташкилот) балансига киритиш, унга бўлган мулкӣ ҳуқуқнинг далили бўлиб хизмат қила олмайди.

29. Қишлоқ аҳоли пунктлари шаҳар (посёлка) чегарасига киритилган ёки улар

шаҳар (посёлка) сифатида қайта тузилган ҳолда, хонадонлар рўйхатлари, улардан

кўчирмалар, маҳаллий ҳокимият органларининг маълумотномалари, шунингдек

мазкур Йўриқноманинг 27- ва 28- бандларида кўрсатилган, иморатларга бўлган мулкӣ ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатлар мазкур Йўриқнома тартибда амалга

ошириладиган рўйхатдан ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

30. Бино ва иншоотларга бўлган мулкӣ ҳуқуқ ва бошқа ашёвий ҳуқуқларнинг

ву-

жудга келиши, ўзга шахсларга ўтиши, чекланиши ва бекор қилинишини тасдиқловчи

ҳужжатлар" Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг талабларига жавоб

бермоғи лозим.

Изоҳ берилмаган ва тасдиқланмаган тузатишларга (тозалашлар, қўшимча ёзувлар, чизиб ўчирилган сўзлар ва ҳ.к.) эга бўлган ҳужжатлар қабул қилинмайди.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотларга булган мулкӣ ҳуқуқни тасдиқловчи асосий ҳужжатлар тупламига нималар киради?**
- 2. Турар жой биносини якка тартибда иморат солувчиларни турар жой биноларини қуриш учун ер участкаларини бериш тугрисидаги шартномалар таркиби?**
- 3. бино ва иншоотга булган мулкӣ ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатлар тупламига нималар киради?**

БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ИШЛАРИНИ

ТАШКИЛ ҚИЛИШ.

Режа:

1. Рўйхатдан ўтказувчи орган қандай маълумотларни аниқлайди.

2. Рўйхатдан ўтказувчи орган Давлат рўйхатидан ўтказишдан аввал қандай ишларни амалга оширмоғи лозим.

31. Бино ва иншоотларни давлат рўйхатидан ўтказишда рўйхатдан ўтказувчи орган (турар жой бўлмаган бино ва иншоотлар учун кўчмас мулк давлат кадастри хизмати, турар жой бино ва иншоотлари учун техник инвентаризация бюроси) қуйидагиларни аниқлайди:

а) бино ва иншоотларга бўлган ҳуқуқи қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда

расмийлаштирилган мулкдорларни ёки бошқа ашёвий ҳуқуқларнинг эгаларини;

б) бино ва иншоотларга бўлган ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларга эга бўлмаган мулкдорларни ёки бошқа ашёвий ҳуқуқларнинг эгаларини - уларнинг ҳуқуқий мансублигини кейинчалик аниқлаш учун;

в) хўжасиз (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 191-моддаси),

рос ҳуқуқи бўйича давлатга ўтадиган (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодек-

сининг 1157-моддаси) ёки мусодара қилинган (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 204-моддаси) бино ва иншоотлар, бу бино ва иншоотларни

қонунда белгиланган тартибда давлат фондига топшириш учун улар тўғрисида ма-

ҳаллий ҳокимият органига хабар қилган ҳолда;

г) ўзбошимчалик билан солинган бино ва иншоотлар, Ўзбекистон Республикаси

Фуқаролик кодексининг 212-моддасида назарда тутилган чораларни кўриш учун

ҳуқуқи бузилган маҳаллий ҳокимият органига ёки шахсга бу ҳақда хабар қилган

ҳолда.

32. Давлат рўйхатидан ўтказишдан аввал рўйхатдан ўтказувчи орган қуйидагиларни амалга оширмоғи шарт:

а) юридик ва жисмоний шахслардан уларнинг биноларга, иншоотларга бўлган

мулкый ҳуқуқини ёки бошқа ашёвий ҳуқуқини тасдиқловчи зарур ҳужжатларни талаб қилиб олиш;

б) мулкдорларнинг бино ва иншоотларга бўлган ҳуқуқларини тасдиқловчи ҳужжат-

ларнинг тегишли тарзда тасдиқланган нусхаларини талаб қилиб олиш ва кадастр ёки инвентаризация йиғмажилдига хронологик тартибда қўшиб қўйиш;

в) бинога, иншоотга бўлган мулкый ҳуқуқнинг ёки бошқа ашёвий ҳуқуқнинг вужудга келишини ва унинг юридик ва жисмоний шахсларга ўтишининг қонунийлигини текшириш, шу ҳуқуқларни тасдиқловчи ҳужжатлар тўғри расмийлаштирилганига ишонч ҳосил қилиш, умумий улушли мулкый ҳуқуқ иштирокчиларининг сонини ва уларнинг улушлари ўлчамларини аниқлаш.

33. Тақдим этилган билвосита ҳужжатларнинг ҳақиқийлигини текшириш учун

рўйхатдан ўтказувчи орган бино ва иншоотларни текширув ишини амалга оширади

ва текширув натижалари бўйича 3-сон иловага мувофиқ ёзма хулоса ва далолатнома

тузади.

БИНО, ИНШООТЛАРНИ ТЕКШИРИШ

ДАЛОЛАТНОМАСИ

Шаҳар ----- 200---- й. «----» -----

--

Туман -----

Қишлоқ кенгаши -----

Поселка -----

Маҳалла -----

Мен, _____

(техник инвентаризация бюроси, кадастр хизмати) _____

нинг _____ ходими _____ томонидан _____ 200---й.

«----» - куни -----сон даҳадаги_-----кучаси. -----

сон уй буйича биноларни, иншоотларни текшириш утказилди.

-----сон эгалик, -----сон участка.

Бинолар, иншоотларнинг тавсифи

План буйича питепани	Бинолар, иншо- отларнинг ном-лари	Материалла			Хоналар	Тураб жой май-дони,	Инвентариза -цион	Майдони			Мустақил чиқиш	Эслатма
		пойдево н	деворла н	том				иморатл ар	ҳовли	жам и		

Жами:

Қуйидаги фуқаролар сўраб чиқилди:

1. _____ Фуқаро
_____ кучаси,

(фамилияси, исми, отасининг исми)

_____ - уйда яшайди, паспорт сер. _____, раками _____,

_____ томонидан _____ да берилган

маълум _____ килди:

2. _____ Фуқаро
_____ кучаси,

(фамилияси, исми, отасининг исми)

_____ - уйда яшайди, паспорт сер. _____, раками _____,

_____ томонидан _____ да берилган

маълум _____ килди:

Текшириш ва сураб чиқиш натижасида қуйидагилар аниқланди:

_____

(Бинони, иншоотни куриш, фойдаланиш учун қабул қилиш вақти, узга

шахсларга утиш кетма-кетлиги,

Такдим этилган бино, иншоотга оид хужжатлар руйхати ва бошкалар
курсатилсин)

Юкорида баён этилганлар асосида техник инвентаризация бюроси (кадастр
хизмати) _____ -сон дахадаги бино, иншоотни, _____ -сон эгалик, _____ - сон
участка, _____ кучаси, _____ -уй,
_____ хукуки билан

(мулкий ёки бошка ашёвий хукуклар)

_____ номига

(юридик ёки жисмоний шахснинг номи)

руйхатдан утказиш масаласини хокимиятдан куриб чикишни илтимос килиш
уринли деб хисоблайди.

(улуш ёки бутун бино, иншоот курсатилсин)

Текшириш далолатномасини тасдиқлайман:

Бошлик _____

(руйхатдан утказувчи органнинг номи)

Рўйхатдан ўтказувчи органининг хулосаси барча ҳужжатлар ва лойиҳалар билан биргаликда 7 кун муддат ичида шаҳар ёки туман ҳокимига кўриб чиқиш учун тақдим этилади.

34. Ариза берувчи томонидан бинони, иншоотни мулкӣ ҳуқуқ ёки бошқа ашёвий ҳуқуққа, бу ҳуқуқни билвосита тасдиқловчи ҳужжатлар (28- ва 29-бандлар) асосида рўйхатдан ўтказа олиш имконияти масаласи ҳар бир айрим ҳолда манфаатдор шахсларнинг даъвоси бўйича суд қарори билан ҳал этилади.

35. Йўриқноманинг 27-, 28- ва 29-бандларида кўрсатилган ҳужжатлар йўқ бўлганда, шунингдек тақдим этилган ҳужжатларнинг ҳақиқийлиги ёки тўғрилиги борасида шубҳа туғилган ҳолда бино, иншоотга бўлган мулкӣ ҳуқуқ ёки бошқа ашёвий ҳуқуқ масаласи суд ёки хўжалик суди томонидан даъво тартибида ҳал этилади.

36. Ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатлар суд томонидан бедарак йўқолган ёки вафот этган деб топилган мулкдорларнинг оила аъзолари ёки меросхўрлари томонидан тақдим этилган ҳолда, бино ва иншоотлар ким томонидан эгаллаб турилганидан қатъий назар, уларга бўлган мулкӣ ҳуқуқ тўғрисидаги тақдим этилган ҳужжатларга мувофиқ рўйхатдан ўтказилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотларни Давлат руйхатидан утказишда руйхатдан утказувчи орган нималарни аниқлайди?**
- 2. Давлат руйхатидан утказишдан аввал руйхатдан утказувчи орган қандай ишларни амалга оширмоғи керак?**
- 3. Руйхатдан утказувчи органнинг ҳужжатлари ва лойиҳалари қанча муддатда ва қим томонидан қуриб чиқилиши керак?**

УМУМИЙ МУЛКЧИЛИК ЁКИ ФОЙДАЛАНИШДА БЎЛГАН БИНОЛАР ЁКИ ИНШООТЛАРНИ ТАҚСИМЛАШНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАРТИБИ

Режа:

- 1. Умумий мулкчиликда бўлган бино ва иншоотни тақсимлаш.**
- 2. Ер участкаларини тақсимлаш.**

37. Умумий мулкчиликда бўлган бинони ёки иншоотни тақсимлаш томонларнинг келишуви бўйича ёки суд қарори бўйича, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 223- ва 226-моддаларида назарда тутилган тартибда амалга оширилади.

Бино ёки иншоотни алоҳида мустақил қисмларга тақсимлашни расмийлаштириш мазкур Йўриқноманинг 9-бандида кўрсатилганидек, бинони, иншоотни мустақил ер участкаси ва кўчага, тор кўчага алоҳида чиқиш жойи билан бирга ажратиб бериш имконияти мавжуд бўлган ҳолда, ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатларга эга бўлган барча шериклик қилувчиларнинг ёзма

розилиги билан амалга оширилади.

38. Бинони ёки иншоотни тақсимлашни расмийлаштириш учун шахслар аризалар

билан туман, шаҳар ҳокимликларига мурожаат этадилар.

Аризага барча шериклик қилувчиларнинг тақсимлашга розилиги ҳар бир шериклик қилувчининг улуши кўрсатилган ҳолда илова қилиниши лозим.

39. Туман, шаҳар ҳокимининг топшириғи бўйича рўйхатдан ўтказувчи орган тақсимлаш имконияти тўғрисида материаллар ва хулоса тайёрлайди.

40. Ер участкасининг архитектура-режалаштириш бошқармалари (шаҳар архитектори), ёнғин ва санитария нозирликлари билан келишувдан ўтказилган, бинолар, иншоотлар, мумкин бўлган тақсимлаш чегаралари чизиб кўрсатилган схемаси илова қилинган хулоса туман, шаҳар ҳокимига кўриб чиқиш учун киритилади (4-сон ва 5-сон иловалар).

Шахар _____

Туман _____

200__ й. «__» _____

**УЙ ЭГАЛИГИНИ ТЕКШИРИШ
ДАЛОЛАТНОМА**

Мен, _____ нинг ходими
томонидан 200__ й.

(техник инвентаризация бюроси, кадастр хизмати)

«__» _____ куни _____ - сон дахадаги, _____
кўчаси бўйича

_____-сон уй, _____-сон эгалик _____-сон участка эгалиги мустақил бинолар,
иншоотларга

тақсимлаш имкониятини аниқлаш учун текширилди.

Текшириш натижасида қуйидагилар аниқланди:

1. Эгалик қуйидаги фуқаролар (юридик шахслар) номига

_____

_____ билан рўйхатдан ўтказилган:

Т/р	Шерикликдагиларнинг фамилияси, исми, отасининг исми (жисмоний юридик)	Умумий эгаликдаги	Ҳуқуқ белгиловчи ҳужжат номи, ким томондан, қачон ва қандай ракам билан
1	2	3	4

Жами:

2. Ер участкасининг умумий майдони:

а) кадастр (инвентаризация) йиғмажилди маълумотлари бўйича _____ кв.м.

б) кадастр, реестр (оклад) дафтарларидаги ёзувларнинг маълумотлари бўйича _____ кв.м.

в) текшириш вақтидаги натура ўлчовлари бўйича _____ кв.м.

Ер участкаси майдонининг ўлчамларидаги тафовутлар

_____

ҳисобига юз берган.

3. Бутун эгалик таркиби ва шериклар ўртасида ҳақиқатда вужудга келган фойда-ланиш тартиби:

План буйича литераляри	Бино иншоот- ларнинг номлари	ва	Курилган йили	Материаллар			Хоналар сони	Хакикатда фойдаланишд аги турар жой, турар жой	Улушнинг инвентаризац	Ер		Кучага чикиш жойи
				пойдевор	деворлар	том				участкаси	Ховли эгаллаган	

Жами:

Текшириш натижасида эгаликни тақсимлашнинг мазкур далолатномага илова қилинган схема ва шериклик қилувчиларнинг розилиги бўйича мумкин бўлган варианти таклиф қилинади.

Техник инвентаризация бюросининг
(кадастр хизматининг) ходими _____

Шериклик қилувчилар: _____
_____
_____

5-сон илова

ЭГАЛИКНИ ТАҚСИМЛАШ ИМКОНЯТИ ТЎҒРИСИДА

ХУЛОСА

Шаҳар _____

Туман _____

200__ й. «__»

_____ томонидан

_____ шахсида
(рўйхатдан ўтказувчи органнинг номи)

_____ шаҳар Ҳокимлигининг топшириғи бўйича

туман

-сон даҳада, _____-сон эгалик, _____-сон участка, _____ кўчаси
бўйича

_____ сон уйда жойлашган эгалик тақсимлаш имконияти мавзуида текширувдан
ўтказилди.

200__ й. «__» _____ даги текшириш далолатномаси ва барча шериклик қилувчиларнинг эгаликни тақсимлашга розилиги бўйича ҚИСОБЛАЙМИЗ:

_____
_____

Бошлиқ _____
(рўйхатдан ўтказувчи органнинг номи)
(имзо)

Мухр

_____нинг _____ хулосаси
қуйидагилар

(рўйхатдан ўтказувчи органнинг номи)

билан келишувдан ўтказилди:

1. Архитектура-режалаштириш бошқармаси билан

_____

(лавозими,

—
—

имзо, фамилияси, мухр)

2. Ёнғин нозирлиги билан

_____

(лавозими,

_____

_____

имзо, фамилияси, мухр)

3. Санитария нозирлиги билан

_____

(лавозими,

_____

_____

имзо, фамилия, мухр)

41. Туман, шаҳар ҳокимининг қарорида қайси эгаллик тақсимланаётгани, у кимларга ва қандай улушда тегишли бўлгани, шунингдек янгидан ташкил этилган ер участкалари ва бинолар, иншоотлар уларга берилган янги рақамлар билан бирга кўрсатилади.

Ер участкаларини тақсимлаш натижасида шериклар қолиши мумкин, уларнинг улушлари ҳам ҳоким қарорида кўрсатилади.

42. Бино ва иншоотлар эгаларининг розилигига эришилмаган тақдирда, тақсимлаш суд тартибида амалга оширилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ёки иншоотни тақсимлашни расмийлаштириш ҳужжатлари ким томонидан амалга оширилади?**
- 2. Умумий мулкчиликдаги бўлган объектларни тақсимлаш.**
- 3. Умумий мулкчиликдаги ер участкаларини тақсимлаш.**

КАДАСТР ВА РЕЕСТР ДАФТАРЛАРИНИ ЮРИТИШ ТАРТИБИ

Режа:

1. Турар жой бинолари ва иншоотларини давлат рўйхатидан ўтказиш учун реестр дафтари.

2. Турар жой бўлмаган бино ва иншоотларнинг Давлат рўйхатидан ўтказиш учун кадастр дафтари.

43. Турар жой бинолари ва иншоотларини давлат рўйхатидан ўтказиш учун техник инвентаризация бюрolari ҳар бир шаҳар ва шаҳар типдаги посёлка бўйича, туманларга бўлинган шаҳарларда эса – ҳар бир туман бўйича реестр дафтарларини (6-сон илова), турар жой бўлмаган бино ва иншоотлар бўйича эса кўчмас мулк давлат кадастри хизматлари - туман, шаҳар кадастр дафтарларини (7-сон илова) юритадилар.

_____сон курилиш дахаси

БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛИШ

РЕЕСТР ДАФТАРИ

Т.р	Кўча, ўтиш йўли, тор кўча, боши берк кўча	Уй рақами	Учагтка рақами ски иморат рақами	Эгалик қилувчининг ва ҳамэ-галик қилувчининг номи	Умумий эгаликдаги улуш	Хуқук белгиловчи хужжат-пинг номи, ким томондаи, қачон ва қандай рақам билан	Ер участкасидаги асосий иморатларнинг сони ва номи	
							турар жой	турар жой бўлмаган
1							Сони	
2							яшаш хоналарининг со-ни	
3							жами турар жой май-рами	
4							Сони	
5							жами фойдали майдо-ни	
6							ер участкасининг уму-мий майдони	
7							Иморатнинг инвентар ёки баланс қиймати	
8							Рўйхагдан ўтказии! санаси (йил, кун, ой)	
9							Эгалик хуқуқининг вужудга келадиган чекловларига ва уларни бекор қилишга доир белги, санаси ва рақамини	
10							Рўйхагдан ўтказиш учун жа-вобгар шахснинг фамилияси	
11							Бошқа бетга, бошқа дафтарга ўтказиш тўғрисида белги	

БИНОЛАР, ИНШОТЛАР КАДАСТР ДАФТАРИ

Кадастр раами						Бинолар, _____ иншоотларнинг _____ (сана)									
Мавзенинг	участканинг	Почта буйича манзили		Юридик ёки шахснинг номи	Жисмоний	Мулк шакли, ҳуқуқ белгилловчи хужжатнинг номи, ким томонидан қачон ва қайси объектнинг номи		Ер участкаси-		Бинолар, иншоотлар					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
<p>А. асосий руйхатдан утказиш Руйхатдан утказувчинин шахснинг имзоси</p> <p>В. Жорий руйхатдан утказиш Руйхатдан утказувчинин шахснинг имзоси</p>															

холатига кадастр (инвентар) баҳоси													
Муҳандислик иншоотлари													
лойиҳанинг	майдони	қаватлар сони	қиймати	Номи	солиниш усули ва жойлашиш	қиймат параметр-лари	техник	иараметр-лари (куввати, бо-	Аҳамияти (минтақа, шаҳар, туман,	Низоли масалалар (сабаби), сана	Чекловлар, сервитутлар	Жорий баҳоси	Қандай хужжатланган маълумотлар бор ва аниқ
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	
<p>А. асосий руйхатдан утказиш Руйхатдан утказувчинин шахснинг имзоси</p> <p>В. Жорий руйхатдан утказиш Руйхатдан утказувчинин шахснинг имзоси</p>													

Махфийлик режимига эга бўлган бино ва иншоотлар махсус кадастр дафтарида рўйхатдан ўтказилади, уни юритиш хусусиятлари ва бу объектларни рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ ахборотдан фойдаланиш шартлари қонунчилик томонидан белгиланади.

Кадастр ва реестр дафтарлари каттиқ муқовада, рақамлаб чиқилган ва туман, шаҳар ҳокимининг имзоси чекилган ҳамда муҳр билан тасдиқланган бўлиши лозим.

Кадастр ва реестр дафтарлари туман, шаҳар бинолари ва иншоотларининг мулкдорларини ёки уларга бўлган бошқа ашёвий ҳуқуқлар эгаларини ҳисобга олиш ҳужжатиدير ва рўйхатдан ўтказувчи орган томонидан уларнинг доимий сақланиши таъминланган бўлиши лозим.

44. Давлат рўйхатидан ўтказишда бино ва иншоотларга бўлган мулккий ҳуқуқ ёки бошқа ашёвий ҳуқуқлар (ҳуқуқларнинг вужудга келиши, ўзга шахсларга ўтиши, чекланиши ва бекор қилиниши) тўғрисида, шунингдек объектни тавсифловчи бошқа маълумотлар тўғрисида кадастр (реестр) дафтарида ёзиб киритилади.

Кадастр ва реестр дафтарларидаги ёзувлар кадастр участкалари бўйича олиб борилади. Ҳар бир бино, иншоотга битта кадастр рақами берилади.

45. Бино ва иншоотларнинг ҳуқуқий мансублиги тўғрисидаги ёзувлар кадастр (реестр) дафтарларида аниқ қисқартиришларсиз амалга оширилиши лозим. Ҳар бир ёзув рўйхатдан ўтказишни олиб борувчи шахснинг имзоси билан тасдиқланади.

46. Ҳуқуқлар (ҳуқуқдаги улуш) бошқа ҳуқуқ эгасига ўтганда, ҳуқуқ тури, юкловлар, ҳуқуқнинг амал қилиш муддатлари ўзгарганда, рўйхатдан ўтказувчи кадастр (реестр) дафтарининг "Жорий рўйхатдан ўтказиш" бўлимида тегишли ёзувлар киритади, ундан сўнг барча ўз кучини йўқотган ёзувлар қизил рангли сиёҳ ёки шарикли ручка ёрдамида битта ингичка чизик билан ўчирилади.

Рўйхатдан ўтказишда йўл қўйилган, у туфайли ҳуқуқ эгасига ёки учинчи шахсларга зиён етказиш (қонуний ҳуқуқларини бузиш) эҳтимоли вужудга келиши мумкин бўлган хатолик ҳам худди шу йўсинда тузатилади.

Ҳар бир ёзув ва тузатиш рўйхатдан ўтказишни олиб борувчи шахснинг имзоси билан тасдиқланади.

47. Оддий техник хатоликлар (керагидан ўзгача ёзиб қўйишлар) хатоликнинг ўзини чизиб ўчириш билан, ёзувнинг ҳаммасини ўчирмасдан тузатилади. Бундай тузатишлар эслатмада изоҳланиши ва рўйхатдан ўтказишни олиб борувчи шахснинг имзоси билан тасдиқланиши лозим.

48. Бино, иншоотга бўлган рўйхатдан ўтказиб бўлинган ҳуқуқни аниқлашга жиддий таъсир кўрсатувчи, рўйхатдан ўтказиш вақтида номаълум бўлган ҳолатларни ойдинлаштиришда, ҳуқуқнинг рўйхатдан ўтказилганлигини бекор қилиш суд тартибида амалга оширилади.

49. Кадастр ва реестр дафтарларига ҳар бир фонд бўйича алоҳида равишда

махсус
реестрлар олиб борилади (8-, 9-, 10-, 11-,12-сон иловалар).

ДАВЛАТ МУЛКИДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР
РЕЕСТРИ

8-сон илова

Т.р.	Корхоналар, ташкilotлар муассасаларнинг ном- лари	ва ном-	Кадастр дафтари-нинг саҳифа бинонинг иншоотнинг	(реестр) рақами, рақами,	Манзили	Эслатма
1	2		3		4	5

УМУМИЙ (ЖАМОА) МУЛКИДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР
РЕЕСТРИ

Т.р.	Корхона, ташки-лотнинг номи	Кадастр (реестр) дафта-рининг рақами, саҳифа рақами, бинонинг иншоо	Мулк бўлиб ўтиш санаси	Манзили	Эслатма
1	2	3	4	5	6

МУНИЦИПАЛ МУЛҚДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР

РЕЕСТРИ

Т.р.	Уй бошқармалари ва уй-жой-эксплуатация уча-	Кадастр (реестр) дафта-ршганг рақами, саҳифа рақами, бинонинг, иншоотнинг реестр рақами	Мулк бўлиб ўтиш санаси	Манзили	Эслатма
1	2	3	4	5	6

ХУСУСИЙ МУЛҚДА БЎЛГАН БИНО ВА ИШООТЛАР

РЕЕСТРИ

11-сон
илова

Т.р.	Мулк эгасининг фамилияси, исми, отасининг	Мулк эгасининг туғилган йили	Кадастр (реестр) дафтарининг рақами, саҳифа рақами, бинонинг,	Мулк бў-либ ўтиш санаси	Манзил и	Эслатма
1	2	3	4	5	6	7

ХОРИЖИЙ ЮРИДИК ВА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР МУЛКИДА БЎЛГАН
БИНО ВА ИНШООТЛАР

РЕЕСТРИ

Т.р-	Хорижий юридик ёки жисмоний шахснинг номи	Кадастр (реестр) дафта-рининг рақами, саҳифа рақами, бинонинг иншо-	Мулк бўлиб ўтиш санаси	Манзили	Эслатма
1	2	3	4	5	6

50. Бинолар, иншоотлар бўйича тақиқларни ва хатга олишларни рўйхатдан ўтказиш ва уларни нотариал идоралар, суд-тергов органларининг билдиришномаларига кўра чиқариб ташлаш хатга олишлар ва тақиқлар реестрида (13-сон илова) амалга оширилади, бу ҳақда кадастр, реестр дафтарларида ҳам белгилаб қўйилади.

ХАТГА ОЛИНИШЛАР ВА ТАКИҚЛАР

РЕЕСТРИ

13-сон илова

Т/ Р	Мулк эгасининг номи	Объектни нинг номи	Кадастр (реестр) дафтарининг рақами, саҳифа рақами, бинонинг,	Хатга олиш ёки Хатга олиш тақиқлаш тўғрисидаги хужжатнинг номи,	Хатга олиши, тақиқни руйхатдан утказиш санаси	Хатга олиш, бекор тақиқнинг килиниши	Хатга олиш, бекор тақиқнинг килиниши руйхатдан утказиш санаси	Эсл атм а
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Хатга олишлар ва тақиқларни рўйхатдан ўтказиш одатда билдиришномалар келиб тушган заҳоти зудлик билан, лекин улар келиб тушгандан кейинги кундан кечиктирмай амалга оширилади.

Агар шу бино, иншоот бўйича юклов йўқлиги тўғрисида илгари

маълумотнома берилган бўлса, рўйхатдан ўтказувчи орган бу маълумотноманинг ҳақиқий эмаслиги ҳақида тегишли ташкилотларни зудлик билан хабардор этиши шарт.

51. Бино ва иншоотларни эгалик қилувчилар номига давлат рўйхатидан ўтказиш кўчмас мулк кадастри хизматида ёки техник инвентаризация бюросида ҳақиқий ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатларни тақдим этиш бўйича амалга оширилади.

52. Бино ва иншоотларга бўлган мулк ҳуқуқ ёки бошқа ашёвий ҳуқуқларнинг вужудга келишини, ўзга шахсларга ўтишини давлат рўйхатидан ўтказиш учун юридик шахслардан иш ҳақи минимал миқдорининг иккидан бир қисми, жисмоний шахслардан эса ўндан бир қисми миқдорида тўлов ундирилади. Объектнинг ҳуқуқий ҳолати мулк ҳуқуқ ёки бошқа ашёвий ҳуқуқлар субъектининг ўзгаришига олиб келмайдиган тарзда ўзгарганда, кўрсатилган маблағ миқдорининг ярми ундирилади. Давлат рўйхатидан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома бланки учун тўлов алоҳида амалга оширилади.

53. Бино ва иншоотлар кадастр ёки реестр дафтарларида давлат рўйхатидан ўтказилгандан сўнг ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатлар устига тегишли рўйхатдан ўтказиш ёзувлари битилади ва бу ҳужжатлар ўз эгалари ёки фойдаланувчиларига берилади (14-сон илова). Асл кадастр йиғма жилдида ҳуқуқ белгиловчи ҳужжатларнинг нусхалари қолади.

РЎЙХАТГА ОЛИШ ЁЗУВЛАРИНИНГ ФОРМАЛАРИ

14-сон илова

_____ техник инвентаризация бюросидан
рўйхатдан ўтказилди, _____ -сон реестр дафтарига
рақам билан ёзилди, _____ -бет, _____
сон инвентаризация йиғмажилди, 200_ й. " _____ " _____ .

Мухр

Лавозими _____

Имзо _____
(фамилияси)

_____ кўчмас мулк
давлат кадастри
хизматида рўйхатдан ўтказилди, _____ -сон кадастр дафтарига рақам
билан ёзилди, _____ -бет, _____ -сон _____ кадастр
йиғмажилди,

200_ й. " _____ "

Мухр

Лавозими

Имзо _____
(фамилияси)

Бино ва иншоотни дастлабки давлат рўйхатидан ўтказишда бундан ташқари эгалик қилувчига бино ва иншоот давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2.06.97 й. 278-сон "Ўзбекистон Республикасида кўчмас мулк давлат кадастрини юритиш тўғрисида"ги қарори билан тасдиқланган форма бўйича гувоҳнома берилади.

54. Бинолар, иншоотларга бўлган мулк хуқуқни дастлабки рўйхатдан ўтказиш бажарилгандан сўнг, рўйхатдан ўтказувчи орган бино ва иншоотлар хуқуқий режими-
нинг ўзгаришларини кейинги жорий рўйхатдан ўтказишни олиб боради.

55. Бино ва иншоотлар хуқуқий режимини (ижара, гаров, сервитут ёхуд мулк хуқуқ ёки бошқа хуқуқларнинг ўзга чекловлари) кейинги жорий рўйхатдан ўтказиш ҳужжатларнинг (шартномаларнинг, суд ёки хўжалик суди қарорларининг ва бошқ.) тақдим этилишига қараб амалга оширилади.

56. Бино ва иншоотлар хуқуқий режимининг ўзгаришлари кадастр ёки реестр дафтаридаги махсус устунга ва тегишли реестрларга (15-, 16-, 17-сон иловалар) киритилади.

БИНО ВА ИНШООТЛАР ИЖАРАСИ

РЕЕСТРИ

15-сон илова

Т.р.	Мулк эгаси-нинг номи	Объектнинг номи	Кадастр (реестр) даф-тарининг рақами, саҳифа рақами, бинонинг,	Ижара тўғрисидаги шартноманинг рақами, санаси,	Ижара тўғрисидаги шартномани	Ижара муддати	Ижара тўғрисидаги шартноманинг бекор	Эслатма
1	2	3	4	5	6	7	8	9

--	--	--	--	--	--	--	--	--

БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ГАРОВГА ҚЎЙИШ (ИПОТЕКА)

РЕЕСТРИ

16-сон илова

Т.р.	Мулк эгаси-нинг номи	Объектнинг Номи	Кадастр (реестр) даф-тарининг рақами, са-ҳифа рақами, бинонинг,	Ипотека тўғрисидаги шартномани	Ипотека тўғрисидаги	Ипотека муддати	Ипотека тўғрисидаги шартноманинг	Эслатма
1	2	3	4	5	6	7	8	9

**БИНОЛАР, ИНШОТЛАРДАН ФОИДАЛАНИШ УЧУН
ИШОНЧНОМАЛАР**

РЕЕСТРИ

17-сон илова

Т.р.	Мулк эгаси-нинг номи	Объектнинг номи	Кадастр (реестр) даф-тарининг разами, сахифа разами, бинонинг,	Ишончноманинг раками, санаси, ким учун берилган	Ишончномани руйхатдан	Ишончномаининг амал килиш	Ишоннома амал к.илишининг тугаши руйхага	Эслатм а
1	2	3	4	5	6	7	8	9

57. Рўйхатдан ўтказувчи орган:

а) эгалари қонуний тартибда расмийлаштирилган, лекин рўйхатдан ўтказилмаган ҳужжатларга эга бўлган бино ва иншоотлар ошкор бўлганда, рўйхатдан ўтказишни умумий асосларда амалга ошириши шарт;

б) ҳақиқий эгалари тегишли тарзда расмийлаштирилган ҳужжатларга эга бўлмаган бино ва иншоотлар ошкор бўлганда, уларга бино ва иншоотга доир ҳужжатларни белгиланган тартибда расмийлаштиришни таклиф қилиши шарт;

в) хўжасиз, мансублиги аниқланмаган бино ва иншоотлар ошкор бўлганда, уларни давлат мулкига ўтказиш масаласини қўйиши шарт;

г) ўзбошимчалик билан солинган бино ва иншоотлар ошкор бўлганда – улар ҳақида туман, шаҳар ҳокимлигига ёки ҳуқуқлари бузилган шахсга тегишли чоралар кўриш учун хабар бериши шарт.

58. Кўчмас мулк давлат кадастри хизмати, техник инвентаризация бюроси кадастр, реестр дафтарларидаги ёзувлар ва кадастр ҳамда инвентаризация йиғмажилдлари маълумотлари асосида нотариал идоралар, суд ва бошқа манфаатдор юридик ҳамда жисмоний шахслар учун бино ва иншоотларнинг мансублиги ҳамда таркиби тўғрисида маълумотлар (кадастр, реестр дафтарларидан кўчирмалар) беради.

59. 18-сон иловага мувофиқ формада кўчмас мулк кадастри хизмати, техник инвентаризация хизмати, шунингдек бино ва иншоотларнинг мулкдорларига, уларга бўлган бошқа ҳуқуқларнинг эгаларига ҳам уларнинг талаблари бўйича битимларни расмийлаштириш, давлат нотариал идораларида гувоҳномалар олиш учун ёки суд органларида низоларни ҳал қилиш учун маълумотномалар (кадастр, реестр дафтаридан кўчирмалар) берадилар.

МАЪЛУМОТНОМА

18-сон илова

Руйхатдан

_____ га
утказувчи

_____ учун берилган
органнинг _____ шу _____ хакдаким, _____-сон _____ дахадаги

_____ куча

штампи

сида жойлашган бинолар, иншоотлар _____ -

сон ёзув билан

_____ хукукида

_____ номига

(юридик ёки жисмоний шахснинг номи)

руйхатдан утказилган.

Т.р.	Шериклик қилувчиларнинг фами-лияси, исми, отасининг исми	Мулкий хукукни тасдиқловчи хуж-жатлар	Улушлар
1	2	3	4

Бино, иншоотнинг қискача тавсифи

Ер участкасининг умумий майдони _____ кв.м.

Т.р.	План буйича литер-лари	Бино, иншоотнинг номи ва каватлари сони	Материаллари			Хоналар сони	Турар жой майdonи	Фойдали майdonи	Иморатнинг инвен- таризацион бахоси
			пойдевор	деворлар том					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Фойдаланишдаги бино, иншоот ҳақиқий улушининг

ТАЪРИФИ

Т.р	План бўйича литер-лари	Бино, иншоотнинг номи	Материаллари			Хоналар сони	Турар жой майдони	Фойдали майдони	Иморатларнинг ин-вентаризацион баҳоси
			пойдевор	деворлар	Том				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Кўрсатилган бино, иншоот бўйича тақиқлар ва хатга олишлар

_____

_____ёзувларида
ифодаланмаган.

(рўйхатдан ўтказувчи органнинг номи)

Мазкур маълумотнома берилган кундан бошлаб бир ой давомида кучга эгадир.

Маълумотномани тузди:

_____
(Имзо)

Техник инвентаризация бюросининг
(кадастр хизматининг)
бошлиғи

_____
(Имзо)

Мухр

60. Маълумотнома беришдан олдин бошқага ўтаётган ёки мерос бўлиб қолаётган бино ва иншоотларнинг ҳақиқий таркибини, ҳолатини ва қийматини аниқлаш мақсадида уларни жойда текшириш ишлари ўтказилади.

61. Кўчмас мулк давлат кадастри хизмати, техник инвентаризация бюроси томонидан рўйхатдан ўтказилмайдиган қурилиши тугалланмаган бино ва иншоотларнинг бошқага ўтишида, илова қилинган формадаги маълумотномалар берилмайди. Бу ҳолда бошқага ўтказиш учун рухсатномани туман, шаҳар ҳокимлиги кўчмас мулк давлат кадастри хизмати ёки техник инвентаризация бюросининг қурилишнинг тайёрлиги ва унинг қиймати тўғрисидаги далолатномаси асосида беради.

62. Бино ва иншоотга умумий улушли мулк ҳуқуқда эгаллик қилинган ҳолда, маълумотномада ҳуқуқ белгилловчи ҳужжатларга мувофиқ равишда ҳар бир шериклик қилувчининг улушли иштироки кўрсатилиши керак, шу билан бирга бино, иншоотнинг бир қисмини бошқага ўтказётган шахс унда биринчи бўлиб кўрсатилади.

63. Агар умумий улушдаги мулкчилик иштирокчилари бино ва иншоотнинг (хонанинг, хонадоннинг ва ҳ.к.) айрим қисмларидан (жойларидан) фойдаланиш тартибини ўзларининг улушларига мувофиқ равишда ўзаро битим буйича белгилаб олган ва бу битим нотариал тасдиқланган бўлса, у ҳолда бундай битим уларнинг илтимосларига биноан рўйхатдан ўтказилиши лозим. Бунда битим ва унинг рўйхатдан ўтказувчи органнинг йигма жилдларида қолдириладиган тегишли тарзда тасдиқланган нусхаси устига рўйхатдан ўтказиш ёзуви битилади.

64. Агар бино ва иншоот нотариал орган томонидан бошқага ўтказилиши тақиқланган ёхуд суд ёки тергов органлари томонидан хатга олинган бўлса, бу ҳолат тегишли орган томонидан бериладиган маълумотномада қачон ва ким (қайси ташкилот) томонидан тақиқланган ёки хатга олингани ва қачон ва қандай рақам билан улар кўчмас мулк давлат кадастрида, техник инвентаризация бюросида рўйхатдан ўтказилгани кўрсатилган ҳолда акс эттирилиши лозим.

65. Ўзбошимчалик билан солинган бино ва иншоотлар тўғрисидаги маълумотлар маълумотномада кўчмас мулк давлат кадастрининг, техник инвентаризация бюросининг ҳисобга олиш маълумотлари асосида кўрсатилади.

66. Бино ва иншоотнинг кўзда тутилган бузиб ташланиши, аҳоли пунктини қайта тузиш ва унда иморатлар солиш тўғрисидаги маълумотлар, маълумотномага расмий манбадан (маҳаллий ҳокимият органининг қарори, шаҳар (туман) архитекторининг маълумотномаси ва бошқ.) келиб чиққан ҳолда киритилади.

67. Маълумотномаларни беришда бино, иншоотнинг ҳақиқий таркиби (ер участкасининг майдони, майдони, бино, иншоотнинг қиймати ва бошқ.) шартноманинг шартлари (иморат солиш, ер участкасига эгаллик қилиш ва ундан фойдаланиш ҳуқуқлари ва бошқ.) билан белгиланган таркибига мос келмаган ҳолларда, бу мос келмасликларнинг вужудга келиш сабабини

шартнома шартлари бўйича ер участкасида турар жой ва турар жой бўлмаган кўшимча иморатлар солиш учун рухсат бериш ҳуқуқига эга бўлган орган изоҳлаб бериши лозим.

68. Маълумотномани кўчмас мулк давлат кадастрининг, техник инвентаризация бюросининг раҳбари ёки улар томонидан ваколатланган шахс имзолайди.

Назорат саволлари:

1. Махфийлик режимида эга бўлган бино ва иншоотлар қандай тартибда руйхатдан утказилади?

2. Бино ва иншоотларни Давлат руйхатидан утказиш учун узга шахсларга утишини расмийлаштиришда қандай тулов миқдори ундирилади?

3. Бино ва иншоотлар ҳуқуқий режимининг узгаришлари бўлганда руйхатдан утказувчи органнинг расмийлаштириш тартиби?

КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ ФАНИ ВА УНИНГ ХАЛК

ХУЖАЛИГИДАГИ АҲАМИЯТИ

Режа:

1. Кўчмас мулк кадастри фани.

2. Кадастри халқ хўжалигидаги аҳамияти.

Бошлангиш харажатларига карамасдан, уй хужалигидан фойдаланишни янада унумли булиши учун, уни яхшилаб техник хисобдан утказиш ва уз вақтида унга тегишли узгартиришларни киритилиши муҳим уринни эгаллайди.

Айрим шаҳарларда яшаш жойларини огир техник руйхатдан утказиш натижасида уй-жойдан ва ижарадан фойдаланиш учун берилдаган туловларнинг микдори бир неча минг сумга ошиб кетди. Бу эса, мазкур шаҳарларда аниқланмаган ёки нотугри белгиланган майдонларнинг нақадар куплигини аниқлаш имконини берди.

Руйхатга олишнинг вазифалари:

- a) мулкнинг мавжудлигини ҳамда унинг техник ҳолатини аниқлаш;
- b) мавжуд, аниқланган мулкнинг қийматини халқ хужалиги умумий балансига киритиш;
- c) ҳар йилги (амортизация) фойдаланиш қийматини аниқлаб олиш;
- d) халқ хужалигининг инвентаризация маълумотларига булган талабларини кондириш;

Уй хужалигини шунингдек унинг таркибига кирувчи қурилишларни руйхатга олиш ишлари мажмуига қуйидагилар қиради:

-ҳақиқий ҳолатдаги расмга олиш (яъни аниқ олинган улчовлар, чизмалар, фойдаланиш микдорини аниқлаш ва ушбу объектларга таълуқли бошқа хужжатлар) ва хисоб-китоб, ёзма ҳамда чизма (график) ишлар орқали амалга ошириш сингари вазифаларни амалга ошириш.

Ёр майдонларидаги ва бошқа қурилишларни руйхтадан утказиш давомида, бутун шаҳарни руйхатдан утказиш ишларига бир мунча эътибор қаратилиши лозимдир. Бунинг учун эса, умумий иш ҳажми, зарурий ишчилар (ҳодимлар) ва мавжуд маблағлар тугрисида аниқ маълумотга эга булиш лозим.

Ёр участкаларини кварталларга бўлинган ҳолда руйхатга олиш, имконияти булса, кварталлардаги ва жойлардаги майдончалар ичидаги ҳолатларни, шунингдек алоҳида участкалар уртасидаги чегараларни 1:500 масштабда тасвирловчи расмга олиш қисмларидан иборат ишлар амалга оширилса тугри булади. Айрим участкаларни расмга олишда, уни майдончали қисмидан бошланиши, ҳамда улар асосий нукта булишга эришиш мақсадга мувофиқ булади.

Қурилиш буйича мутахассис қурилиш ашёлари тайерланадиган қурилиш жихозларини, конструкцияларни, умуман қурилишни, яхши билиши зарур. Турли ҳолат ва шароитларда асосий материалларнинг белгиларини, уларнинг фойдаланиш ҳолатларини тугри аниқлаш мумкин булмайди.

Бионинг конструкциясини текширувдан утказиш, уларнинг техник холати ва фойдаланиш микдорини аниклаш инвентаризация ишларини амалга оширишда энг кийин ва мухим вазифа хисобланади. Фойдаланиш микдорини аниклаш ижрочидан маълум микдордаги билимга эга булишни ҳамда кенг куламдаги фикрловчи булишни талаб килади. Хар бир конструкциядан фойдаланиш микдорини белгилашда асосий воситани аниклаш, иккинчи даражали, унчалик керакли булмаган холатларни олиб ташлаш керак.

Курилишни инвентаризация килиш даврида унга тегишли барча кисм ва курилишлар, пойдевор, деворлар, тусиклар, улар ертулага тегишли булмаса, каватлар оралиги, том ора ва устки ёпма, ер (пол), эшиклар, деразалар, томлар, ташки ва ички ишлов берилган жойлар, сувокова ва канализация ускуналари, газдан фойдаланиш, иситиш системалари, электрдан фойдаланиш мосламалари, нарвонлар ва бошқалари куриқдан утказилиши лозим.

Фойдаланиш микдори факатгина конструкцияларни аниклаш, килинган мехнатнинг сифатини аниклашда талабчанлик килиш, курилишдаги айрим элементларнинг узаро алокадорлиги, уларга атмосферадан келган таъсирлар, фойдаланиш шароитлари ва бошка холатларга асосланиб аникланади. Курилишни техник руйхатдан утказиш узига хос булган масалалар: яъни унинг таркибини аниклаш, курилишнинг ахволи ҳамда нархини белгилаш, бинолар ва уларнинг жойлашиши сингари холатларни аниклаш оркали амалга оширилади.

Назорат саволлари:

- 1. Кучмас мулк кадастри фанининг ривожланиш тарихи.**
- 4. Кадастр руйхатига олишнинг асосий вазифалари.**
- 5. Ер участкаларини руйхатга олишнинг ахамияти.**

ТУРАР ЖОЙ БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Индивидуал курилган турар жой бинолари.**
- 2. Кўп қаватли турар жой бинолари.**

Куйидагилар яшаш жойи, яъни яшаш холатларига киради:

- а) доимий ошхонага эга ёки эга булмаган бир хонали хонадон (квартиралар);
- б) кундузги ёритилган холатдаги утиш жойлари;
- с) яшаш жойи сифатида фойдаланиладиган ярим коронгу ва коронгу хоналар: улардаги утиш жойлари мавжуд эмаслигидан катъий назар;
- д) доимий равишда уй сифатида фойдаланиладиган ошхоналар, агар улар бир нечта булса: у холда ушбу хонага ошхона сифатида фойдаланиш учун маъкул булган хоналар;
- е) барча турдаги ётокхоналар (общежитиялар), уйда ишловчилар учун ажратилган хоналар, улардан ижара хаки олиниши ёки олинмаслиқдан

катъий назар, шуни хам хисобга олиш лозимки, ушбу хоналар яшаш учун коникарли холатда булганида.

Назорат саволлари:

- 1. Турар-жой биноларининг таркибий қисмлари.**
- 2. Бир ва куп қаватли турар-жой биноларини руйхатга олиш.**

МАЪМУРИЙ БИНОЛАР ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Маъмурий бинолар.**
- 2. Маъмурий-маиший бинолар.**

Ташкилот ва муассасалар ишлаши учун мослаштирилган бинолар идора бинолари деб юритилади. Идора биносининг майдонига ходимларнинг хизмат вазифаларини бажариш учун ажратилган хоналар, корхона маъмурий биноси (масалан хизмат хоналари, хисоб-китоб, режалаштириш, техник ва бошка булимлар).

Назорат саволлари:

- 1. Маъмурий бинолар ва уларнинг турлари тугрисида.**
- 2. Маъмурий бинолардаги технологик процессларга боғлиқликлар.**

МАКТАБЛАР, УКУВ-ТАРБИЯ ВА ИЛМИЙ МУАССАСАЛАР БИНОЛАРИ

ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Умумтаълим мактаблар турлари.**
- 2. Мактабгача тарбия муассасалари.**
- 3. Илмий муассасалар.**

Барча турдаги мактаблар, укув комбинатлари, олий ва урта-махсус укув юртлари, илмий-укув муассасалари жойлашган, шунингдек шу мақсадлар учун қурилган барча бинолар ва қурилишлар мактаблар, укув-тарбия ва илмий муассасалар бинолари хисобланиб, уларда синф хоналари, укув аудиториялари, укув-устахоналари, лабароториялар ва бошка зарурий махсус қурилишларнинг булиши лозим.

Болалар боғчаларининг бинолари укув-тарбия туридаги қурилишлар тизимига қиради.

Назорат саволлари:

- 1. Мактаблар, мактабгача тарбия ва илмий муассасалар ва уларнинг турлари.**
- 2. Мактаблар, мактабгача тарбия ва илмий муассасалардаги технологик жараёнлар ва уларни кадастр руйхатига олишдаги хилма-хиллик.**

МАДАНИЙ ОКАРТУВ БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ КАДАСТР РУЙХАТИГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Маданий окартув бинолари турлари.**
- 2. Маданий окартув биноларини рўйхатга олишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Театр, клуб, кинохона, музей, кургазма заллари, маданият саройи сифатида ишлатиладиган бинолар маданий-окартув бинолари деб ҳисобланади. Шу турдаги бинолар тартибига маънавият хоналари, кутубхоналар, чойхоналар, махсус қурилган спорт заллари ва бошқалар қиради. Бу бинолар шу мақсадлар учун махсус қурилган бўлиши лозим, чунки бу биноларда зарурий ишларни амалга ошириш учун мулжалланган хоналар мавжуд бўлади ва улар махсус қурилади.

Маданий-окартув ишлари учун қурилган биноларнинг асосий майдонига қуйидагиларни киритиш лозим.

- томоша залининг майдонини : ложа ва балконлар;
- оркестр учун ажратиладиган жой;
- кинофильм намойиш этиш жойи;
- фойёе ва тамаддиҳоналарнинг хоналари;
- кургазма воситаларини саклаш учун ажратилган хоналар;
- дам олиш хоналари;
- директор ва унинг муовинларининг хоналари;
- кургазмали воситаларни таъмирлаш ва тиклаш устахоналари;
- кутубхоналар ва маънавият-маърифат хоналари.

Назорат саволлари:

- 1. Маданий-окартув бинолари ва уларнинг вазифалари тугрисида.**
- 2. Маданий-окартув биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатида олишдаги аҳамияти.**

САНИТАРИЯ-ДАВОЛАШ БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Даволаш муассасалари турлари.**
- 2. Санатория бинолари турлари.**
- 3. Санитария даволаш биноларини рўйхатга олишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Касалхоналарга, харбий касалхоналарга, амбулаторияларга, поликлиникаларга, санаторияларга, тугрикхоналарга, диспансерларга, болалар яслиларига мулжалланиб ва махсус мақсадлар учун қурилган, ичларида махсус белгиланган қурилмалар ҳамда техник воситалар жойлаштирилган бу турдаги бинолар – санитария-даволаш бинолари ҳисобланади.

Санитария-даволашга мослаштирилган биноларнинг асосий майдонига палаталар (касаллар ётадиган хоналар), врачлар ва даволаш хоналари, даволаш учун мулжалланган хоналар, қабул хоналари, жаррохлик хоналари, хизмат коридорлари ҳамда кутиш жойлари, курорт хоналари ва бошқалар киради.

Назорат саволлари:

- 1. Санитария-даволаш бинолари ва уларнинг вазифалари.**
- 2. Санитария-даволаш биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги аҳамияти.**

КОММУНАЛ-МАИШИЙ БИНОЛАР ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Коммунал маиший бинолари турлари.**
- 2. Коммунал маиший биноларини рўйхатга олишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Куйидагилар коммунал-маиший бинолар ҳисобланади: аҳолига коммунал-маиший хизматларни курсатишга мулжалланган бинолар, хаммомлар, _ир ювиш жойлари, душхоналар, сартарошхоналар, ошхона-фабрикалар, кийим-кечак тикиш ательелари, маиший хизмат курсатиш ва бошка бинолар. Шунингдек шу мақсадлар учун махсус ва бошка мақсадлар учун қурилган, аммо махсус ускуналар жойлаштирилиб, шу мақсадларда фойдаланиладиган бинолар.

Коммунал-маиший хизматларни курсатишга мулжалланган биноларнинг асосий майдонларига куйидагилар қиради: хаммомлар ва _ир ювиш жойларидаги ечиниш хоналари, ювиш булимлари, алоҳида чумилиш жойлари (номерлар), душхоналар, ваннахоналар, қирларни қабул қилиш, бериш, ювиш ва қуришиш бинолари, дазмоллаш хоналари, сув иситиш қозонлари жойлашган бинолар (масалан ишлаб чиқариш учун иссиқ сувни етказиш қозонлари ва бошкалар), сартарошхоналардаги қутиш хоналари, ошхона, идиш-товок ювиш, махсулот сақлаш жойлари, директор (раҳбар) нинг иш хонаси, маъмурият жойлашган бино ва бинолари, маиший-хизмат курсатиш ательесидаги қабулхона, ишлаб чиқариш хоналари, мудир хонаси.

Назорат саволлари:

- 1. Коммунал-маиший бинолар ва уларнинг вазифалари.**
- 2. Коммунал-маиший биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги аҳамияти.**

САВДО БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ

Режа:

- 1. Савдо бинолари турлари.**
- 2. Савдо биноларини Давлат рўйхатидан ўтказишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Улгуржи ва кутара савдо ишларини амалга оширишга мулжалланган бинолар савдо бинолари тизимида қиради.

Савдо бинолари туркумига куйидагилар қиради: махсус қурилган (универмаглар, савдо қаторлари) ва бошка турдаги қурилиш булиб, уларда махсус мосламалар, ускуналар жойлаштирилиб шу мақсад учун фойдаланиладиган бинолар.

Шу нарсани таъқидланиб утиш уринлики, аксарият ҳолларда савдо бинолари биринчи қаватда жойлашади. Агар савдо жойлари иккинчи ёки учунчи қаватларда бўлса, унинг куча томонидан қурилиб турадиган (оддий ва реклама) махсус ишлов берилган жойларига эга бўлади.

Савдо майдонлари асосан: дорихона, кийим-кечак тикиш жойи (атель), ошхона (очик ёки ёпик турдаги) ресторан, кахвахона сифатида фойдаланилади. Шунингдек савдо майдонига куйидагилар ҳам киради: савдо палаткалари.

Савдо майдонлари асосий ва хизмат (ёрдамчи) булинмаган холда «хоналар руйхатига» киритилади. Ундан пассажлар, савдо расталари, коридорлар, утиш жойлари ва хожатхоналар истисно килинади, улар хизмат майдонига киради.

Назорат саволлари:

- 1. Савдо бинолари ва уларнинг вазибалари.**
- 2. Савдо биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги ахамияти.**

ИШЛАБ-ЧИКАРИШ БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ КАДАСТР РУЙХАТИГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ

Режа:

- 1. Ишлаб чиқариш бинолари турлари.**
- 2. Ишлаб чиқариш биноларини Давлат рўйхатидан ўтказишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Фабрика-заводларга ухшаш корхоналар жойлашишига мослаштирилган, турли йуналишдаги ускуналар урнатилган устахоналар, босмахоналар (типография), нонвойхоналар ва бошқалари жойлаштирилган махсус, шунингдек бошқа мақсадларга қурилиб, уларга мосламалар урнаштирилиб мазкур мақсадларда фойдаланадиган ишлаб чиқариш бинолари ҳисобланади.

Куйидагилар ишлаб чиқариш майдонларига киради: бир йуналишда бўлиб, асосий ва хизмат (ёрдамчи) қисмларга бўлинмаган бинолар, жумладан, асосан эскирган қуримсиз ускуналар билан жихозланган тузатиш устахоналари, ертула ва ярим ертулаларда жойлашган, уй-жойларнинг пастги қисмида урнаштирилган темирчалар ва бошқалардир.

Назорат саволлари:

- 1. Ишлаб чиқариш бинолари ва уларнинг вазифалари.**
- 2. Ишлаб чиқариш биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги аҳамияти.**

ОМБОРХОНА БИНОЛАРИ ВА УЛАРНИ КАДАСТР РУЙХАТИГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Омборхона бинолари турлари.**
- 2. Омборхона биноларини Давлат рўйхатидан ўтказишдаги асосий кўрсаткичлар**

Куйидагилар омборхона бинолари ҳисобланади: маҳсулотларни, ишлаб чиқарилган товарларни ва бошқаларни сақлаш учун ишлатиладиган бинолар. Асосан омборхона бинолари махсус қурилган булади, шунингдек бу типдаги бинолар бошқа биноларнинг бир қисмида, ертула ва ярим ертулаларда жойлашган булади.

Биноларнинг ички қисми оддийгина бўлиб, эшикларни кенг ойналари унчалик катта бўлмайди, айримларида эса умуман ойналари бўлмайди. Уларда маҳсулотларни қабул қилиш ва тарқатиш учун махсус жойлари мавжуд булади, айрим ҳолларда маҳсулотларни қутариб туширадиган мосламалар, ер қисми тупрокли, цементланган, асфальтланган ёки тахта бўлиши мумкин. Аксарият ҳолларда омборхоналарда доимий иситиш мосламалари бўлмайди.

Назорат саволлари:

- 1. Омборхона бинолари ва уларнинг вазифалари.**

- 2. Омборхона биноларидаги технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги аҳамияти.**

ХАЙДОВ ВОСИТАЛАРИНИ САКЛАШ ЖОЙЛАРИ ВА

УЛАРНИ КАДАСТР РУЙХАТИГА ОЛИШ

Режа:

- 1. Хайдов воситаларини саклаш бинолари турлари.**
- 2. Хайдов воситаларини саклаш биноларини Давлат руйхатидан ўтказишдаги асосий кўрсаткичлар.**

Автомобил воситаларини туриши, уларни жорий, майда таъмирлашга ишлатиладиган оддий ускуналар, бетонли ва цементланган ерлар ҳамда ёнгина чидамлик килиб ишлаб чиқилган деворларга эга булган бинолар хайдов воситаларини саклаш жойлари (гараж) киради.

Хайдов воситаларини саклаш жойларининг асосий биноларига куйидагилар киради: устахоналар, маъмурият жойлашган шунингдек асосий ва ёрдамчи биноларга булинмайдиган асосий жойлар киради.

Яшаш жойлардаги кириш жойи, коридор, ювиниш жойлари, хаммомхоналар хизмат хоналарига киради. Бундан даволаш учун белгиланган, ёки хаммомлардаги махсус ажратилган жойлар, хожатхоналар, нарсаларни куйиш жойлари истиснодир.

Тугридан-тугри хонадонларда ва мактабларда мавжуд йулакларидagi тамаддихона ва ошхоналар, кутиш жойлари, козонхоналардан иситиш қурилмалари, ёкилги омборлари, устахоналар яшовчиларга кир ювишга мослаштирилган жойлар, утиш ва саклаш жойлари асосан ертулаларда жойлаштирилганлиги сабабли ва шунга ухшаш бинонинг қисмлари асосий майдонга хизмат қиладилар.

Назорат саволлари:

- 1. Хайдов воситаларини саклаш жойларида бинолар ва уларнинг вазифалари.**
- 2. Хайдов воситаларини саклаш жойларида бинолар технологик жараёнлар ва кадастр руйхатига олишдаги аҳамияти.**

КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ ХОДИМИ КУЙИДАГИЛАРНИ

БИЛИШИ ВА БАЖАРА ОЛИШИ КЕРАК

Режа:

- 1. Кадастр ходими қайси фанларни билиши лозим.**
- 2. Кадастр ходими қандай ишларни бажара олиши лозим.**
  - а) геодезияни, геодезия буйича асосий ускуналарни ва жихозларни, геодезия буйича расмга олиш мумкин булган барча зарурий жихозларни;
  - б) уй-жой, жамоат жойлари, ишлаб чиқариш ва коммунал иншоотларни қуришда ишлатиладиган қурилиш ашёларини;

- с) биноларнинг қисмларини ва улардан унумли фойдаланишнинг усулларини;
- д) смета-молиялаштириш буйича ҳисоб-китобларни ягона баҳоларнинг сметаларини, бинони баҳолаш ва уни рўйхатлашдаги баҳолашда қулланиладиган усулларнинг тартибларини;
- е) шаҳарни ободонлаштириш йўналишига қаратилган йўлларнинг қопламаларини, истироҳат боғлари, хиёбонлар, дам олиш жойлари ва бошқа турдаги иншоотларнинг конструкцияларини;
- ф) қурилиш ва топографик чизмаларнинг асосларини ва чизмада қулланиладиган шартли белгиларни;
- г) йуриқномаларга асосан қурилмаларни рўйхатдан утказиш борасидаги ҳуқуқий асосдаги низомларнинг асосларини;

Кучмас мулк кадастри ходими қўидагиларни бажара олиши керак:

а) ер майдонлари ва қурилмаларни расмга тушириш, эскиз-чизмаларни тузиш, барча конструкцияларнинг элементларини чизиб режалаштириш, малакали техник ҳолатларини тузиш бутунлойдига қурилишнинг фойдаланиш микдорини, уртача оширилган фойдаланиш микдорини белгилай олиш. Айрим конструкцияларга хос бўлган баҳолаш мунособатларни белгиловчи коэффицентларни танлаб олиши;

б) коммунал корхоналар ва шаҳарнинг ташқи ободонлаштириш объектларини мустақил равишда рўйхатга олиш ва баҳолаш;

с) техник инвентаризациялаш ҳужжатларини умумлаштириш ва улар асосида йигма системали маълумотларни ишлаб-чиқиш;

д) ҳуқуқий рўйхатдан утказишда тугри иш олиб бориш;

е) геодезик чизмалардан эркин фойдаланган ҳолда шаҳардаги сметаланган ва сметаланмаган ер майдончаларини мустақил равишда ҳисобга олиш.

Назорат саволлари:

- 1. Кучмас мулк кадастри ходими қўидагиларни билиши керак.**
- 2. Кучмас мулк кадастри ходими қўидагиларни бажара олиши керак.**

БИНО ВА ИНШООТЛАР ЖОЙЛАШГАН ЕР УЧАСТКАЛАРИНИ РУЙХАТГА ОЛИШГА ТАЙЁРЛАШ.

Режа:

- 1. Ер участкалари тўғрисида маълумот.**
- 2. Ер участкаларини Давлат рўйхатидан ўтказиш.**
- 3. Ер участкаларини ўлчаш усуллари.**

Курилиш амалга оширилган ер майдонларини руйхатга олиш курилмаларни техник руйхатга олиш билан чамбарчас боғлиқдир. Маълумки охириги курилмалар жойлашган ер майдончаларида руйхатга олмасдан туриб амалга оширилмайди. Шахардаги ёки аҳоли пунктидаги бундай жойлар квартал қисми деб юритилади.

Ишлаб чиқариш корхоналари, давлат, тижорат ва жамоат ташкилотлари томонидан белгиланган тартибда муддатсиз фойдаланишга берилган, шунингдек яққа фуқораларга уй-жой курилиш учун берилган майдончалар ҳам курилган ер майдончалари ҳисобланади.

Фойдаланувчиларнинг тоифасидан қатъий назар, курилиш учун ажратилган ер майдонидаги фойдаланиш шартли равишда маҳаллий коммунал булимлар билан шартномага асосан ҳужжатлаштирилади, бу ерлар муддатли ёки муддатсиз фойдаланишга берилганлиги ҳисобга олинмайди.

Бу тарикадаги шартномалар тегишли нотариал конторалар орқали тасдиқланган, коммунал булимларда, хусусан давлат техник руйхатга олиш булимлари руйхатидан ўтказилади.

Фуқораларга уй курилиш учун ер майдонларини ажратиб бериш, уларнинг микдорини аниқлаш ҳуқуқи вилоят, шаҳар, туман ва посёлкаларнинг маҳаллий ҳокимиятига берилган.

Ишчилар шаҳарчаларида ер ажратишда ҳал этувчи асосий ҳужжат сифатида шартномалар ҳисобланади: шахсий мулк тарикасидаги яққа тартибда уй-жой курилиш учун муддати белгиланмаган вақтга ажратилган ер тугрисидаги шартнома, олди-сотди шартномалари, ушбу мулкни совға қилиш, шунингдек ворислиги ҳақидаги гувоҳнома, тиклаш ҳужжатлари, халқ судининг мулклиги ва ушбу уй-жой соҳиблиги ҳақидаги қарори ҳисобланади.

Маҳаллий ҳокимиятга тегишли булган, курилиш учун мулжалланган ер майдонлари, шунингдек ташкилотлар, турли Вазирликлар ва бошқармалар, тижорат ва жамоат ташкилотларига ҳамда яққа тартибдаги фуқароларга шахсий мулк тарикасидаги жойларида курилиш қилиш шаҳарни ободонлаштириш қоидалари асосида амалга оширилади.

Шаҳарда руйхатга олишни ўтказишдан олдин, аввало шаҳар ҳудудидаги барча кварталларни уларнинг ички курилишилари, ораликдаги курилиш жойлари ҳамда чегараларини тасвирловчи геодезик суратга олиниши лозим.

Кварталларни суратга олиш аввало уларнинг олдинги кисмидаги чизикларга ухшаш жойларини, сунгра эса хар бир ер майдончаларининг узларига хос холатларини туширишдан бошланади.

Ана шу суратга олиш вақтида улардаги курилиш, мавжуд иншоотлар, ер майдони ва бошка жойлари махсус шартли белгилар билан режада курсатилиши лозим. Бундай суратга олиш услуби мазкур жойдаги алохида ер майдонларини, уларнинг бир куришдаги иш холатларини аниклиги ва богликлигини таъминлайди. Кварталларнинг ахволини суратга олиш 1:500 масштабдаги оддий режаларни тузиш билан якунланади.

Ер майдонларини суратга олиш, чизмаларини тузиш (Абрис) Ер майдонини натурадан олинган унинг барча чегара ва курилишларининг, иншоотларнинг ташки холатидан олинган холатларини уз ичига оладиган схематик расм - чизма - *Абрис* деб аталади.

Абрис кулда чизилади, ундаги барча курилишлар, иншоотларнинг расми хакикатга якин ва масштабга туширилган холда булади. Абрис ер майдонларнинг бош режасини тузишда асосий бошлангиш хужжат хисобланади. Абрисдаги чизмаларга тозалаш ва уларни чизикларини йукотишга йул куйилмайди, айрим узгартиришлар булиши шарт. Абрисдаги чизмаларга янада чирой бериш учун кайта чизма ёки буяшларни амалга оширишга йул куйилмайди. Абрисда унинг тузилган вақти ва тузувчининг имзоси булиши шарт. Абрисдаги мавжуд холатларни айримларига узгартиришлар киритилишида уни алмаштирмаслигининг олдини олиш максадида, уни бюронинг мухри билан тасдиклаб куйиш лозимдир.

Ер майдонининг улчаш ишлари унинг олд кисмини улчашдан ва бу ишни ниҳоятда аник ва тоза утказишдан бошланади. Олди кисм линиясини аник олиниси, ушбу ер майдонининг барча олинган суратларини, асосан оддий килиб айтилганда бошланиш кисм хисобланади. Ер олди кисмини суратга олишда ундаги барча курилишлар, экинлар, тусикларни колдирмаслик керак. Экинзорлар тулик номи билан ёки уларнинг аталиш номларининг бош харфи билан белгиланади (масалан полиз, бог, гулзор ва бошкалари).

Ер майдонларини жойларда кузатувдан утказиш, абрисларнинг тузилиши учун олинган барча асосий ва ёрдамчи хажмларни белгилаш, очик майдондаги ишларга киради. Бу иш абрисни тузиш, унда барча курилишларининг хажмлари, барча ёрдамчи каторларнинг улчовларини якунлаш, майдон олди экин майдонининг ички бузилиши ва бошкалар тугалланганидагина якунланган хисобланади. Факат шундан сунггина «Камерал» деб номланган ишга киришиш мумкин.

Назорат саволлари:

- 1. Муддатли ва муддатсиз ердан фойдаланувчиларга ер участкаларини ажратиш.**
- 2. Ер майдонларини суратга олиш, чизмаларини тузиш (Абрис)**

ЕР МАЙДОНЛАРИНИНГ ХИСОБИ.

Режа:

1. Ер майдонлари хисоби.
2. Ер майдонларини текшириш.

Кадастр хизмати ходимлари томонидан бажарилаётган «камерал» ишларга режаларнинг жойлашиши, яъни дала ишларини калам билан чизилиш, уларни туш билан қайта чизилиши, майдонлар ва майдонларнинг хажмини хисоблаб чиқариш ва бошқа курсаткичлар киради. Шунингдек, унга турли хисоб-китоблар ва таърифлаш курсаткичларини тузиш ишлари киради.

Чизманинг масштаби деб – расмда курсатилган чизмаларнинг хажм муносабатлари, уларга нисбатан тенг хажмдаги микдорларини натурада олинишига айтилади. Чизмада предметнинг тасвирлаш катори, уша каторлардаги натурадан кичик булади ва уларнинг масштаби М 1:500, яъни 500 маротабагача, М 1:100 яъни, 100 маротаба, М 1:10 яъни 10 маротаба кичрайган булади.

Мавжуд белгиланган коидаларга биноан ер майдонинг бош режасини тузиш М 1:500 килиб, яъни 500 баробарга кичрайтириб 1 сантиметри 500 сантиметрга ёки 5 метрга тенг булади.

Ер участкаларини хисоблаш усуллари ва ишларини текшириши. Канчалик ер майдони қабул қилинган масштабда аниқ чизилган бўлса, унинг айрим қисмлари ва бутун майдонини хисоблашга утиш шунча аниқ ва тез амалга оширилади.

Ер майдонини хисоблашнинг қуйидаги уч услуби мавжуд:

1. Геометрик (формадаги) формуладаги ер майдонини аниқ натура маълумотларга асосланиб хисоблаш усулидир. У натурада олинган ер майдони улчовини белгилаб беради.

2. Таккослаб улчаш усули булиб, унда майдонини улчаш учун унинг каторларининг узунлиги зарурдир. Бу усул математик формулалар асосида, аниқланган булиб, у олдиндан аниқ бўлган натура маълумот амалга оширилади.

3. График усул, бунда хисоблашни амалга ошириш учун, хусусан қурилишлар катори ва хисоблаш режаси улчовлари асосий уринни эгаллайди. График усулни амалга оширишда чизмаларнинг аниқ бажарилиши натура маълумотларини аниқлиги муҳимдир.

Учбурчакли майдонларнинг аниқ хисоб-китоб натижалари ярим периметрлар, Герон формуласи деб номланувчи формуласини беради.

Ушбу формула билан ер майдони:

$$S = \sqrt{p(p-a)*(p-b)*(p-c)} \quad \text{булади.}$$

бу формуладаги а, b, с, уч бурчакнинг томонларини, р-эса, ушбу уч бурчакнинг ярим периметрининг $(a+b+c) : 2$ га тенглигини билдиради.

Назорат саволлари:

- 1. Ер участкалари чизмаларини жойлаштириш ва масштабни танлаш.**
- 2. Ер участкаларини ҳисоблаш усуллари ва ишларини текшириш.**

КУШИМЧА КУРИЛИШЛАРНИ КАДАСТР РҲҲАТИДАН УТКАЗИШ

Режа:

- 1. Қўшимча бириктириб қурилган қурилишлар.**
- 2. Бириктириб қурилган биноларни Давлат рўйхатига олишга тайёрлаш.**

Рўйхатдан утказиш ишларини натурада амалга оширишда қурилишнинг улчовини утказиш асосий элемент ҳисобланади, яъни дала ишларининг асосий асосини ташкил этади. Бу иш қурилиш амалга оширилган ер майдонини рўйхатдан сунг бажарилади.

Қурилишни амалга оширишда фойдаланилган барча қурилиш ашёларининг бирламчи рўйхатини тузиш, уларнинг фойдаланилган микдорини аниқлаш, қурилишни улчашга ҳамроҳлик қилади. Қурилишнинг улчовини утказиш даврида, бу ишларни нафакат уни олдинги қисми, балки орқа қисмидан ҳам иш олиб борилади. Бу эса, уларнинг ҳажмини ҳамда деворининг калинлигини аниқлашда ёрдам беради. Улчовни олиб борганда охириги улчовлар олдинги қисмнинг урта буйли одамнинг елкасига тенг қилиб олинади.

Олд қисми (фасад) деб деворнинг калинрок қисмини, шу уй учун яхши (тугри) булган девори билан кесиш жойи аталади.

Қурилишнинг бу жойи гиштларни юкорига қаратиб жавонсимон (полочка) ёки қийшиқрок терилишига боғлиқдир. У қурилишнинг олд қисми қандай меъморий ишлов берилганига боғлиқдир. Айрим ҳолларда, яъни кесишув жойи киши буйидан юкорида жойлашганда ва у бинони орқа қисмини улчашда халакит бериши мумкин. Бу ҳолда улчов қесим қисми йуналишига қараб улчанади, бу эса, уз навбатида шу жой учун унинг баландлигини тугри аниқлашга кумаклашади. Улчовни амалга ошириш давомида турли чиқиш-қириш, тугри жойлар майдончалар қайта улчаниб, улар режага киритилади.

Ойналар ва деворларнинг жойлари, улар оралигидаги деворлар, устунлар, чиқиб қолган жойлар ва бошқа меъморий қисмлар бир жойдан олиниб улчанади. Улар алоҳида улчовлар билан эмас, яъни қисмга булиб улчамасдан, балки ушиб бориш йули билан улчанади. (бунга ораликдаги улчовлар киритилади). Охириги улчовлар уларнинг ҳажмини улчашда турли натижа бериш сабабли, улар умумий микдорга солиштирилади.

Ушбу улчовлар билан бир вақтда қурилишнинг режадаги баландлиги ҳам улчанади. Буни эса, бу бинонинг ички қисмидан баландлиги ҳисоблаш орқали такоза қилиб аниқлаш лозимдир. Бу ҳолатда бино қаватлари ва чердагида копламаларнинг калинлиги ҳам ҳисобга олинади. Чордақларнинг

калинлигини эса, икки кават оралигидаги ички баландликни белгилаш оркали аниқлаб олиш мумкин булади. Яъни умумий баландлик микдоридан каватлар оралигидаги баландлик микдори ажратиб олинади ва шу билан чордак кисмининг баландлиги аниқланади.

Айрим биноларнинг тизилма хажмини деворлар ёки уларга яқинроқ булган паропет деворлар ва поллардан фойдаланиб, унинг баландлигини полдан 1 метр ёки 1.3 метр қилиб улчаш оркали аниқлаш мумкин булади.

Барча улчовлар уларнинг хажми навбатма-навбат равишда режага ҳар бир сантиметрига қадар аниқ белгиланиб борилади. Катта асосий режаларда эса бу нарса ҳар бир метрига қадар, яъни 0.01 метрга қадар белгиланади. Эшик қутиси булмаган, аммо арқ билан бирлаштирилган биноларни улчашда, арқ оралигидаги масофани улчаш зарур булади. Агар унинг узунлиги 150 см дан кам ёки умумий девор узунлигининг яримидан кам булмаса, у ҳолда бу бинони ягона ҳисоблаш керак.

Деворлардаги чиқиб қолган жойлар микдори 5 см дан кам булса улчанмайди, агар 5 см дан ортиқ булса, у ҳолда улчанади ва режага киритилиб, унинг хажми умумий майдондан олиб ташланади.

Бино ичидаги пандонинг печкагача, бирор бир трубаларга, устунларга ва чиқиб қолиш жойларига эга булиб, унинг микдори 5 сантиметрдан ортиқ булса, унда буларнинг хажми бинонинг умумий майдонидан олиб ташланади. Ошхоналардаги овқат пишириш жойлари, ҳаммомхоналардаги ванна устунлари ва санитария-техника ускуналар ҳожатхоналардаги техник мосламалар бу биноларнинг умумий майдонлари хажмидан ажратиб олинмайди.

Назорат саволлари:

- 1. Асосий ва қушимча бириктириб қурилган бинолар.**
- 2. Қурилишдаги биноларни улчаш.**
- 3. Қурилиш фондлари.**

БИНОЛАР ВА ИНШООТЛАР МАЙДОНЛАРИ ВА ХАЖМИНИ

ХИСОБЛАШ.

Режа:

- 1. Бино ва иншоотлар майдонлари ҳисоби.**
- 2. Қурилиш ҳажми ҳисоби.**

Ақсарият ҳолларда қурилишлар ва алоҳида булган бинолар тугри чизмага эга буладилар. Аммо инвентаризация утқизиш давомида эса, қийшиқ чизикли бинолар ҳам учраб туради. Бундай ҳолларда, бу ҳолдаги фигураларни оддийроқ чизикли қисмларга булиш, уларнинг ҳар бирини ҳисоблаб чиқиш ва натижаларини қуйиш лозим булади.

Турли каватли булган қурилишларнинг хажмини уни бир неча қисмга булиб ҳисоблаш амалга оширилади, бунда уларнинг баландлиги ҳисобга олинади. Бунда бинонинг каватлилиги факатгина унинг асосий қисмини аниқлаш оркали белгиланади. Ана шундай ҳолларда қурилишнинг бошқа

кисмлари: ертулаларни ёритиш учун ажратилган жойлар ва казоларнинг хажми алохида ҳисобланади.

Курилишнинг чердак билан копланган кисмини ҳисоблаш биринчи каватнинг тенг булган кисмини ташқари кисмига полидан юкорисига олинган холда ҳисоблаб 1-каватнинг соф полидан юкоригача булган баландлигига купайтириб топилади. Томнинг белгиланган кирраларини бузган холда чиқиб турган ёритиш жойлари турлича ҳисобланади ва тулигича умумий хажмга кушилади.

Бионинг верандаси, томбури, эрнери ва бошқа кисмлари, асосан улар бионинг асосий курилишдан чиқиб туради. Унинг фойдали майдонини ошириб курсатади. Шунга кура улар ҳам алохида-алохида ҳисобланиб сунгра умумий бино хажмига кушилади. Биноларда мавжуд булган очик балконлар, кичик жойлар ва канотларнинг хажми, унинг умумий хажмига киритилмайди.

Ертула ва ярим ертулаларнинг хажми бионинг горизонтал туришдаги 1-каватли кополдан юкори холатига тенглаштирилган полдан 1-каватгача булган кисми асосида ҳисобга олинади. Бинолар ертулаларнинг эгаллашда, деворларини курмасдан турган холда (уларнинг майдони) ертулаларнинг майдони деворларининг ташқи холати билан, уларнинг копламаларига қадар булган жойларини ҳисоблаш билан белгилаб аниқланади. Шундай қилиб ертула ёки ярим ертулали бионинг умумий хажми ертула ва яримертулалар хажмини кушилиши билан ҳисобланади.

Деворларнинг ташқи холатдаги ахволи қалинлиги ундаги штукатурка, сувоки ёки копламаларнинг қалинлигини аниқлаш орқали белгиланади.

Уй-жойга ва жамоат жойларига мослаб курилган биноларнинг кушилмаси билан ҳисобланади. Уларнинг чердак кисмлари эса, техник мақсадлар учун фойдаланилади ва унинг хажми умумий бино хажмига кушилмайди.

Назорат саволлари:

- 1. Бинолар ва иншоотлар майдонларини ҳисоблаш.**
- 2. Бинолар ва иншоотлар хажмининг ҳисоби.**

РУЙХАТГА ОЛИНАДИГАН БИНОЛАР ВА ИНШООТЛАРДА ФЙДАЛАНИЛАДИГАН АСОСИЙ КУРИЛИШ АШЁЛАРИ

Режа:

- 1. Табиё курилиш материаллари.**
- 2. Ёғоч материаллар.**
- 3. Металл ва металл конструкциялар.**
- 4. Бетон ва темир бетон конструкциялар.**

Хар бионинг холатини ва нархини белгилаш учун, уни куриш учун ишлатиладиган жихозлари конструктив элементларини, фойдаланиш

чикимлири ва унинг сабабларини хисобга олган ҳолда қурилишни нархлай олишни билиш шартдир.

Қурилиш жихозларини аниқлай олиш, уларни бошқа қушилмалардан фарқлай билиш, ҳар икки ҳолатда ҳам тушунчага эга бўлиш шарт. Ҳар хил ҳолатдаги, шароитдаги бинодан фойдаланиш ҳолатларини, бу биноларининг мустаҳкамлигини, ташқи атмосфера таъсирини аниқлай олиш зарур.

Ёғоч материаллари: Уй-жой қурилишда қўл ҳолларда терак, ель, пихта ва шунга ухшаган тахталар учрайди. Бундай қурилишларда хвойлилардан ташқари бошқа турдаги дўб (ғужум), ясень, пипа (ок қайин) ва дарахтлардан ҳам фойдаланилади. Маълумки тахта материаллари қурилишларда болор, васса, чизикли йуналишлар, қоплама юпка тахтачалар, ойна ва деразалар усти бирлашмаларини ҳосил қилиш учун қўпроқ фойдаланилади.

Болор-бу дарахтнинг тўғри қисмидан олинган диаметри 16 сантиметрдан катта, қалинлиги 16 сантиметр узунлиги эса 4,5 метрдан кам бўлмаган ёғочларга айтилади. Агар ушбу ёғоч тўрт томонидан текислаб, тўртбурчак ҳолатга қелтирилиб қурилишда фойдаланилса, унда брус деб номланади. Агар шу ёғочнинг факат икки томон текислаб қурилишда фойдаланилса, бунда «лешин» деб юритилади. Болор буйига икки қисмга бўлиб арраланса, унда «пластина»лар юзага келади, агар ушбу ёғоч бир нечта қеракли қалинликда бўлган қисмларга бўлиб арраланса, уларнинг номини умумлаштириб тахта деб юритилади. Тахталар қесишмаган, ярим қесилган ва тоза қесилган ҳолатларда фойдаланилади.

Қесилмаган тахталар деб, иккала томонида турли қикиш жойлари бўлганларга, яъни ишлов берилмаган тахталарга айтилади. Тулиғича ён қисмлари олинмаган тахталар ярим қесилган тахта деб юритилади. Брусни тулик тозалаб, ундан қисмларни қесиб олиниши тоза қесилган тахталар деб юритилади. Ундан қикқан қолдиқлардан, шунингдек қатта қолдиқлардан қичик бруслар ҳамда рейқалар тайёрланади.

Қалинлиги 19 миллиметрга қадар бўлган тахталар «Тен» деб аталади. Бир томони қолга ишлатиш учун мослаштирилган, иккинчи томони эса қийшиқ бўлган тахталарга «ғарбий» деб айтилади.

Тош ва тоғ тўрдақилар: Қурилишда тош турдаги материаллардан асосан ва тез-тез оҳақлар ва қумлар ишлатилади. Оҳақ тош деб номланувчи тошларнинг тури уйларнинг қойдеворларини қуйишда, хужалиқ қурилишларининг деворларини қуришда ишлатилади.

Қурилишда қум, шағал тоши (ғравер) ва тўпроқ қўпроқ ишлатилади. Шағал тоши ва қум тоғ тошларининг шамолда емирилиши ва туқилишидан юзага қелувчи материаллардир. Бундай қумларнинг доноларини қатталиги 0.15 дан 5 мм га қадар бўлади. Шағал тошининг қатталиги эса 5 мм дан 15 мм гача бўлади. Тўпроқ ҳам худди шунингдек тоғнинг бўзилишидан юзага қеладиган қурилиш ашёсидир, унинг асосий қисмини ердан олинган асослар, яъни (минераллар бирлашмаси) ташқил этади. Тўпроқ сув билан бирлаштирилганида «суяқли» ҳолатларга тушади, у қоппоқ яъни эғилувчан бўлади. У қурилганида уша шаклини сақлаб қолади, аммо сувли жойларда эса, яна узининг лой ҳолатига келади.

Юкори даражадаги иссиқлик булган ҳолатларда лой тошсимон каттик жисмга айланади. Шу сабабли лойдан ясаган пишиқ гишт курилишда энг куп ишлатиладиган материаллардан бири ҳисобланади. Шунини таъкидлаш уринлики, бу турдаги пишиқ гишт табиий тошларга караганда анча чидамли булади. Шу билан бир каторда пишиқ гишт тошларга нисбатан иссиқликни камрок утказиш хусусиятига эгадир ҳамда оддий тошларга караганда чидамлироқ булади.

Осилувчан курилиш материаллари: Курилишда купрок ишлатиладиган осилувчан материалларга оҳақ цемент ва курилиш тупроги киради.

Оҳақ – бу оҳақ тошининг қисмларни ташкил этади. У юкори иссиқлик даражасида (800-1000⁰С) тошни парчалаш орқали олинади. Бу турда олинган оҳақ «шпилка» номи билан юритилади.

Цемент – бу кам жойларда тошга айланишни тезлаштириш хусусиятига эга булган курилиш материалидир. У узининг мустаҳкамлиги ва сувни утказмаслик хусусияти билан ажратиб туради. Сунъий тошни юзага келтиришда асосий восита ҳисобланади унинг таркибига яъни бетонни юзага келтириш учун кум ва шагал тошлари ёки майдаланган тошлар кушилади.

Металдан ясалган конструкциялар: Маълумки курилиш ишларида темир блоклардан, томларни ёпиш учун туника булинмалардан, ойналар, деразалар ва печкаларнинг усқуналаридан, санитария-техник усқуналардан (марказлаштирилган истиш тизими, сувокава, канализация, газ таъминоти ва бошқалар) фойдаланиш кенг тарқалиб кетган.

Чуян блокларга куйидагилар киради: икки тавровли, бир тавровли блоклар, швеллерлар ва бурчакли мосламалар (фермалар), уларнинг тугри ҳолатдагиси, тиклари туртбурчак ҳолатдагилари, юмолоклари бурчаклилари ва бошқалари шулар жумласидандир.

Назорат савоолари:

- 1. Табиий ва сунъий курилиш хом ашёлари.**
- 2. Бинолар ва иншоотларда ишлатиладиган курилиш хом ашёлари.**

БИНОЛАР ВА ИНШООТЛАРНИНГ ФОЙДАЛАНИШ МИҚДОРИНИ БЕЛГИЛАШ.

Режа:

- 1. Биноларнинг физик емирилиши туғрисида маълумот.**
- 2. Биноларнинг техник ҳолатини аниқлаш.**

Фойдаланиш миқдорини аниқлаш ижрочидан маълум бир билимларга эга булишни ва ниҳоятда катта миқдордаги тушунчали булишни талаб қилади. Курилишнинг, бинонинг фойдаланиш миқдорини белгилашда инвентаризация утказувчи шахс айрим тусатдан юз берадиган таъсирлардан, конструкцияларнинг хақиқий ҳолатини тугри аниқлаши шартдир.

Бинони инвентаризация қилишда, шартли равишда курилишнинг барча қисмлари куздан кечирилиши лозим. Яъни курилишнинг пойдевори, цоқол,

деворлари, пардеворлари, ора ёпмалари, том ёпма ва чердакли ёпмалари, поллари, дераза-эшиклари, ички ва ташки пардозлари, сувокова ва канализация ускуналари, газдан фойдаланиш, иситиш системалари, электрдан фойдаланиш мосламалари, нарвонлар ва бошкалари алохида куриқдан утказилиши лозим.

Курилишнинг фойдаланиш микдорини (%) ҳисобида белгиланувчи етти даражаси куйидагилардир:

1. Яхши ҳолатда - фойдаланиш микдори 0 дан 10 % гача;
2. Кониқарли ҳолатдагиси - фойдаланиш микдори 11 дан 20 % гача;
3. Уртача кониқарли ҳолатдагиси - фойдаланиш микдори 21 дан 30 % гача;
4. Тулиқ кониқарли ҳолатда булмаган - фойдаланиш микдори 31 дан 40 % гача;
5. Кониқарсиз ҳолатдагиси - фойдаланиш микдори 41 дан 60 % гача;
6. Туқилиш ҳолатдагиси - фойдаланиш микдори 61 дан 80 % гача;
7. Яроксиз ҳолатдагиси - фойдаланиш микдори 81 дан 100 % гача;

Бионоларнинг шартли узок муддатли фойдаланиш микдори 60 йил ҳисобланади. Уртача шартли фойдаланиш микдори биринчи 20 йилда, яъни биринчи учдан бирида хар йилга 1 % дан, 21 йилдандан то 40 йилгача, яъни иккинчи учдан иккинчи даврда хар йилга 1.25 % дан, охирга қисмда 41 йилдан утганидан кейин хар йилга 1.5 % дан фойдаланиш микдори белгиланиб борилади.

Зарурий микдордаги ҳолат, яъни урта фойдаланиш ҳолатида биононинг узок туриши 150 йилга бориши мумкин. Бунда фойдаланиш микдори: биринчи 50 йилгача 0.4 % дан, 51 йилдан 100 йилгача булган даврда 0.5 % дан ва ниҳоят 100 йилдан юқори даврида 0.6 % дан қилиб белгиланади.

Назорат саволлари:

- 1. Бинолар ва иншоотларнинг таркибий қисмлари (пойдевор, цокол, девор, пардевор, ора ёпма, том ёпма, чердакли ёпма, пол дераза, эшик, ички ва ташки пардозлар)**
- 2. Бинолар қисмлари бўйича фойдаланиш (яроклилик) микдорини аниқлаш.**

ПОЙДЕВОР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ.

Режа:

- 1. Биноларнинг пойдеворлари турлари.**
- 2. Пойдевор материаллари.**

Пойдевор – деб қурилишнинг ер устида жойлашган, унинг босимини ерга бериб турувчи қисмига айтилади. Пойдеворнинг асоси бўлиб ернинг мустаҳкам, қурилишнинг босимини кутара оладиган, унинг совук олишига йул қуймайдиган қатлами ҳисобланади.

Пойдеворнинг пастки текисланган ҳолати қурилиш тилида «*пошка*» (подошная) асоси деб юритилади. Пойдевор қурилишнинг энг муҳим, тупрок қатламида беркитилган қисмидир. Унинг нархи умумий қурилиш қийматининг 20 фоизи микдоригача бориши мумкин. Пойдевор қуйидаги турда бўлади, булар: а) блоклар; б) ленталар ёки девор тарикасидаги узулмас; в) столба ҳолатдаги; г) арикчали ва бутунлай ҳолатларда бўлади. Материалларига қараб эса, тошли, бетонли, темирбетонли, қозикли ва бошқа номларда бўлади.

Назорат саволлари:

- 1. Пойдеворнинг вазифаси ва турлари.**
- 2. Пойдеворнинг материаллари ва унинг физик емирилишини белгилаш.**

ЦОКОЛЬ, ДЕВОР ВА ПАРДЕВОРЛАР.

Режа:

- 1. Цокол тўғрисида.**
- 2. Девор ва пардеворлар тўғрисида.**

Цоколь - деб деворнинг ер билан тик ёки пойдевор билан тенг бўлган қисмидан 1- қаватнинг полига қадар бўлган қисмига айтилади. Цоқольнинг асосий белгиланиши, вазифаси деворни механик бузулишлардан асраш, ҳамда унга утишни таққиклашдан иборатдир.

Цоқоли қаватни, унинг олдги қисмини меъморий ишлов беришга ишлатишга аралаштириш мумкин эмас, чунки у бинонинг бир қисм қурилиши тушунчасига олиб бормаслик лозим.

Бино қурилиши ташқи деворларнинг асосий вазифаси ички хоналарни атмосфера ва табиий таъсирлардан сақлаш, қопламалар тусиқлар ҳамда томнинг конструктив оғирлигини зиммасига олишдан иборатдир. Деворлар исикликни утқазмайдиган, исикни қабул қилувчи ва мустаҳкам бўлиши

керак. Деворларнинг нархи курилиш нархининг купрок кисмига тенг булади, яъни у умумий 15 % дан 50 % гача булиши мумкин.

Деворнинг курилиш учун оддий ва пишган гишт, пахса, чупкорили, бетон тошлари, тахта ва сунъий тайёрланган плиталар ишлатилади.

Деворларнинг иссиклик манбаи ёки кабул килиш холатлари деб, унинг иссикликни ютиб, иссиклик даврида уни саклаш ҳамда совишда аста-секин уни кайтаришга айтилади. Куздан кечириш даврида барча деворлар ва цоколлар деформациясида эътиборни каратиш лозимдир, хусусан ёриклар ва бошка камчиликларга купрок эътибор берилиши максадга мувофик булур эди. Чунки купол равишдаги ёрилишлар бинонинг чукишнинг далолатидир. Бу шуни амалга оширишда бинонинг кайси кисми чукаётганлигини аниклаш мухимдир.

Цокол ва деворларнинг фойдаланиш микдорининг купайиши ҳам грунтларнинг намлиги, бинонинг баландлигини грунтнинг намли жойларда булишига карамасдан олиниши, гидролизациялашнинг ёки умуман йуклиги уй курилиши даврида йул куйилган айрим камчиликлар мавжудлиги, асосан юкори кисмидаги сувнинг пойдеворни ювиб туриши сабаб булади.

Тусиклар .Курилиш жойларида катта хажмдаги пенобетонли, гипсоволокнисли плиталардан тусиклар ташкил этилади. Тусиклар бошка конструкцияларга нисбатан камрок микдорда ишдан чиқади. Чунки улар атмосфера таъсирига учрамайдилар, салбий таъсир курсатувчи жойлардан химояланган холатда булади, улар факат пардозлаш ишларини утказишда фойдаланилади, тугрироги ишлатилади холос. Хожатхона ва ювиниш жойлардаги тусиклар тезрок ишдан чикиш хусусиятга эга булади. Шу сабабли уларни янада диққат билан куздан кечириш лозимдир.

Назорат саволлари:

- 1. Ташки ва ички деворлар ва пардеворлар.**
- 2. Деворларнинг вазифаси, материаллари ва уларнинг физик емирилишини белгилаш.**

ОРА ВА УСТКИ ЁПМАЛАР

Режа:

- 1. Ора ва устки ёпмалар турлари.**
- 2. Ора ва устки ёпмалар материаллари.**

Ёпмалар деб бинони баландлиги буйича каватларга, пол ости ва чердак кисмидан ажратиб турувчи конструкцияларга айтилади. Ажратгичлар (ёпмалар) уз вазифалари ёки белгиланишларига караб куйидаги турларга булинадилар:

- а) подвал усти;
- б) биринчи каватни ертуладан ажратувчи (каватлараро);
- в) чердаклиси, яъни бинонинг юкори каватини чердакдан ажратиб турувчи.

Каватлараро ёпма мустахкам ва узок сакланувчанлик хусусиятлари билан бир каторда, овоз утказмаслик хусусиятларига ҳам эга булиши лозим.

Каватлараро ёпмадаги исикликни утказиш хусусияти унчалик эътиборга мойил эмасдир. Бир бинодаги каватларнинг барчасида хусусиятлари сингари температура доимий бир хил ҳолатда булади. Каватлар уртасидаги ажратмалар болорлардан кучли блоклардан ташкари, брусларни мойлашдан (ёки том билан айлангириб коплаш) ва болорларни, соф полни кейинги каватдан ажратишда фойдаланилади.

Ёпмаларнинг чердаклиси каватлараросидан узининг куйидаги хусусиятлари билан фарк килади : уларга тоза пол ва унга куйилган болорлар булмади яна бир хусусияти шундаки улардан исикликни саклаш хусусияти булиши талаб килинади. Камрок огирликни узига олганлиги сабабли, чердакли ажратмалар блоклар уртасидаги масофанинг камайиши ёки ошиши хисобига унчалик мустахкам булмадлиги хам мумкин айникса уларнинг (яъни ёпмаларнинг) кай ҳолатда куйилиши бу ҳолда жуда муҳимдир.

Темирдан ясалган ёпмаларга тегишли блоклар хам худди тахталиларга ухшаш куйилади. Бунда тулдирувчи сифатида бетон плиталари гиштли кушилмалар ва бошкалари ишлатилади.

Темир бетонли ёпмалар темир бетонли блоклардан ва шулар сингари плиталардан ташкил топади. Монолит темир бетонли ёпмалар узининг ягона максадли тизимини курсатади ва каватлар уртасидаги майдонни тулигига коплайди.

Уй-жой сифатида курилган биноларнинг ёпмалари индустриал усул билан амалга оширилади. Яъни темир бетон бирлашмалари билан ёпилади. Металли ва темирбетонли ёпмалар асосан куп этажли уйларда ишлатилади улар шунингдек ертула усти ёки сув иситиш тизимларида хам копланди чунки бу ерларда тез ут олувчи (ёнувчи) ёпмаларни жойлаштириш мумкин эмас.

Назорат саволлари:

- 1. Ора ва устки ёпмаларнинг вазифаси ва турлари.**
- 2. Ора, устки ёпма конструкцияларнинг физик емирилишини белгилаш.**

ПОЛЛАР.

Режа:

- 1. Пол турлари.**
- 2. Поллар таркиби.**

Поллар аввало мустахкам, текис, камтешикли, оловга чидамли, сув утказмовчи, исикликни утказмайдиган, овозга ва газни ишлатишда ниҳоятда мустахкам утказгичсизлик ҳолатида булиши лозим.

Поллар куйидаги турда булади: тахтали (платик тахтали), устахоналар паркетли ҳолатидаги, ленолиум ва унинг турли ҳолатдагилардан, шунингдек цементли, мазойкали, керамикали плитачалардан, асфальтли бетонли ва бошка турларда.

Тахтали поллар деб, фрузали поллар юритилади. Бундай ҳолатдаги полларнинг тахталари переметр асосида бир текисда куйилади, у асосан бинонинг переметрга мосланади.

Энг огир холатларда тахталар алохида холдан бирлаштирилади, шунда улар ягона текисланган холга келади.

Паркетли полга ёткизиладиган ёпиштирилгичли тахталар каттик дарахтларнинг тахталаридан ясалади (яъни дуб, бун ва бошкаларидан), Айрим холларда мурт холатдаги тахталардан ясалган полнинг паркетлари (тахталалари) хам учрайди. Соснадан ясалган паркет тахталалари узларининг чиройли ва расмсимон чизиклари билан ажралиб туради.

Цементли пол бетонли тайёрлама устига цементдан тайёрланган коришмасига мрамарнинг булакчалари кушилиб ёткизилади. Бундай кушилмадан ясалган полга мазойкали пол деб аталади. Сув утказмаслик ва гигиеник поларни яратиш учун керамикали плиталардан фойдаланилади.

Асфальтли поллар бу шу траздан сув утказмаслик, камрок иссиклик утказиш (яъни цементларга караганда ёки мазойкаларга караганда) хусусиятга эга булган турдаги поллардир. Асфальтли пол албатта бетонли асосга ёткизилади.

Кушимчалар(бирлашмалар) Эски тошли уйларда, биноларда копламалар аскарият холларда тошли ёки гиштли коплама-кушилмалар сифатида курилган. «Сводгот»ли копламалар узларининг юксак даражадаги мустахкамлиги, узок муддатга чидамлилиги ва фойдаланишдаги уртача холатларда камрок фойдаланиш микдорига эга булиш билан ажралиб туради. Аммо, айрим холларда, яъни биноларни кайта режа асосида ишлатишда кушилмаларнинг бузилишига йул куйилади, бу билан унинг конструкциясини бузилишига имконият яратилади. Масалан: Айрим холатларда бинонинг фойдали кисмини кенгайтириш максатида кушилма плиталаридан асос талаб килинади. Бундай ноурин куйилган талаблар натижасида кушилмаларнинг тез ишдан чикишини тезлаштириш ва хатто бузилишига сабаб булади.

Назорат саволлари:

- 1. Полларнинг вазифаси ва турлари.**
- 2. Пол конструкцияларининг физик емирилишини белгилаш.**

АРКАЛАР, ТОМЛАР.

Режа:

- 1. Аркалар тўғрисида.**
- 2. Томлар тўғрисида.**
- 3. Арка ва томларнинг материаллари.**

Хар кандай бинонинг томи учта астсий элементдан ташкил топади. Бу курилиш тизилмаси, копланиш асоси ва обрешеткалардир. Копламалар (кровля) томни атмосферадан тушадиган турли ёгин-сочинлардан саклаш учун мулжаллангандир. У курилишни ёгингарчиликлардан асраса курилиш тизилмаси коплама учун таянч вазифасини бажаради ва корли ёки ёмгирли огирликларни уз зиммасига олади.

Копламалар, яъни томларни ёпгичлар метали булинмали листлардан астоцементли плиталардан, шифрдан, рулонланган коплама

материалларидан, черепицалардан иборт булиши мумкин. Шунингдек томларни коплашда юпка метал куюлмалардан, асбестцементли юпка копламалардан, дроночли, тахтали, тесовли ва бошка копламалардан фойдаланилади.

Томни коплаш учун зарур булган тукималар (обрешеткалар) бруслардан ёки тахталардан ясади ва улар страпилаларга жойлаштирилади. Металдан, асбестцементли, шифрли, ва бошка дондар копламалар билан томни беркитишда, уларни металдан ёки ёгочдан ясалган тукималарга ёткизилади. Агар томни тугри килиб юпка куйилган пулотли котишмалар ёрдамида коплашга тугри келса, унда тукимидаги тахтачаларнинг оролиги 15-20 сантиметрдан ошмаслиги лозим. Яъни томда турган одамнинг пошнаси камида 2 та бруслар оралигида булиши шарт, бунда одамнинг огирлигини деформациядан холос килиш тугри булади.

Бирлаштирилатган томнинг копламаларини тутиб турувчи мосламалар (решеткалар) нинг оролиги 0.5 метр баъзан эса ундан хам камрок булиши талаб килинади. Руберий, толь ва шунга ухшаш материаллар билан том коплашда эса, решетка (поллар) тукималар жуда тигиз булиши шартдир.

Томнинг копланиши кисмидаги асосий мослама вазифасини бажарувчи булиб страпила хисобланади. Улар икки турга булинади, яъни катламли ва осилувчи. Катламли страпилалар хар икки томонида хам туташ жойдан ошмаганида ишлатилади, бу уй-жой куришда жуда кенг таркалган.

Агар деворлар оралигидаги масофада белгиланган талабларга жавоб берса, катламли страпила куйишга имконият булмаса, у холда осилувчи страпилалар куйилади. Бундай страпилаларнинг узига хослиги шундаки, уларга илдириш имконияти булиши лозим. У курилишнинг пастки кисмидан олинган деворда олинади. Куйилган устунларнинг сонига караб ва томнинг шаклидан келиб чиккан холда уларнинг холати бир, икки ва турт скойли, яримвалмовли, мансардли ва бошкаларига булинади. Бинонинг деворларини, сув окадиган трубаларнинг ва бошка конструкцияларнинг емирилишига таъсир курсатувчи омиллар албатта куздан кечирилиши шарт. Чердакда эса, курилиш оёқларининг айрим деталлари, копламанинг тутун чикариш трубалари ва бошка зарурий жихозлар тулигига куздан кечирилиши лозим.

Чердак копламасидаги юриш тахтачаларини махсус тупроклар билан беркитилганлиги, у ердаги деразаларда ойна мавжудлигини куриш зарур булади.

Курилишдаги зарурий фойдаланиш имкониятлар мавжудлиги у тугрисидаги ёзма хужжатда ва унга берилган бахода уз аксини топмоги лозим.

Назорат саволлари:

- 1. Аркалар ва томларнинг вазифаси ва турлари.**
- 2. Арка, томларнинг физик емирилишини белгилаш.**

ДЕРАЗА ВА ЭШИКЛАР.

Режа:

1. Дераза, эшик, витраж, витриналар турлари.

2. Дераза, эшик, витраж, витриналар материаллари.

Дераза мавжуд бинога ёруглик бериш ҳамда уни шамолатиш учун зарур булган мосламадир. Деаразани урнини тулдириш учун унинг кутиси ёки рамкаси, бирлашмали ускуналар ойна куйиш ва подоконник ишлатилади.

Деразанинг кутиси йигулувчи ва тиралувчи ҳолатларда булади. Йигилувчи дераза кутиси девор курилаётганда белгиланган жойда куйилади. Тиралувчи ҳолатдаги дераза кутиси эса, девор гишталари терилиб булингач, махсус ажратилган жойга жойлаштирилади. Йигма дераза кутилари намли жойга куйилиши сабабли тез чирийди, уларни алмаштириш ҳам анча машакатли булади. Бу турдаги деразалар деворларнинг чукиши ва курилишдан шикастланиши мумкин, шунга кура уни жойлаштиришда девор билан оралигида маълум микдордаги очик жой колдирилади. Йигулувчи дераза кутисининг кенглиги чекланганлиги сабабли, у киш ва ёзги даврлардаги зарурий ораликни кенгайтириш имкониятини бермайди ва бу уз навбатида хонани совушига олиб келади.

Деразанинг жойлаштирилиши кимирламас ва улонмали ҳолатларга булинади. Очилиш элементларига караб, деразаларнинг жойлаштирилиши бир ва икки улонмалига ажралади.

Дераза олдини белгиловчи (подоконник) жойга асосан 5-6 см калинликдаги тахта куйилади. Айрим ҳолларда, хатто тошли, бетонли ва бошка турдаги подоконниклар ҳам учраб туради.

Эшик кути ёки рамка, эшик полотноси ва бошка зарурий элементлардан ташкил топади. Эшиклар ички ва ташкиларга булинади, улар бир ва икки каватли, тулигича тахтали, деразали, столлярли, оддий (яъни дуродгорлар томонидан ясалган) ҳолларда булади. Эшикнинг филенгоптли матодан ясалган урама ва филенготдан ташкил топади. Филеноплар клейли тахта (баъзан эса, улар фоперадан кесиб олинади) дан ясалади. Ташки эшикларга шу тарикадаги филенкслар куйилади, бу нарса вертикал ҳолатда булганида чикиб туради.

Оддий ишлов берилган эшиклар плонкали шпонкаларнинг учги кисмига жойлаштирилади. Бу эшиклар номерланган бир катор тахталарни узаро бирлаштириш йули билан плонкаларга ёпиштирилади. Плонкалар булмаган ҳолларда эса, унинг урнида шпонкаларни, яъни кесилган тахталарни (брусча холдагиларнинг) ишлатилиши мумкин. Юкори ва пастки кисмлари грунтланган тахталардан эшиклар «локонилик» деб юритилади.

Эшик ва деразаларни куздан кечириш давомида кадастр, улар билан бирлаштирилган бошка конструкциялар элементларга, уларнинг фойдаланиш микдорига эътиборни кучайтириш холда бинода у ёки бу ҳолатда куйилишига эътибор бериш лозим. Узига диккатни жуда кам тортадиган деворларнинг ёриклари, бинонинг шу кисмдаги деворларида жойлаштирилган девор улагичлари (перемичка) га босимни кучайтириши, ойна ва эшик кутилариининг ишдан чикишига асосий сабаб булиши мумкин.

Назорат саволлари:

- 1. Дераза ва эшикларнинг вазифаси ва турлари.**
- 2. Дераза ва эшикларнинг физик емирилишини белгилаш.**

ИСИТИШ, СУВ, КАНАЛИЗАЦИЯ, ЭЛЕКТР, ТАРМОКЛАРИ.

Режа:

- 1. Мухандислик коммуникация тармоқлари турлари.**
- 2. Мухандислик коммуникация тармоқлари материаллари.**

Иссикликнинг келиши асосларига қараб, икки турга бўлинади, яъни марказий ва маҳаллий.

Маказий иситишнинг асоси бўлиб иситиш марказлари, бу ҳолда иситишнинг асоси бўлиб иситиш марказлари, бу ҳолда иситиш бериш маълум бир узокликдан узатилади ёки иситиш қозони ушбу бинонинг узига, баъзи ҳолларда эса унга яқин жойларда урнатилади. Инвентаризация утказилганида иситишнинг асоси жойлашган манзил аниқ курсатилади. Бу нарса ёки ҳолат бинонинг нархланишига уз тасирини курсатади, яъни бинода иситиш қозони жойлаштирилган бўлса, унда бинони қиймати анча ошади. Агар унда марказлашган иситиш тизилмаси ёки бир неча бинога бир иситиш қозони урнатилган бўлса унда бинонинг нархи анча пасаяди.

Марказлашган иситиш тизилмасини тушиниш ва унинг фойдаланиш микдорини аниқлаш бу соҳада маълумотга эга бўлишни талаб қилади. Шунга қура тугалланмаган ёки тuzатилмаган марказлаштирилган иситиш тизими бор биноларни қуриқдан утказиш, бунда усқуналарнинг қизиқ кетмаслигини аниқлаш, шу билан биргаликда бошқа қамчиликларни аниқлаш уларнинг сабабларини эса уй-жой бошқармасининг иситиш бўйича техник ходими билан ҳал этиш шарт. Айрим эски уйларда қлорофирли иситгичларни қуриш мумкин. Бундай иситгичлар ҳам марказлашган иситгич тизилмасига қиради.

Иситиш даврида кадастрлаштирилганида ёрилиш ёки тешилиш, шунингдек барча ташқи қисмларни, хусусан турли қаландликда бўлган печқаларнинг устки қисмларини, уларнинг қаландлиги қолдан юқорига қараб 2-2,3 метрча бўлганида диққат билан қуриқдан утказиш тавсия қилинади. Печқаларнинг бирор-бир жамоат иситмаси, шу томондаги қаналларнинг қикиши ишламаслигидан дарак беради.

Назорат саволлари:

- 1. Иситиш, сув, қанализация электр тармоқлари ва уларнинг вазифаси.**
- 2. Мухандислик қомуникация тармоқларининг физик емирилишини белгилаш.**

КАНОТЛАР (ҚРЫЛЬЦО), ЗИНАПОЯЛАР ВА КУПРИҚЧАЛАР.

Режа:

- 1. Қанотлар тугрисида.**
- 2. Зинапоялар тугрисида.**

Яшаш учун қурилган биноларнинг 1-каватининг поли ер сатхидан баланд килиб қурилади. Бир кавватли уйларда ички бинолар билан мулоқатда, алоҳида бўлиши учун ташқи зинапоялар айрим ҳолларда эса қириш жойларида қурилади. Уйга қириш жойи тошли ёки тахтали бўлиши мумкин.

Қуп кавватли бинолардаги зинапоялар зарур жойларда ташқарисидаги қириш жойи бўлмаслиги ҳам мумкин. Бундай қуп кавватли уйларда биринчи ва бошқа кавватларга қутарилиши зинапоялар тизими орқали амалга оширилади. Бундай уйларнинг техник ҳолатини ақс эттирувчи ҳужжат тайёрланганида, бу ҳужжатда қириш жойнинг шу ҳолат уз ақсини топиш лозим.

Тошли (норвонлар) зинапояларнинг қийишган блоклари темирдан ёки темирбетондан ясалган ва у «*косоур*» деб номланади.

Тахтадан ясалган зиналар тахта балконларидан ясалган бўлиб, улар «*гетива*» лар деб аталади.

Яшаш жойларида ва жамоат жойларида (шу мақсадда қурилган биноларда) қурилиш материалларидан, темир бетондан, темирдан ва бошқа нарсалардан ясалган зиналар учрайди.

Зинапоялар бинонинг муҳим конструкцияси сифатида белгиланган миқдордаги қийишиқликда ва қиприксимон ҳолда урнатилади, шу сабабли улар тез ишдан қикмайди. Лекин энг қикқик, қуринмас узғаришлар ҳам, улар қандай бўлишидан қайтий назар улар техник белгиларда уз ақсини топиши лозим ва бу уларнинг фойдаланиш ақволи бошқа конструкцияларниқига қараганда б масалан тусиқлар, ойна ва бошқалари, анча қурқинқлироқ бўлиши мумкин.

Отмоқсқа- бу қурилишнинг ташқари қисмидаги ёмғир ва қор сувларини цоқолдан ажратиб олиш, цоқоль ва пойдеворни муддатидан аввал ишдан қикишини олдини олиш учун қийшайтириб қурилган мосламадир. У қуюқ ғрунтдан ёки муштақкам босилган қуёндан ясалади, ҳамда унинг қуприксимон мосламаси ҳар турли тошлардан, пишиқ ғиштдан, асфальтдан ва бошқаларидан бўлиши мумкин.

Ағар бинода отмоқсқа бўлмаса, бу ҳол албатта инвентаризация ҳужжатларида уз ақсини топиши қерақ.

Назорат саволлари:

- 1. Зинапоялар, қрылцо, атмоқсқаларнинг вазифалари ва турлари.**
- 2. Зинапоя қрылцо, атмоқсқаларнинг физик емирилишини белгилаш.**

БИНОНИНГ ПАРДОЗ ИШЛАРИ.

Режа:

- 1. Ички пардоз турлари.**
- 2. Ташқи пардоз турлари.**

Шу нарсани алохида таъкидлаб утиш уринлики, айрим курилишлардаги бинонинг якуний ишларининг нархи ниҳоятда юкоридир. Бу эса кадастрдан бинони якуний ишларининг сифати ҳамда техник ҳолатига жуда ҳам диққат билан ёндашишга мажбур қилади. Курилишнинг якуний ишларининг сифатини аниқлаш, унинг баҳолаш нормасини тугри олинишига муҳим фактор бўлиб хизмат қилади.

Бинонинг ички якуний ишларига, унинг ички қисмидаги деворлари ва шифтларини текслаб рангдан чиқариш қиради. Яшаш учун қурилган биноларнинг ташқи қисмининг якуний ишлари уларнинг ташқи деворларини шпукатурка ва водоэмулсия билан, айрим ҳолларда эса, бошқа мустаҳкамрок турадиган ранглар билан қоплаш, шунингдек мамар тошчалари билан ишлов бериш ҳамда бинонинг деразаларига ойналарни қуйиб чиқиш сингари ишлардан иборатдир. Агар бинолар тахтали бўлса уларнинг ташқи якуний ишлари кенг тарқалган усул, яъни қуюқ ёгли ярқирок ранглар билан бўёқдан чиқариш ишларидан иборат.

Назорат саволлари:

- 1. Пардоз ишларининг вазифаси ва турлари.**
- 2. Ички ва ташқи пардоз ишларида физик емирилишни белгилаш.**

КУРИЛИШНИ ИҚТИСОДИЙ БАҲОЛАШ.

Режа:

- 1. Биноларни баҳолашда қулланиладиган асосий факторлар.**
- 2. Биноларнинг тулик тикланиш баҳосини аниқлаш.**

Санитария техник ишлар. Хар бир уйдаги канализация тизими ювиб чиқаришга мослаштирилган санитария усқуналари, писскуарлар, ювиниш жойларидан, нотоза сувларни уйдан ташқаридаги аҳоли жойларидан ташқарига чиқадиган канализацияга уловчи труба қувурларлардан иборат бўлади. Канализациянинг қувурлари турувчи, чиқарувчи ва тортиб олувчи турларга бўлинади.

Турувчи қувурлар деб- вертикал ҳолатда яъни тик ҳолатда турувчи қувурларга айтилади. У бинонинг тулик баландлигига тенг ҳолда ҳамда бир хил бўлади. Чиқарувчи қувурлар орқали, ювиниш жойларининг сувоқоваси, писсуарлар ва бошқалари канализацияга уланади.

Барча санитария усқуналари сувга уланиш усқуналарига эга бўлиши, бу усқуналар эса шартли равишда утқазувчиларни такларида ёки усқуналар билан бирга бўлиши шарт. Ушбу сувни утқазувчи мосламалар чиқинди сувдаги хидларни усқуналар орқали бино ичига қиришининг олдини олади.

Бинодаги санитар-техник усқуналарни қуздан кечиришда бочка, унитаз ва ювиш қувурларининг тузатилганлигига эътибор бериш керак бўлади. Бу усқуналарнинг носозлиги бинода намгарликни юзага келтиради.

Фикримизнинг якунида яна бир бор шуни таъкидлаб утиш уринлики, биноларнинг конструкцияларини билмасдан туриб, уларни инвентаризация қилиш мумкин эмас. Шу борада ёки унинг фойдаланиш микдорини тугри баҳолай олади, балки уларнинг руйҳатини ҳам туза олмаслиги мумкин.

Курилишдаги материаллар ва конструкцияларни билиш инвентаризация ишининг аниқлашда зарурдир, чунки бу нарсалар аниқлашдан ташқари, билимни муҳим эътиборни, кузатувчанликни ва тажрибани талаб қилади.

Баҳолашни тайинлаш. Кадастр томонидан қурилишга берилган баҳо давлатнинг заруратларига ишлатилади. Ушбу берилган баҳо амортизация чегирмаларининг асосий ҳисоби деб юритилади. Кадастр томонидан берилган маълумотлар баҳоларга асосланиб хужалик ташкилотлари, узларининг тизимида булган бинолар учун солиқ ва рентасини тулайдилар. Шунингдек кадастр берган баҳога асосланиб уй сохиблари билан буладиган ҳисоб-китоблар амалга оширилади.

Кадастр томонидан берилган баҳога биноан давлат солиғи, сугурта тизимларига сугурта туловлари берилади, шунингдек ёнгин ёки бошқа табиий офат юз берганда эса, бинонинг сохиблари юқори ташкилотлардан сугурта маблағларини олишга ҳақлидир.

Бинонинг тугри баҳоланишига қараб давлатнинг маблағлари тугри сарфланади, ёки маблағларнинг давлат хазинасига тушиши амалга оширилади. Бинонинг баҳолашнинг, хусусан унинг фойдаланиш микдори маълум қоидаларга асосланган ҳолда на факат яққа ҳолда, балки унинг қисмлари алоҳида белгилаш билан ҳам амалга оширилади.

Яна шу ҳолатдаги бинонинг умумий ва қисмий курсаткичларининг мавжудлиғи, улардан кенгрок фойдаланишга имконият яратиб беради. Масалан: бинонинг қуйган қисмига ҳақ тулашда, сугурта микдорини белгилашда, капитал таъмирлаш микдорини белгилашда ва бошқа ҳолларда.

Қурилиш жихозларининг баҳоларини белгилашда баҳолаш нормалари жойларда турли усулда тасдиқланар эди. Маълум булишича ушбу маълумотлар ва баҳолар бу ҳолларда факатгина бинонинг аниқ баҳосига яқинлаштирилади.

Баҳолаш усуллари-қурилишнинг ҳақиқий ҳолатига берилган баҳо билан элементлари, яъни жадвалдаги баҳо уртасида фарқ булганида, уйи кубатурали ва квадратли услубдаги баҳога солиштирилади.

Баҳолаш услублари. Кубатуралари услубида баҳолашда, баҳолаш нормасини M^3 (метр куб) қийматида ишланади ва белгиланган қурилишнинг маълум услубида қурилишни унинг кубига қупайтириш лозим.

Элементли баҳолаш услубида конструктив элементларнинг нархларини руйхатидан олинади ва у конструктив элементларнинг тегишли сифати, қурилишидаги унинг қийматида қупайтирилади, уларнинг йигиндисини эса уз баҳоларини белгилайди.

Ушбу услубларни такозо қилиш баҳолашнинг қуйдаги яқунларига олиб келади: Кубатура усулининг элементли услубидан ижобий фарқи шундаки, бу усулда шу иш қурилганида у оддий амалга оширилиши, шу билан биргаликда вақт тежалиши аниқланади. Масалан ушбу усул билан кичик ҳажмдаги қурилишлар элементли услубга нисбатан 5 маротаба, янада мураккаб қурилишлар ундан ҳам тезрок баҳоланади.

Шу нарса аниқланганки, белгиланган баҳолаш усуллари асосида барча баҳолашнинг лозим булган биноларнинг камида 20-25 фоизини кубатура услубида баҳолаш мумкин булади.

Кубатура услубида баҳолашнинг камчилиги шундан иборатки, бу услубда куп микдордаги биноларни баҳолаш учун, қурилишнинг ҳар турдагиларини баҳолашга турли факторларни аниқлаш, уларни қурилишнинг ҳар 1м^3 га таъсирини аниқлаш лозим.

Уз-узидан маълумки, оддий кубатурали баҳолаш услуби асосида баҳолашни, қурилишнинг баҳолаш микдорига тугри келмайди, бунинг натижасида баҳолаш жадвалдаги тузатувчи баҳолаш коэффицентларни ишлатган ҳолда баҳоланаётган бинонинг зарурий руйхатини тузишга тугри келмоқда.

Назорат саволлари:

- 1. Санитария техник ишлар.**
- 2. Баҳолашни тайинлаш.**
- 3. Баҳолаш услублари.**

БИНОЛАРНИНГ БАХОСИНИ ЙИРИКЛАШТИРИБ КУРСАТУВЧИ

ТУПЛАМЛАР ТИЗИМИ.

Режа:

- 1. Биноларни баҳолашда қулланиладиган қулланмалар.**
- 2. Биноларни физик емирилшини белгилашда қулланиладиган КМ ва К.**

Бино ва иншоотлар баҳосини йирик қилиб тупламларни ишлаб чиқиш тизими. Биноларнинг баҳосини йириклаштириб курсатувчи тупламларни, уларнинг умумлаштириш жамгармасини белгилаш тугрисиддаги хужжатлар марказлашган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси ва унинг қошидаги қурилиш ишлари бўйича қумита томонидан мавжуд 10 та ҳудудлар ва 4 та об-ҳавоси махсус булган туманлар ҳисобга олинган ҳолда ишлаб чиқарилгандир. Қолган 9 та ҳудудлар учун маълумотлардаги коэффицентлар қуллаш кузда тутилган.

Ушбу тупламдаги курсатгичлар асосида тарихий бебаҳо биноларни баҳолаш кузда тутилмаган, уларнинг нарсалари мавжуд смета ёки баланс баҳосида юритилади, лекин ушбу нархлашлар ҳозирги кундаги нархларга мослаштирилган бўлиши шарт.

Уй жойларни, қомул ва жамоат биноларининг ягона улчов бирлиги бўлиб 1м^3 куб (кубметр) ва 1м^2 (метр квадрат) олинади, бошқа фойдаланиш бинолари учун эса, 1м^2 фойдали майдони олинади. Биринчи, иккинчи, учинчи ва туртинчи ҳудудий бўлинмалар учун 19 фоизли, бешинчи учун 20 фоизли, олтинчи еттинчи ва саккизинчилари учун 22 фоизли туккизинчисига 25 фоизли ва унинчисига 27 фоизли қурилиш харажатларининг нақладнойлари қабул қилинган.

Биноларнинг баҳолаш қийматига шунингдек қуйидагилар ҳам киритилгандир: 2 фоиз микдорда лойиҳалаш-қидирув ишлари учун;

курилаётган бинонинг маъмуриятини саклаш ҳамда техник назоратини амалга ошириш учун 0.7 % микдориди, ишчиларга меҳнат бай ҳақ тулашни амалга ошириш учун 2.5 % микдориди, генерал тузилманинг учунчи қисмини социал, яъни ишчиларнинг яшашлари учун вақтинчалик яшаш жойларини барпо этиш, қурилиш механизмларини, транспорт воситаларини ва мулкни, унинг ёшига қараб 2.7 %, атроф муҳитни ободонлаштириш йулларини эпокга келтириш, ушбу ҳудудларни тозалаш, қучишдан кейинги таъмирлаш ишлари ва саклаб қолиш учун 3 %, вертикал ҳолатдагиларни режалаштиришга 3 %, майдонларни қуқаламлаштириш учун 2 %, майдонларни ажратиш ҳаражатларига 0.1 % ва жами 14 %(фоиз) ҳаражатлар амалга оширилади.

Барча баҳолаш нормативларда туккизта асосий элемент ва конструкциялар, уларнинг муҳим урни ҳақидаги ҳолатлар қузда тутилгандир. Булар:

1. Пойдевор;
2. Деворлар ва тусиклар;
3. Қопламалар;
4. Поллар;
5. Том қопламалари;
6. Ораликлар;
7. Якуний ишлар;
8. Ички санитария-техник ва электро-техник мосламалар;
9. Бошқа ишлар.

Ҳар хил турда булган бошқа қолган барча конструкциялар ана шу курсатилиган туккизта элементларнинг бирига киритилади.

Баҳоловчи шахс бинонинг мустаҳкамлик ҳолатини яхши билиши ва ундан фойдаланиши лозим. Чунки, мустаҳкам ҳолатдаги биноларни баҳолаш, ҳамда уларга баҳолаш нормаларини тугри ишлатиш унинг мустаҳкамлиги асоси сифатида олинади. Ана шу сабабларга қура баҳолаш нормасида конструкцияларнинг тулик эмас, балки қисқартилган тавсифлари берилгандир, чунки охириги мустаҳкамлик гуруҳига киритиб қуйилгандир.

Ички санитария-техник ва электро-техник ишларининг баҳолари баҳолаш жадвалида тушунтириб берилгандир. Шунга асосан баҳолаш даврида бирор бир вариантни ҳисобга олиш ёки бошқа бирини ҳисобга олмаган ҳолда баҳолаш босимини қушиш мумкин булади.

Бино ва иншоотларни баҳолашда муҳим урин тутадиган факторлар. Мавжуд ҳар бир бинонинг нархини белгилашда асосий восита булиб хизмат қилади:

- мустаҳкам ҳолатдалиги (конструктив схемаси);
- сифат (оддий ва юқори сифат якунлаш ишлари);
- қурилиш ҳажми;
- ҳудудий пояси;
- об-ҳаво, муҳитига боғлиқлиги буйича райони;
- қисмлиги (олдин ёки кейинлиги) ва бошқалари;

Қурилишнинг барча баҳо ҳолатлари унинг мустаҳкамлигини аниқлашда тубда курсатилган гуруҳларга булинади: Бундай булинишларда унинг

мустахкамлиги, барча қурилишнинг мустахкамлиги унинг деворлари табиий гиштлардан, тошлардан ёки йирик блоклардан бўлиши, деворларнинг ва фойдаланилган қурилиш материалларининг калинлиги ва конструкциядан каътий назар биринчи гуруҳга киритилиши мумкин. Унинг қопламалари темир бетондан бўлганда ҳам. Агар қурилишнинг қопламалари тахтадан ёки махсус ишланган махсулотдан бўлса, уни икинчи гуруҳга киритиш мумкин бўлади.

Бу ҳақида қуйидаги схема аниқроқ маълумот беради.

Мустахкамлик руҳлари	Конструктив элементлар			
	Пойдеворлар и	Деворлари	Тусиклари	Қопламалари
I	Тошли, темир бетонли	Махсус мустахкам бўлганлар, Тошли (табиий, гиштли, йирик блокли)	Темир бетонли	Тахтали, Асбестоцементли, черепицали
II	Тошли, темир бетонли, бутабетонли	Оддий, тошли (табиий тошлардан ясалган гиштли) йирик бетонли, йирик панелли	Тахтали, аралаш, шунгдек тошлар билан алмаштирилган метал болорлар.	Пулатли, асбестоцементли, черепицали
III	Тошли, темир бетонли, бутабетонли	Тошли, барча турдаги гишт ва шлана-блоклар, гишт ва йунилмаларнинг қушимчалари	Тахтали, аралаш, шунгдек тошлар билан алмаштирилган метал болорлар.	Пулатли, асбестоцементли, черепицали
IV	Тошли, темир бетонли, бутабетонли	Тахтали, қирқилган бруссимон ва ташқаридан қумсувок ёки қопламали, аралаш (гишт ва тахта)	Тахтали	Пулатли, асбестоцементли, черепицали
V	Тахта стуллар ёки мослама устунлар	Тахтадан ясалган қарқасли ёки ташқи қисми шланабетон сифатида ишланган қарқас плитали, тахта қесилмалари ва ташқи қисми штурқурқасиз, қушма шитли, аднолли, фалверкли	Тахтали	Пулатли, асбестоцементли, черепицали
VI	Тахтали стуллар	Қарқасқамишли ва бошқа енгиллироқлари	Тахтали	Толли, рубироедли ва тахтали.

Биринчи 4 гуруҳда мутахкамланган курсатгич булиб бир турдаги конструкциялар, пойдеворлар, тошли, темирбетонли ёки бутабетонли уларнинг конструкцияларини мустахкамлиги кузда тутилганлар.(Лентасимон, йигма, гиштли, устунлар жамлама ва бошкалар).

Йириклаштирилган курсаткичларда бинонинг узаро ажралиш ва кутариш икки турда кузатиш. Кузда тутилган булиб, улар баҳоланишида анча фаркга эгадилар, шу сабабли оддий ва юкори баҳоланишга ажраладилар. Юкори сифатли курилишларга куйидагилар киради: амалга оширилган, хоналар ва утиш жойларидаги паркетлари, ошхоналардаги тахтали жойларнинг рангланиши, санитария (кисм) булинмаларидаги ва зиналардаги, зина олдидаги майдончаларни керамикали котишма ёки кайта ишланган кумдан булса ҳамда санитария кисми тудигича коплама ишлар керамикадан ясалган плиталардан булганида.

Об хавоси узгарувчан ёки тез таъсирчан булган худудлар, жойлардаги биноларнинг баҳоланиши, унинг баҳоланишига муҳим таъсир курсатувчи даражалар (температура)холатига боғлиқдир.

Бундан кейин, даражалари (температура) холатидан келиб чиққан холда, ушбу худуд, жой (районлар)даги биноларнинг баҳоланишини конструктив қарорлар асосида амалга оширилади. Бундай холатлар юзага келганида бинонинг пойдеворини тиклашга эътиборни қаратиш, яъни (ер катламинининг музлаш чуқурлуги), деворларга (уларнинг калинлигига), кровли билан копланиши ва чердакнинг копланиши, курилишни иситиш учун килинган харажатлар, шунингдек кишки даврда ишлатилиши учун сарфланадиган харажатлар билан бирга кушилиб ҳисобланади.

Йириклаштирилган курсаткичларда биноларни баҳолаш жадвалида курсатилганидек, яъни биринчи поясдаги худудий ва иккинчи шароити (об-хавоси) нинг холати ёмон булган худудлардаги биноларни баҳолашда (кушимча киритиш ёки камайтириш) борасидаги узгартиришлар киритилади. Биринчи шароит (об-хавоси) нинг ахволи огир деб ҳисобланаган худудлардаги биноларнинг баҳолаш даврида кушимчалар миқдори узгаради, сабаби шундаки бу худудларда ер катламининг музлаш миқдори анча баланд булади, шунингдек бу худудлардаги биноларнинг деворларининг калинлиги оширилади, уларда кучайтирилган иситиш тизилмаси урнатилади, ҳамда кишда ишлаш учун ажратиладиган маблағ миқдори оширилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бино ва иншоотлар баҳосини йирик килиб тупламларни ишлаб чиқиш тизими.**
- 2. Бино ва иншоотларни баҳолашда муҳим урин тутадиган факторлар.**

БИНОЛАРНИ КАЙТА ТИКЛАШ КИЙМАТИ, БИНОНИНГ УЗИНИ ВА УНДАГИ КОНСТРУКТИВ ЭЛЕМЕНТЛАРНИНГ ФОЙДАЛАНИШ МИҚДОРИНИ БЕЛГИЛАШ.

Режа:

1. Биолар ва иншоотларнинг таркибий қисмлари.

2. Бино ва иншоотларнинг конструктив элементларига нисбатан физик емирилишини белгилаш

Курилишларни техник кадастрлаш давомида унинг тикланиш, яъни қайта тиклаш баҳоси ва уларни фойдаланиш миқдори баҳо ҳолда белгиланади.

Техник кадастрнинг тушунчаси бўйича қайта тиклаш баҳоси мазкур бинони бошланғич ҳолатига келтириш учун буладиган харажатлар миқдори билан белгиланади. Бундай бинони қайта тиклаш харажатларини пул миқдорида ҳисоблаб чиқариш, шу давридаги пул қийматининг ҳаракатланиши билан амалга оширилади. Ҳисобланган биноларнинг қайта тикланиш қийматидан, унинг фойдаланиш миқдорининг олиб ташланиши, уша баҳоланиш бирлигидаги бинонинг фойдаланиш миқдорисиз ҳисобланишга олиб келади.

Биоларни баҳолашда қуйидаги ҳолатда иш олиб борилса мақсадга мувофиқ булади: Яъни уни баҳолашни, бинонинг баҳоланадиган қисмини техник қуриқдан утқириш, бунда унинг барча конструктив элементларини тулигича қурсатиш лозим. Шундан кейин унинг барча элементларини қисқача ҳолатларининг рўйхати энг сунги талаблар билан амалга оширилади.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, баҳолаш нормасини танлаш ушбу ишни амалга оширувчи шахсдан баҳолаш жадвалини билишни уларнинг ҳар бирига хос булган характерли белгиларни билишни талаб қилади. Бу нарсалар баҳолаш жадвалига, баҳоланувчи объектини яқинлаштирилган ҳолда такқосланиб, унинг барча узига хос булган белгиларини аниқлаш, аввало бу бинонинг мустаҳкамлик гуруҳига, қурилишни нимага мослаштирилганига, ташқи деворларнинг материалларига, ҳажми, унинг қаватлиги ва бошқа белгиларига қараб баҳоланади.

Бу ҳолдаги биоларни баҳолашда шундай иш қуриш лозимки, барча конструктив элементларини баҳолаш бинони баҳолашдаги юқори қурсаткичлардан фойдаланишга тўғри келсин.

Биода мавжуд булган барча конструкциялар алоҳида-алоҳида олиниб, уларнинг миқдори 5 % гача йириклаштирилган ҳолдаги фойдаланиш миқдори аниқланади.

Фойдаланиш миқдори қанчалик «0» га қараб борса, уни шунчалик аниқроқ белгилашга ҳаракат қилиниши керак. Бинони баҳолаш ишларини амалга оширишда конструкцияларнинг фойдаланиш миқдорини аниқ белгиланиш, барча элементларни солиштирма ҳолатдагилиги муҳим урини эгаллайди. Бу иш барча ҳолатларни ҳисобга олинган ҳолда, конструкцияларнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлаб, биодан фойдаланиш ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

Биоларнинг узок муддатларга мослаб қурилганлигига яқинлаштирилган ҳужжатлар бу борада ёрдам ҳужжатлар сифатида бўлиши мумкин. Лекин қурилишнинг узок муддатга мулжаллаб қурилганлиги

тугрисидаги хужжатлар, унинг фойдаланиш микдорини белгилишда аникловчигина булиши мумкин холос.

Шу нарсани унутмаслик керакки, хеч качон бинолар тулик фойдаланиш микдорини йукотгунига кадар ишлатилмайди. Бинонинг фойдаланиш холати тугаган деб, бинонинг фойдаланиш микдори 75-80 % га етганида, яъни унинг асосий махсулоти хисобланадиган деворлари ишдан чикканида, бундай бинода яшаб булмаганида ва уни таъмирлаб булмаганидаги холати хисобланади. Бундай холатга тушган бинолардан фойдаланиш хам хавфлидир.

Хар бир бинонинг деворлари энг мустахкам кисмларидан бири хисобланади, уларнинг мустахкамлиги хамда узок муддатга мулжаллаб курилганлигидан биноларнинг кай даражада фойдаланишга мулжал килиб курилганлигини белгилаб берувчи асосий манба хисобланади.

Бинодаги бошка конструкцияларнинг фойдаланиш микдори, коидага асосан улар, бино деворларинидан фойдаланиш давомида бир неча бор алмаштирилади, факат бундан деворнинг фойдаланиш муддатидан купрок давр давомида хизмат килиш имкониятига эга булган тошли пойдевор истиснодир.

Куйидаги келтирилган бинодан фойдаланиш муддатларини унга таъсир этувчи холатлардан келиб чиккан холда, бинодан фойдаланиш даврида уларни профилактик таъмирланишдан ва бошкаларидан келиб чикиб аниклаш усуллари белгилаб берилгандир.

Хар бир конструктив элементнинг фойдаланиш микдори аникланганидан кейин, уни курилишнинг фойдаланиш микдорини тулалигича аниклашдан муносиблиги, уларнинг фойдаланишдаги умумий урнини бир оз камайтириш оркали белгиланади. Бу нарса эса, элементларнинг (бинонинг элементларининг) умумий курилишдан фойдаланиш микдорини белгилашдаги характерини аниклашда кузда тугилади.

Курилишнинг техник холатларини руйхати тузилиб булингач, барча элементларнинг фойдаланиш микдорлари аникланганидан сунг, шунингдек конструкцияларнинг бу борадаги муносиб урнини аниклангандан кейин, бахолаш жадвалидаги холатларга хакикий холатдагиси кушилади, улар тулигича бир-бирига тугри келмаслиги мумкин, шунда конструкцияларнинг бутун курилишга нисбатан фойдаланиш микдори хисоблаб чикарилади.

Аникланган фойдаланиш микдори кайтадан белгилаш микдорининг киймати, бахолаш коэффицентлардан холда белгилаб олинади.

Назорат саволлари:

- 1. Биноларнинг кайта тиклаш киймати ва бахолаш тартиблари.**
- 2. Бинонинг узини ва ундаги барча конструктив элементларнинг алохида фойдаланиш микдорини белгилаш ва бахолаш.**

КУРИЛИШЛАРНИ КОНСТРУКТИВ ЭЛЕМЕНТЛАРИГА НИСБАТАН БАХОЛАШ.

Режа:

1. Бинолар конструктив элементлари.

2. Алохида конструктив элементларини баҳолаш.

Кубатурали усулда тугри келмайдиган курилишларни, ягона баҳолашнинг йириклаштирилган баҳо бериш конструкциялари оркали баҳоланади. Конструкцияли баҳолашдан олдин эса, бинонинг барча конструкциялари куздан кечирилиши ва уларнинг фойдаланиш микдори белгилаб олинishi лозим.

Шу билан бир каторда конструктив элементларининг улчовлари, этакларга булинган холда, 1 сантиметрга кадар аниқликда, бинонинг вертикал баландлигини эса 5 см гача булган майдон аниқлиги ва деворларининг калинлигини аниқлаш оркали амалга оширилади.

Элементли баҳоланаётган хар бир курилишнинг баҳолаши борасида алохида далолатнома тузилади. Мустакил равишда тузилган бу холдаги далолатномаларда: биноларнинг умумий кубатураси, ер тула ва кушимча курилишлари, мазкур далолатномада бинонинг кимга тегишлилиги, улардан фойдаланиш холатлари, фойдаланиш ва мулкдорлиги тугрисидаги, бинонинг курилиш вақти курсатилиши, курилишга умумий қискача характеристика (тавсиф) берилиши, унга кушимча қурилган бинолар, бинонинг истиш ва сув билан таъминлаш тизими, канализация электр ёритиш, газ ва лифт билан таъминланиши ва бошқа нарсалар қиритилиши лозимдир.

Баҳолаш далолатномасининг асосий қисми булиб, конструкциялар хақидаги тавсифнома ва бинонинг курилиш баҳоси, унга кушимчалар ва булинмаларнинг конструкцияларига берилган фойдаланиш микдорини ҳисобга олинган холдаги холатлари қиради.

Биноларни баҳолаш далолатномасига шунингдек баҳолаш жадвалида конструктив элементларнинг жойлашишини ифодаловчи кубатурали баҳолашдаги холатлари зарур булади.

Бундай баҳолашда бинонинг пойдевор, деворлари, поллари, ора ва том ёпмалари, эшик ва деразалари оралиги, ички санитар-техник, электрик, газ, канализация, сувокова ва электр ёритиш ускуналари ва бошқалар ҳамда бошқа ишлар (зинапоелар, куприксимон туташмалар) ҳисобга олинади.

Пойдеворлар: Пойдевор қандай материалдан ташкил топганлиги ҳамда унинг конструкцияси аниқланади: Пойдеворнинг тукилиш (куйилиши) ни аниқлаш учун, хусусан унинг ҳажмини белгилашда ёрдамчи жадваллардан фойдаланиш мумкин булади. Ушбу жадвал пойдеворнинг подошли жойлашишининг 1.8 метр чуқурликка кадар, босимининг қучини 2 кг/см^І тенг холда, шу холатдан бир озгина қикилса, унчалик купол холат юз бермаслиги, яъни белгиланган меъёрлардан четга қикмаслиги ҳисобга олинган холати булади.

Пойдеворларнинг хақиқий қандай чуқурликда юзага келтирилганлиги ва унга руҳсат этилган босимлар, яъни жойлашган ерининг мустаҳкамлиги

мавжуд далилларга асосан шаҳар кадастр бошкармаси томонидан аникланади.

Текширувда фойдаланилган барча далилий хужжатлар маҳаллий қурилиш ташкилотларидан, шаҳар ёки шаҳарчага хизмат курсатувчи меъморчилик бошкармасидан олинishi лозимдир.

Деворларнинг узунлиги пойдеворнинг ташки ҳолатига қараб эмас, балки унинг устидан утган деворнинг урталигининг миқдори билан улчанади. Бир хил қалинликда бўлган деворли қурилишларнинг тугри бурчак конфигурацияси, бутун узунлиги миқдорида деворнинг параметрини, унинг ташки қизимидаги қатталигини ҳисоблаш, яъни девор қалинлигининг турт баробарига тенг бўлган ҳолатда ҳисобланади.

Йириклаштирилган ҳолдаги баҳолаш жадвалига пойдеворни ҳисоблашда, уни жойлаштириш учун қазилган ариқчалардан ташқари, пойдеворни қайта беркитилиш, яъни мустаҳкамлаш, жойлаштириладиган жойни қолидириш, изолюцияни урнатиш, қуйиш учун қоришмани тайёрлаш, барча ёрдамчи ва тайёргарлик ишлари, шунингдек зарурий материалларни иш бажарилаётган жойга етказиш сингари муҳим параметрлар тулик ҳисобга олинади.

Деворлар: Бинонинг гиштдан қурилган деворларининг ҳажми кубометрларда белгиланади. Деворларнинг майдони эса, уни узунлигини баландлигига қупайтириб аникланади, бунда деворлар уртасидаги айрилик жойлар ҳисобланиб, умумий майдон ҳажмидан олиб ташланади. Оралик майдон эса, уз навбатида ташқаридаги эшиклар ва деразалар оралигидаги очиклик жойларнинг бу эшик ва деразалар қутиси оралиқларини ҳисоблаб аникланади.

Йигма қутилар бўлганида ёки бошқа ҳолатларда орлиқларни улчаш қийин бўлса, бу ҳолатда эшик ва деразалар қутиларининг ҳажмининг туртдан бир қисмига 20 см қушиб ҳисоблаш йули билан оралиқларнинг майдони аникланади.

Бинонинг устунлар, сунтилган мосламалар ва мустақил равишда бўлган қисмлардан иборат меъморий қурилмаларнинг ҳажми деворнинг ҳажмига қушилади. Гиштли деворларнинг меъморий тузилмасининг ҳажми бино учун узгартириш, бино ҳажмидаги деворларни аниқлашда қуйидаги уртача коэффициентларга асосланиб белгиланади: оддий меъморий безашдаги ҳолатда бўлганида 1,04 уртача қучга эга бўлган меъморий безалишда 1.07 ва тулик ҳолатдаги меъморий безалишда бўлганида 1.15 миқдорида ҳисобланади.

Поллар, ора ва устки ёпмалар: Поллар ва қаватлар оралигидаги ёпмаларнинг майдонлари мустаҳкам деворлар билан ёруглик уртасидаги оралиқдан ҳисобланади. Бир хил турдаги биноларда, уларнинг полларини майдони, қурилган қисмларнинг ҳажмини умумий майдон ҳажмидан олиб ташлаш йули билан аникланади, бунда зиналар хоначалари ва мустаҳкам деворларининг майдонлари олиб ташланади. Чердақларнинг майдонини аниқлашда унинг умумий ҳажмидан факатгина ташки деворларнинг ҳажми олиб ташланади.

Тусиклар ва очик майдонлар: Тусик жойларнинг хажми ёки майдони квадрат метрда ҳисобланади, лекин бунда эшиклар ва деразаларнинг кутиларининг ташки айланмасини улчаш ҳамда уларни умумий майдонлар хажмидан ажратган ҳолда ҳисобланади. Тусикларнинг узунлиги мустаҳкам деворлар уртаси билан ҳисобланади, унинг баландлиги эса, полдан шифтга қадар булган масофа билан белгиланади.

Утга чидамли тусиклар хажмидан эшиклар ва фралирларнинг майдони чиқариб ташланади, тахтали тусикларнинг майдонини ҳисоблашда эса, эшикларнинг оралигининг хажми олиб ташланмайди. Ораликларнинг жойлашиш майдонлари эса, алоҳида ягона баҳолаш усулида улчанади. Эшикларнинг оралик масофасидаги майдон эшик кутиларининг ташқаридаги чизмалардаги улчаш билан, агар бунинг иложи булмаса, ташқаридаги ҳолатини бирор бир матолар билан кенглигига 10 см ва баландлигига 5 см қушиб ҳисобланади.

Томлар ва уларнинг копланмаларининг майдони қурилиш ташки айланмасини микдориди ҳисоблашда унинг биринчи қаввати тенглашган, аммо кополдан юқорини олган ҳолда белгилаб иш олиб борилади.

Биоларнинг томларини баҳолашда, уларнинг барча ишлари ягона баҳолаш усулида амалга оширилади, бунга тайёрлаш, ёрдамчи копланми ранглаш, шунингдек қурилишга зарурий иш жиҳозларини етказиб бериш ҳам киритилади.

Зинапоялар: Биоларга қуйилган зинапояларнинг улчаниши унинг катламаларини горизонтал ҳолатида олиб амалга оширилади, бунга майдон ҳам қушилади. Элементли ҳисоблашда зинапояларнинг унинг айрим конструкцияли элементлари ҳисобга олинмайди.

Бионинг якуний ишларини баҳолашда ундан шартли равишда эшик ва деразаларнинг уринлари эгаллаган майдон чиқариб ташланади. Биодаги иситиш печкалари ва ошхонадаги асосий жойларини ҳисоблаш уларнинг хажмига қараб баҳоланади, аммо ундан иситиш усқуналарининг тенглигидаги улчовлар, баландлигига, печнинг пастги қисмидан то юқорисигача булган майдонлар улчови ажратиб ташлади. Биода олдиндан урнатилган қувурлар, совук тозалаш мосламалари, печнинг вертикал ва горизонтал булинмалари, унинг умумий хажмига киритилмайди.

Биолардаги марказлаштирилган иситиш тизимларини баҳолашда, ушбу турдаги қурилишнинг 1 метр қутга қупайтириш лозим булади, бунда унинг хажми олинади. Ер тула ва ярим ертула қаватларидаги 2-3 тугри ҳолдаги очик қириш майдончалари, қириш эшиги устидаги «зонт» лар ва шуларга ухшаш майда қуйда конструкция деталлари алоҳида ҳисобланмайди. Чунки улар 5 фоизли қушимча ҳисобга киритилгандир.

Конструкцияларнинг қурилиш нархлари, уларнинг бирликларини қамайтириш ҳисобидан аниқланади. Конструкцияларнинг бу ҳолатдаги сонига эътибор берилади, фойдаланиш микдорини ҳисобга олиб нархни аниқлашда эса, қурилиш нархининг микдорини сақланиш фоизига қупайтириш, яъни фоиздаги ва фойдаланишга қупайтирилади.

Шуни ҳам таъкидлаб утиш уринлики бинодаги ишларни хисоблашда унинг тулик сонга кадар (бирлаштириш) хисоблаш, конструкцияларнинг нархини хисоблаганда эса, тулик сумга аниклик киритиб хисоблаш лозимдир.

Этилишли усулдаги баҳолашда конструкцияларнинг нархлари билан бир каторда, олдин курсатиб утилганидек, умумий иш хажмининг 5 фоизи микдоридаги нархда булган бошка ишлар ҳам хисобга олинади. Улардан фойдаланиш микдори, умумий фойдаланиш микдоридан кам булмаган хажмдаги кисми билан кабул килинади.

Шундай килиб курилишнинг умумий фойдаланиш микдори куйидагига тенг булади:

$(1 = \text{фойдаланиш микдори хисобга олинган умумий нарх}).$

100 – умумий курилиш нархи.

Бунда курилишни баҳолаш асосан элементли усулда амалга оширилади. Бу эса кубатурали усулдаги баҳолашдан анчагина аникрок, аммо купрок ишлашни талаб килади. Шунда тугридан-тугри фикр юзага келади, яъни элементли усулдаги баҳолашни амалга ошириш, ушбуни бажарувчидан смета ишларини яхши билишни ҳамда курилиш конструкцияларини тушуниши талаб килади.

Назорат саволлари:

- 1. Пойдевор, деворлар, поллар, ора ва устки ёпмаларнинг вазифалари ва турлари.**
- 2. Пардеворлар, эшиклар, деразалар, зинопояларнинг вазифалари ва турлари.**

КУРИЛИШНИ БАХОЛАШДАГИ ЙИРИКЛАШТИРИШ, БОШ РЕЖА

Режа:

- 1. Кадастрда бажариладиган график ишлар.**
- 2. Схемали бош режа.**

Конструкцияли элементларнинг киймат бирлиги ва курилишнинг бутун фойдаланиш микдори (конструкциялар буйича фойдаланиш микдорини алохида хисоблаганида), шунингдек келтирилган фоизлар тулик булганига кадар бутунлаштирилади.

Биоларнинг курилиш нархи ва бионинг фойдаланиш микдори олиб ташланган киймати, шунингдек уларнинг алохида кисмларини хизмат биоларини ва ташки ховли биоларининг нархлари 10 сумга кадар бутунлаштирилади, юзли сумларда килиб, ундан бир кисм сифатида килиб белгиланади. Бахоланаётган биоларнинг кубатураси тулик куб метрга кадар бутунлаштирилади.

Конструкцияли элементларнинг фойдаланиш микдорини фоизли аниклашда, уларнинг хакикий холатлари 5 фоизга аникланади. (масалан: 5 %, 10 %, 15 %, 30 % ва хаказо).

Кадастрда бажариладиган график ишлар. Техник холатдаги юкоридаги курилиш килинганида график ишлар амалга оширилади. Яъни янги

курулишнинг эскизи (абрислари) ни, унинг янги жойларини ва каватли режаларини тузиш ҳамда уларни масштаб микдоридида чизиш, шунингдек чизмаларда белгиланган ёзувларни киритиш ишларини бажаришдир. Чизмалар ишларнинг асосий қисми муҳимдир, шунга қура уларни тугри ва техник жихатидан билимли қилиб бажариш лозим булади.

Хошиш булганида техник чизмаларни талабга мос ҳолга келтириб ишлаш анча енгил кечади. Шу билан биргаликда эсан чикармаслик керакки, кадастр иштирокида чизиб олинган барча бошлангич график ишлар асосий ҳужжатлардан ҳисобланади, ана шунга қура улар сифатли бажарилиши шартдир.

Схемали бош режа. Бош режа – деб чизмалар асосидаги масштабда чизилган майдонлар, ундаги қурилишларнинг, тусиклар, яшил майдончалар экилган жой ва бошка элементлар уз аксини топган ҳужжатга айтилади. Кадастрда эса, бу нарса *схемали бош режа* деб юритилади.

Бош режа шартли равишда жуда ингичка чизикли чегараларни курсатган ҳолда чизилади. Ушбу чегаралар қурилишга контур булмаган ҳолатда олинади, унинг баландлиги ва метрлари хақиқий қилиб олинади. Мазкур метрлар ва хажмлар шундай қилиб ясалиши ва белгиланиши лозимки, улар чизманинг қайси нуктасида ёки чизигида жойланганлигини осонгина тушуниш мумкин булиши керак, шу билан бир қаторда улар масштабни чизмада булиши зарурдир.

Бош режаларда барча микдорлар метрда (см аниқлигида), этакли, яъни булиб-булиб чизилган чизмаларда эса см да курсатилади.

Бир қурилишга ёки бир этапни режага тегишли булган рақамларнинг барчаси бир хил хажмда булиши муҳимдир.

Экин экилишига мулжалланган майдончаларнинг чегаралари узгарганда, бу нарса чизмаларга махсус белги (крестиклар) ни қуйиш билан белгиланади, шунингдек чегара чизиклари қайтадан туш билан чизиб чиқилади.

Биоларнинг ертулалари ва ярим ертулалари чизмаларда пунктирли чизиклар белгиланади, бу чизиклар уларнинг туришига қараб чизилади. Ертулалар ва кополарнинг каватли ҳолатдаги деразалари буялмайди.

Бетонли ва шлакабетонли қурилишларнинг деворлари оч рангдаги туш билан рангланади, бу чизиклар қуриганидан сунг, унинг устидан перонинг уткирли томони билан қизил нуктачалар қуйиб чиқилади.

Даврий режа – ингичка ҳолатида қурилишнинг горизонтал булинмасини ифодалашни билдиради, унда ташки конструкциялар ҳолатлари қуриниб туради. Бу ҳолатдаги қесишмаларни 1-1,2 метр баландликда қилиш анча кечади, чунки шу ҳамдаги туришда деразалар ва эшикларнинг урни тугри келади.

Даврий режадаги чизмалар ҳам, худди бош схематик режадагидек рангларда, ушундай ҳолатларда рангланади. Чизмаларнинг учрашув жойларига тугри келмаган қисмлар рангланмайди.

Чизмаларда зинапоялар, уларнинг зиналарининг сонини курсатган ҳолда параллел чизиклар орқали, уларнинг оралиги бир хил булган ҳолда чизилади.

Чизмаларда кутарилишларнинг йуналиши урталикда куйилган курсатиш чизиклари билан белгиланади. Горизонтал чизма учрашувларига тушмаган курилишнинг элементлари, шунингдек барча ёрдамчи чизиклар ва деворлар юпка чизиклар билан чизилади.

Назорат саволлари:

- 1. Бахолаш пайтида рухсат этилган йириклаштиришлар.**
- 2. Кадастрдаги бажариладиган график ишлар.**
- 3. Схемали бош режа, каватли режа.**

АДАБИЁТЛАР

1. *Узбекистон Республикасининг ер кодекси. Халк сузи газетаси 1998 йил 02- июнь.*
2. *Узбекистон Республикасининг “ Давлат ер кадастри тугрисидаги “ ги конуни Т.Халк сузи гаetasи 1998й. 23 сентябрь*
3. *Десяряров И.В. Земельный кадастр. Львов 1987 г.*
4. *Толипов Г.А. ва бошқалар. Узбекистон Республикасининг ер кадастри “Уздаверлойиха” 1994 й.*
5. *Бабажанов А.Р ва бошқалар. Сугориладиган ерлардан фойдаланиш ва уларни баҳолаш. Т.1992 йил.*
6. *Гнаткович Д.И. Земельный кадастр. Экономика землепользования. Львов “Высшая школа” 1986 г.*
7. *Магазинчиков Т.П. Земельный кадастр. Львов-1980 г.*
8. *Узбек-герман «Кучмас мулкни баҳолаш» семинари материаллари. Тошкент- 1998 йил.*
9. *Р.Д.Туйчиев ва бошқалар. «Кучмас мулкни баҳолаш асослари». Тошкент, 2002 йил.*
10. *А.А. Абдуллаев. С.А.Тошпулатов «Оценка недвижимости». Учебное пособие. Ташкент. 2005 г.*
11. *Сборник. Укрупненных показателей восстановительной стоимости нежилых зданий и сооружений. ГККИНП 18-013-99. Ташкент 1999 г.*
12. *Сборник № 1. Укрупненных показателей восстановительной стоимости многоквартирных жилых домов в городах и городских посёлках Республики Узбекистан для оценки переоценки зданий и сооружений, принадлежащих физическим лицам на праве собственности. Ташкент. 1997 г.*
13. *Сборник № 2. Укрупненных показателей восстановительной стоимости строений и сооружений индивидуальной постройки. Ташкент. 1997 г.*
14. *КМ ва К 2.01.16-97. Турар жой бинолари конструкция ва элементларининг физик емирилишини аниқлаш. Тошкент. 1997 й.*

МУНДАРИЖА

КИРИШ	4
ЕР КАДАСТРИ.....	6
КАДАСТР ҲАҚИДА УМУМИЙ МАЪЛУМОТЛАР	6
КАДАСТР ҲАҚИДА КИСКАЧА ТАРИХИЙ МАЪЛУМОТ	8
ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА КАДАСТР ТУЗИШ ТАЖРИБАЛАРИ	10
ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ТАВСИФИ.....	12
ХИСОБ-КИТОБ ВА ЕР КАДАСТРИ ТЎҒРИСИДА УМУМИЙ ТУШУНЧАЛАР.....	12
ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ	15
ДАВЛАТ КАДАСТРИНИНГ ЯГОНА ТИЗИМИДА ЕР КАДАСТРИНИНГ УРНИ.....	16
ЕР КАДАСТРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАРИ.....	19
ДАВЛАТ ЕР КАДАСТРИНИНГ ХУЖЖАТЛАРИ	20
УЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЕР ФОНДИ	23
ЕР КАДАСТРИНИНГ ОБЪЕКТИ	23
ЕР ЭГАЛИГИ (ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШ) ЕР КАДАСТРИНИНГ АСОСИЙ БИРЛИКЛАРИ.....	27
ЕР КАДАСТРИДА ЕР ТУРЛАРИНИ КЛАССИФИКАЦИЯЛАШ	29
ЕР ЭГАЛИГИ ВА ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШНИ	31
РУЙХАТ КИЛИШ ХАМДА ЕР ХИСОБИ	31
ЕР ХИСОБИ, МАЗМУНИ ВА МОХИЯТИ	33
ЕР ХИСОБИНИНГ ТУРЛАРИ ВА УТКАЗИШ УСУЛЛАРИ	36
ЕРЛАРНИ БАҲОЛАШ	39
ТУПРОК БОНИТИРОВКАСИ.....	40
СУҒОРИЛАДИГАН ЕР МАЙДОНЛАРИНИ ИҚТИСОДИЙ БАҲОЛАШ ..	45
КОРХОНА , МУАССАСА ВА ТАШКИЛОТЛАРДА ЕР КАДАСТРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ	48
ЕР КАДАСТРИ КИТОБИНИНГ МАЗМУНИ ВА УНИ ЮРИТИШ	49
ТУМАНДА ЕР КАДАСТРИ.....	52
КУЧМАС МУЛК КАДАСТРИ	53
УМУМИЙ ЙЎРИҚНОМА.....	53
ОБЪЕКТЛАРНИ БАҲОЛАШ	54
БАҲОЛАШ ВА КАЙТА БАҲОЛАШНИНГ АСОСИЙ ПРИНЦИПЛАРИ ..	55
БАҲОЛАШ НАТИЖАЛАРИНИ ЖАМЛАШ	57
ЖАДВАЛ № 1.....	57
НИЗОЛАРНИ КУРИБ ЧИКИШ.....	58
УМУМИЙ ҚИСМ.....	59
ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРГА ТЕГИШЛИ МУЛК ХУКУКИНИ БЕРУВЧИ БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ БАҲОЛАШ ВА КАЙТА БАҲОЛАШ ИШЛАРИНИ БАЖАРИШ ТАРТИБИ	61
УМУМИЙ ҚИСМ.....	62
ТЕХНИК ҚИСМ	64
БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РҲЙХАТИДАН.....	68

ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ	68
УМУМИЙ ҚОИДАЛАР	68
БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ТИЗИМИ	71
РЕЕСТРИ.....	72
БИНО ВА ИНШООТЛАРГА БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАРНИ ВА УЛАР ҲАҚИДА ТУЗИЛГАН БИТИМЛАРНИ РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИШГА ДОИР АРИЗАЛАРГА ИЛОВА ҚИЛИНАДИГАН ҲУЖЖАТЛАР	75
РЎЙХАТИ.....	75
БИНО ВА ИНШООТЛАРГА БЎЛГАН МУЛКИЙ ҲУҚУҚ ВА БОШҚА АШЁВИЙ ҲУҚУҚЛАРНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ, ЎЗГА ШАХСЛАРГА ЎТИШИ, ЧЕКЛАНИШИ ВА БЕКОР ҚИЛИНИШИНИ ТАСДИҚЛОВЧИ ХУЖЖАТЛАР	77
БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ИШЛАРИНИ.....	81
ТАШКИЛ ҚИЛИШ	81
БИНО, ИНШООТЛАРНИ ТЕКШИРИШ.....	83
ДАЛОЛАТНОМАСИ.....	83
УМУМИЙ МУЛКЧИЛИК ЁКИ ФОЙДАЛАНИШДА БЎЛГАН БИНОЛАР ЁКИ ИНШООТЛАРНИ ТАҚСИМЛАШНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАРТИБИ.....	85
КАДАСТР ВА РЕЕСТР ДАФТАРЛАРИНИ ЮРИТИШ ТАРТИБИ	91
БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛИШ	92
РЕЕСТР ДАФТАРИ	92
ДАВЛАТ МУЛКИДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР	96
РЕЕСТРИ	96
УМУМИЙ (ЖАМОА) МУЛКИДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР ...	97
РЕЕСТРИ.....	97
МУНИЦИПАЛ МУЛҚДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР	98
РЕЕСТРИ.....	98
ХУСУСИЙ МУЛҚДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР.....	99
РЕЕСТРИ	99
ХОРИЖИЙ ЮРИДИК ВА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАР МУЛКИДА БЎЛГАН БИНО ВА ИНШООТЛАР.....	100
РЕЕСТРИ	100
ХАТГА ОЛИНИШЛАР ВА ТАКИКЛАР	101
РЕЕСТРИ.....	101
РЎЙХАТГА ОЛИШ ЁЗУВЛАРИНИНГ ФОРМАЛАРИ.....	103
БИНО ВА ИНШООТЛАР ИЖАРАСИ	105
РЕЕСТРИ.....	105
БИНО ВА ИНШООТЛАРНИ ГАРОВГА ҚЎЙИШ (ИПОТЕКА)	107
РЕЕСТРИ.....	107
БИНОЛАР, ИНШООТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УЧУН ИШОНЧНОМАЛАР.....	108
РЕЕСТРИ.....	108

МАЪЛУМОТНОМА	110
Фойдаланишдаги бино, иншоот ҳақиқий улушининг ...	112
Таъриф	112
Кучмас мулк кадастри фани ва унинг халк	115
Хужалигидаги аҳамияти	115
Турар жой бинолари ва уларни руйхатга олишга тайёрлаш	116
Маъмурий бинолар ва уларни руйхатга олишга тайёрлаш	117
Мактаблар, укув-тарбия ва илмий муассасалар бинолари	117
Ва уларни руйхатга олишга тайёрлаш	117
Маданий оқартув бинолари ва уларни	118
Кадастр руйхатига олишга тайёрлаш	118
Санитария-даволаш бинолари ва уларни	118
Руйхатга олишга тайёрлаш	118
Коммунал-маиший бинолар ва уларни руйхатга олишга тайёрлаш	120
Савдо бинолари ва уларни руйхатга олишга тайёрлаш	120
Омборхона бинолари ва уларни кадастр руйхатига олишга тайёрлаш	122
Хайдов воситаларини сақлаш жойлари ва	123
Уларни кадастр руйхатига олиш	123
Кучмас мулк кадастри ходими куйидагиларни	123
Билиши ва бажара олиши керак	123
Бино ва иншоотлар жойлашган ер участкаларини	125
Руйхатга олишга тайёрлаш	125
Ер майдонларининг хисоби	127
Кушимча қурилишларни кадастр руйхатидан утказиш	128
Бинолар ва иншоотлар майдонлари ва хажмини	129
Хисоблаш	129
Руйхатга олинадиган бинолар ва иншоотларда фойдаланиладиган асосий қурилиш ашёлари	130
Бинолар ва иншоотларнинг фойдаланиш миқдорини белгилаш	132
Пойдевор ва уларнинг турлари	134
Цоколь, девор ва пардеворлар	134
Ора ва устки ёпмалар	135
Поллар	136
Назорат саволлари:	137
Арқалар, томлар	137
Назорат саволлари:	138
Дераза ва эшиклар	139
Иситиш, сув, канализация, электр, тармоқлари	140

КАНОТЛАР (КРЫЛЬЦО), ЗИНАПОЯЛАР ВА КУПРИКЧАЛАР.....	140
БИНОНИНГ ПАРДОЗ ИШЛАРИ.....	141
КУРИЛИШНИ ИКТИСОДИЙ БАХОЛАШ.....	142
БИНОЛАРНИНГ БАХОСИНИ ЙИРИКЛАШТИРИБ КУРСАТУВЧИ.....	144
ТУПЛАМЛАР ТИЗИМИ.....	144
БИНОЛАРНИ КАЙТА ТИКЛАШ КИЙМАТИ, БИНОНИНГ УЗИНИ ВА УНДАГИ КОНСТРУКТИВ ЭЛЕМЕНТЛАРНИНГ ФОЙДАЛАНИШ МИҚДОРИНИ БЕЛГИЛАШ.....	147
КУРИЛИШЛАРНИ КОНСТРУКТИВ ЭЛЕМЕНТЛАРИГА НИСБАТАН БАХОЛАШ.....	150
КУРИЛИШНИ БАХОЛАШДАГИ ЙИРИКЛАШТИРИШ, БОШ РЕЖА...	153
А Д А Б И Ё Т Л А Р.....	156

